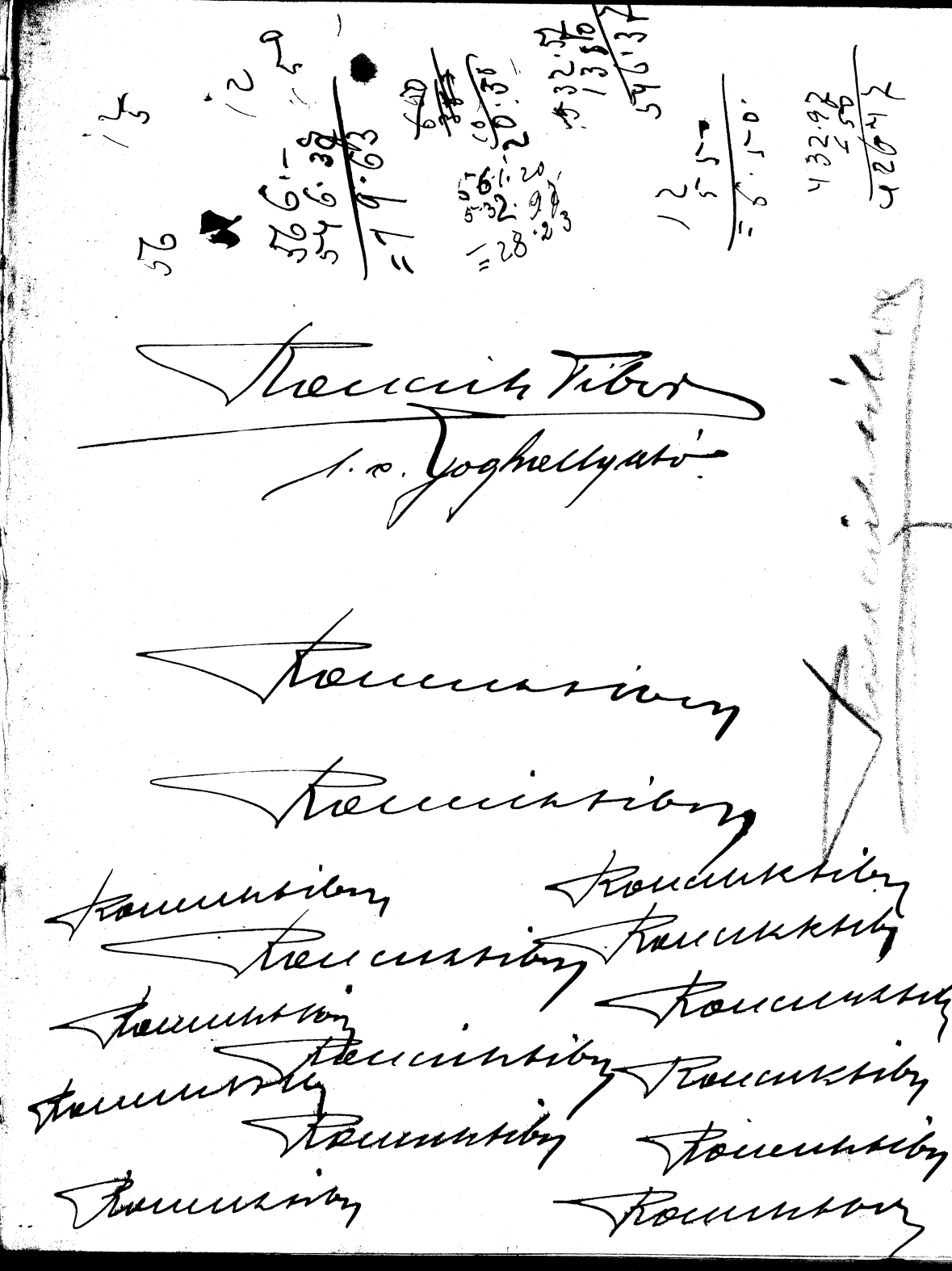

196/7B.
Domsik
E 227/28a

Magyar alkotmány és jogtörténet

I

Kun Béla dr. jogakad. tanár ur megbízásából összeállította:

Vass Károly
első éves joghallgató

E 227/28a

Bevezetés

1.) A társas együtt élés. Mit szabad és mit nem.

Az ember bármilyen egyszerű viszonyok között él is, igen korán fejlődik ki benne bizonyos jogérzet, bizonyos arra vonatkozó tudat, hogy mit szabad és mit nem szabad! Ha el tudnánk képzelni olyan állapotot, amelyben az ember teljesen egyedül élne; ugy fel kellene tételeznünk, hogy ebben az állapotban az ott élő embernek, — mert embertársai közül senki nem korlátozná, — mindent, amit megtehet, azt megtennie is szabad volna. Csakhogy az ilyen, teljesen egyedüli joga

az embernek szinte elképzelhetetlen.
Az ember már fizikai természeténél fogva is nagyobb mértékben van rá utalva a társas együttélésre, mint bármely más állat. Ha tapasztaljuk, hogy azok az állatok, amelyeknek fizikai ereje a végtagjaikkal nem áll arányban, azok rendszerint egymással társulnak. b) Tudjuk pedig, hogy az ember fizikai ereje nem áll arány-

b) Végzet. A tárgyhoz nem szorosan tartozó, – inkább példaképen felhozott szörnyeket, – könnyebb áttekintés végett jegyzet alakjában fogom alkalmazni.

Az orvosságnak módjában áll egy magában bolyongani, mert egyedül is képes a neki szükséges táplálék megszerzésére, de már a farkas falkától jár: –

ban a vágyaival és szükségleteivel, és szükségképen versenyt érez más emberekkel való összeütközésre. Az ember társulását illetőleg van még emellett is természetesebb oka, és pedig az a rendkívüli nagy gyarlósága, amelyben az ember él a születését követő időkben. Ha arányba állítjuk az ember születésére utánt tehetetlenségi időtartamot az állatok átlagos tehetetlenségi időtartamával, azt tapasztaljuk, hogy nincs a világon más olyan lény, amelynek gyermekkori tehetetlensége oly hosszú időre terjedne, mint épen az emberé.

Képzelem arra, hogy az időn hozzátül, hogy az őt fenyegető veszély elől elmenekülhessen, vagy magát attól megvédelmezze, de még arra is képtelen, hogy a saját fenntartására szükséges táplálékról gondoskodjék: az anyja emlőjére van utalva!

Ez a hosszu időn keresztül tartó gyermekkor utalja az embert arra, hogy ezen pusztán fizikai oknál fogva tartósabb kapcsolat jöjjön létre a gyermek és a szülő-anyja között. Ez a kapcsolat természetszerűleg a szeretetnek még szorosabb kapcsolatát hozza létre köztük, mint amilyen kapcsolat bármely más állatnál létezik. Ennélfogva az anya és gyermeke között a társas együtt élés abban az időben fejlődik ki legelőbb, amikor a gyermek tehetetlenségi kora szükségképen meg van. De nemcsak az anya és gyermeke között áll fenn ez a társulási viszony, hanem az anya és más emberek közt. Tapasztalhatjuk ugyanis, hogy az asszony közvetlenül szülés után sokkal inkább képtelen arra, hogy erősebb fizikai munkát végezzen, mint vala-

melyik állatnak a nőstényje hasonló körülmények között. Ennélfogva az ember nőstényje: az asszony inkább rá van szorulva, hogy más emberi támogatásában részesüljön.

A beteg tehén ha mozdulni nem tud, lefekszik a fűbe s azt harapdálja. A mozdulatlanul fekvő ember a fű nem elégíti ki; neki komplikáltabb, emberi működést igénylő táplálékra van szüksége.

Nem tartozik a mi feladatunk közé annak kutatása: van e lélek az állatokban? Vajon áll-e az a tanítás, hogy az ember az egyedüli okos lény s hogy a többi oktalan: nem tud gondolkozni? Azt azonban konstatálhatjuk, hogy az állatok emlékező

tehetségüknek, ítélőképességüknek számos ranyjelét adják; sőllehet ez mincs nálluk annyira kifejlődve, mint az embernél.*)

Ha a természettől nem volna nagyobb értelmi erővel felruházva az ember, már az a körülmény is, hogy könnyen ki tudja fejezni gondolatit, nagy mértékben képessé tesz az emberi a tökéletesedésre. Minthogy pedig minden lénynek már a természet által bele adott rendeltetése a fejlődés, a tökéletesedés, - mert hiszen az

*) Arisztoteles, hangot csak az emberben ismer. Az állatoknak csak igen kevéshangú rendelkezésükre, az embernek pedig számos.

egész világ az evolució nagy törvénye: a folytonos tökéletesedés elve alatt áll, — ennek következtében, — az emberbe is bele van oltva a természettől az, hogy ő is fejlődjék, tökéletesedjék. —

Az embert, — nemcsak a fent vázolt fizikai gyarcsságánál fogva, hanem, — a bele oltott tökéletesedés utáni ösztönc inditja arra, hogy más emberekkel való érintkezést keresse. Innen van az, hogy nincsen emberi lény, — bármely primitiv is, — amelyik ne társaságban élne.*)

Amennyire vissza tudunk menni

---

*) A Rousseau-korabeli divatos regék, amelyek szerint az ember az ős állapotában teljesen egyedül élt volna, nem valóság, csak puszta regék arról.

az emberi történelemben, mindenütt azt tapasztaljuk, hogy az ember társasságban él. És amennyiben módunkban áll megismerni a most élő müveletlen népeket, azt látjuk, hogy a társas együtt élés közöttük is fenáll. Magától értetődik, hogy ezen kezdetben felettébb primitiv társas élet, — mennél inkább fejlődik az ember, annál, — komplikáltabbá válik. Mikor az ember társas összeköttetésében a legprimitivebbhez képest, már fejlődöttebb állapotot elért, rá jön arra, hogy másik ember társával szövetkezve, sokkal inkább képes védekezni a vad állatok támadásai ellen, sokkal inkább képes a maga számára olyan készitményeket létesiteni, amelyek az előtte ellenségképen feltünő ter-

mészet rettenetes erejével szemben magukat megvédelmezhetik. Már csak ezért is szívesen társul. A társulás eredménye a tökéletesedés, a tökéletesedés eredménye ujabb megujabb társulás. Egy örökös circulus vitiosus áll elő, amelyből nincsen kibontakozás! Nem is szabad kibontakozásnak lenni az emberi fejlődés értelmében.

Ha az ember, — az elmondottak tanubizonyságával szemben — nem teljesen egy magában él, hanem többen élnek együtt, (kezdetben az igaz: szük családi körben) mégsem állhat fent az az előbb említett képzelmi állapot, hogy az embernek mindent szabad. Azért nem szabad mindent tenni, mert az a

másik, meg a harmadik embernek is, akivel együtt él, épugy mindent szabad volna tenni, mint neki, mert hiszen egyforma emberek mindannyájan. Már csak azért sem szabad az embernek mindent tenni, amit akar, mert ebben az esetben abszolut korlátlanság állana elő, s akkor az emberiség feltétlenül ki pusztulna, mert az érdekek összeütközése esetén ekkor nem mennének és a legerősebb önkényt tenné a gyengébbeket.*)

Ez az állapot tehát, — ha a természet azt akarta, hogy ember

---

*) Olyan forma eset lenne, mint az olympiai versenyen, ahol a versenyzők közül a legkiválóbb: a bajnok a győztes! —

legyen a világon és hogy az emberiség ne pusztuljon ki, hanem elenkerőleg elszaporodjék, fejlődjék, tökéletesedjék, — semmi körülmények között nem állhatott fent. Ennek egyenes folyománya az, hogy az egyes embernek ne legyen szabad mindent megtenni, amit akar!

Azonban még mindig fennmarad az a kérdés, hogy mi legyen az, ami nem szabad; aminek a megfordítottja, hogy mi legyen ami szabad!

Az emberek társas életében, a társas élet folyományaképen bizonyára fejlődik ki az emberek között bizonyos köztudat, amely szerint a cselekvések egy részét már a legprimitivebb felfogás mellett

is helytelenitik, ezek azok, amelyek más emberekre nézve károsak. Az ilyen cselekvést tilosnak tekintik (*)

A legegyszerűbb viszonyok között, amelyben az emberek együtt élnek, fejlődik ki bizonyos jogérzet, mely arra vonatkozik, hogy bizonyos cselekvések el kövétését megtenni nem szabad. Csakhogy azon kérdés eldöntése, hogy mit ne legyen szabad megtenni, attól függ, hogy valamely cselekvés az emberiség haladására jótékony, avagy káros hatású-e? Ez a jogérzet azokat a cselekvéseket fogja tiltott-nak tekinteni, amelyek a fejlődésnek utjába állanak és megenged

*) Pl. tilos cselekedetnek tartják a legprimitivebb társadalomban, azt, hogy az ugyanazon egy társasághoz tartozó emberek megöljék egymást!

minden olyan cselekedetet, amely a fejlődésnek hasznára van, vagy legalább is a fejlődésnek akadályát nem képezik.

Az emberek nemcsak a művelt ség legalacsonyabb, hanem magasabb fokán sem képesek tisztán felismerni az egyes cselekmények hasznos vagy káros voltát; ennek folytán természetes, hogy a képzet, mely az emberekben erre vonatkozólag ki alakúl; objektive téves lehet igen könnyen. Valamely oly cselekvést amely kártékonyan hat a fejlődésre: nem látnak ilyennek; olyat ellenben, mely valójában előmozdítja a fejlődést kártékonynak látnak.*)

*) Ismeretes pl. Galilei esete. Ő napfoltokat tanitotta, hogy a föld forog a nap kö-

A tekintetben, hogy mit lehessen szabad megtenni és mi van megtiltva, mindig az illető társadalmi körnek a közvéleménye fog irányadó lenni. Ez a közvélemény

---

.... ről, nem mint az előtt hitték. Ezen nézetéért az akkor uralkodó hatalom részéről büntetésben részesült. Azt mondják nevezetesen, hogy az ő tanítása a szentirással, magával az isten beszédével áll ellentétben, mert hiszen meg vagyon irva, hogy: „a nap megállott egy alkalommal a zsidók hősi cselekedetei bámulásán."
Nyilván való dolog, hogy Galilei tana jótékony hatással volt az emberiség fejlődésére. Ellenben kárté-kony lett volna, annak elhallgatása! →

nem a legkiválóbbak, de nem is a legbutábbak véleményéből keletkezik. Mégis inkább valószínű, hogy a kiválóbbak véleménye lesz ez a közvélemény.*)

A közvélemény tehát az egymással ellentétben álló, különböző nézetek kiegyenlítődéséből származik.

Nem kell a felett sem vitatkoznunk, hogy az emberiség összességének fejlődésével az egyes ember is fejlődik. Minél magasabb színvonalon áll az egész társadalom, annál kiválóbb egyéneket is tud produkálni. Ebből következik, hogy

*) Felesleges bizonyítani azt, hogy egy szélhonyi véleménye nem épen csak annyi befolyást gyakorol a közvéleményre az ő idejében, mint pl. egy részeges favágóé. De mégsem mindig az lett, a mit ő szélhonyi akart!

minél fejlettebb a társadalom, annál világosabban tudják belátni a társadalmat alkotó egyének az egyes cselekvések hasznos vagy káros voltát. S ezt minél inkább belátja, annál tisztább lesz a társadalommnak arra vonatkozó köztudata!

A fejlődés utáni vágynak közvetlen kormányzója az, hogy mennél fejlettebbé válik az ember s ez által minél többet magával társul: annálinkább fel ismeri a saját szükségletét. Két féle szükségletje van az embernek, u.m.: egyéni-és közszükségletje. *)

---

*) Ahol egyéni szükségletet nem ismer, e szükséglet kielégítése utáni vágy nem lép fel; mint hiszen: ignoti nulla cupido. R. a tól megszabadulva nem vágyakozik a pezsgős vacsorák után. —

Minél komplikáltabb az emberélet, annál több egyéni és köz-szükség-leté merül fel. S minél többek ezek a szükségletek, annálinkább társul más emberekkel.*) Ez által oly társadalmi körület jön létre, amely-ben a legkülönbözőbb egyének általanak egymással összeköttetés-ben.**)

Lassanként a munkamegosz-tás is kifejlődik köztük s egymás produktumait kölcsönösen kicse-rélik. Az ember azokkal keresi inkább

---

*) Ismét egy örökös circulus vitiosus állul.

**) Amikor az ember arra a felfede-zésre jut, hogy ezt a felsőbbrendűt, ahl-ben hisz, jobban tudja magyarázni, hogy ha többed magával közölhető, akkor ez a vallásos élet kapcsolatok hosszú sorát hozza létre és emberi társai közé.

az összeköttetést, akikkel a gazdaságát szükségleteit ki tudja elégíteni. A gazdasági élet fejlettebb fokán a produktumok kicserélgetése helyett a pénzzel való vásárlásra törnek át. Ahol a pénz felhalmozódik, ott tőke áll elő, s annak birtokosa a tőkés. Ez munkásokat fogad s azokkal végezteti a termelést. Érdek összeköttetés jön létre a munkás és a munkaadó között. Ilyenformán különböző érdekű társadalmiköröök alakulhatnak ki. Minden egyes társadalmiközönség a maga tagjaival szemben bizonyos kívánalmakat állít fel, amelyek mindenfolyást gyakorolnak a jogérzet kifejlődésére az emberben arra nézve hogy mi legyen szabad és mi nem! Természetes, hogy az ugyan

= azon társadalmi körök tagjai min-
dennemü szükségleteiket csak együtt
tudnák kielégiteni s más társadal-
mi körök tagjaival semmiféle ér-
dek kielégités végett nem szövet-
kezének, — fenn nem állhat.*)

Nem állhat fenn azért, mert
az ember a különböző szükségle-
tek révén a legkülönbözőbb tár-
sadalmi kapcsolatoknak valik tagjává.**)

---

*) Ha pl. egy falu lakossága egy másik faluval
nem érintkeznék, ha egy külön izlésü képzel-
ménnyel és meggyőződéssel, hogy ez meg
tesz értük mindent jót, amit csak kívánnak, egy más
val senki mással összeköttetésbe nem lépnének;
akkor természetes, hogy amit e falu lakossága
helyesnek tartana, az lenne a megengedett;
amit hasznosnak tartana, az lenne a tiltott.

**) Előfordul, hogy valamelyik falu lakossága

Amit az egyik társadalmi kör kívánatosnak tart, azt a másik társadalmi érdekkör talán éppen veszedelmesnek véli. Tehát ha egyazaman ember különböző társadalmi körök tagjaivá válik, amely társadalmi körök a különböző célok érdekében különböző kívánalmakat állítanak fel a sajátjuk

---

... között gazdasági érdek ellentét fejlődik fel. Az egyik rész nagy birtokos, a másik szegény munkás lesz. A munkás nem szövetkezik a gazdagokkal, hanem a másik falu munkás társadalmával; hasonlóképen a birtokos a másik falu birtokosával. És külön-külön igyekeznek rendszabályokkal kitérni. Ugyanúgy nem alá a jutalmakkal társadalmi [illegible]

tagjaik irányában, – előáll az, hogy az illető egyén gondolatvilágában disszharmónia keletkezik.*)

Így módon a belső jogérzet egyszerre annál kevésbé tud kialakulni, mentől komplikáltabbá válik a társadalmi élet. De meg pusztán a jogérzet által eldönteni azt a kérdést, hogy mit szabad és mit nem, – nem lehet!

---

*) Mikor pl. azt a parancsot kapja a vallástól, hogy: „ne ölj"; míg ugyanakkor a nemzeti társadalom pedig azt követeli tőle, hogy az ellen, aki a hazáját megtámadja, – fegyverrel kelljen fel. Most már melyik parancsot kövesse? Megölje-e ember társát oly módon, hogy hazáját, vagy pedig [illegible] a parancsot s viselje a más, mely [illegible] lelkiismeretében, mikor [illegible] ?—

2. A társadalmi körök és jogszabályok.

Szükség van arra, hogy a cselekvések szabadsága és tiltottsága tekintetében, ne csak az egyes emberek tudata, sőt ne csak az egyes, emberekből álló, társadalmi körök köztudata legyen az irányadó, hanem irányadó legyen valamely, — később meghatározandó, — elv és szabály. A különböző társadalmi körök tudvalevőleg a végből alakulnak, hogy a kebelében élő emberek békés együtt működését lehetővé tegyék s ezt az által érik el, hogy bizonyos jogszabályokat állítanak fel, amelyekhez való alkalmazkodást tagjaiktól minden esetben megkövetelik. Mégpedig

kettős érdekből. Először mivel a visszálykodás a békés együtt működést lehetetlenné teszi, másodszor, hogy maga a szükséglet kielégítésére alakult társadalmikor fennmaradhasson. Vagyis a társadalmikor az általa kibocsátott jogszabályokkal tulajdonképpen a maga érdekét munkálja, mert előmozditja a saját fennmaradhatását.*)

Csakhogy épen annak következtében, hogy az ember különböző társadalmikörökbe tagjaivá válik, származik ez által összeütközés, minh-

*) Ha a szakszervezetek fennmaradhatását csak az biztositja, hogy kötelesek a munkásokat, hogy bizonyos időközökben megjelenjenek összegyülekezett fizetésnek be. Más pedig a szakszervezetek fennmaradhatása által a munkások boldogulnak.

Magyarázkodás

hogy minden egyes társadalmikör — mint már említve volt, — külön létesít parancsokat és tilalmakat. Ilyenformán lesznek egyházi-, nemzeti-, anyagi érdekek-, és még sok más féle társadalmak.*)

Ezt a kérdést oly módon eldönteni, hogy kövesse az ember azt a parancsot, amit ő maga a legkelyesebbnek lát, — nem lehet, mert akkor az érdekek egymással szembe kerülnének.**)

---

*) Pl. az egyik társadalomtól azt a parancsot kapja, az ember, hogy érvényes házasságot kötni, csak polgári lakodalom előtt lehet ~~házasság~~. A másik társadalom pedig ennek nem ad az ilyen házasságot érvényesnek mindaddig, hanem követeli a pap előtt való kötést. Ember tehát egyszerre kétféle ellentétes parancsokat kap. Melyiknek annak a

Vagyis a "különböző" társadalmi kör-
hök tartozó, de egymás mellett élő
emberek között ellentétek fejlődnek
ki a különböző parancsok és tilal-
mak megtartása és megnem tartá-
sa szerint, így az emberek békés
együtt működése nincs biztositva.

... dolmacsadjék most már ?

**) Ha pl. ő a nemzeti társadalomtól jövő
parancsot tartja a maga boldogulására
nézve előnyösnek, hát kövesse azt; a másik
meg az egyházi parancsot tartja magára erős
nek, ő meg attól várja a maga boldogulását.
Vagy nézzünk meg olyan példát, ahol nagyon is lé
nyegbe vágó ellentétek mutatkoznak fel. Pl az állam
megoldja azokat az eseteket, amikor a házas-
ságot fel lehet bontani s ennek felbontása után
uj házasságot lehet kötni. Ezzel szemben a rom.
kath. egyház parancsa szerint a házasság felbonthatatlan s ujabb házasságkötések érvénytelenek.

3. Az uralkodóvá váló társadalmi körök. Az állam.

Az elmondottakból következik, hogy kell lenni a társadalmi körök közül egynek, amelyik a többinél hatalmasabb és amelyik a maga által megállapított parancsoknak és tilalmaknak, vagyis jogszabályoknak, minden esetre érvényt tud szerezni. Et többi társadalmi körök pedig, amelyek az ő hatalma alá vannak vetve, csak annyiban engedi meg a saját szabályaiknak végrehajtását, amennyiben ezek megvalósítása, vele, mint a legnagyobb hatalmasabb érdekével ellentétben nem állanak, parancsaiba nem ütköznek. Hogy melyik legyen uralkodó a sok társadalmi körök közül, az

attól függ, hogy az illető csoportbeli emberek, — kik a különböző szükség-leteik kielégítése végett a különböző társadalmi körökhöz csatlakoznak, — melyikétől várják legnagyobb mérték-ben a saját boldogulásukat és me-lyik támogatja legjobban az embe-riség fejlődését.

Ezt az uralkodóvá váló társa-dalmat, amelyik a maga kifejlő-dését és a saját uralmát erőszak-kal is képes megvalósítani, állam-nak nevezzük.

Az állam körében dúlja mindig az a szükségiét, amelyet az illető társadalmi körökhöz tartozó emberek kiáltóbban és a legjobban érez-tek és azok után törekedtek.

A fejlődés folyamán különböző tár-sadalmi körök válnak uralkodóvá, így az Ábrahám-korabeli társadalmi

kor vérségi vagy patriarchális állam volt. Egy nagy családból állott tulajdonképen az állam, mortkor a családi köteléket tartották a legerősebbnek. Látunk olyan időszakot, amikor a állási szükséglet kielégítésére törekedtek legnagyobb mértékben.*)

---

*) Ott van a zsidók theokratiája, amikor is a főpap, aki a királyokat, — kit az isten felkentjének tartottak — lett tulajdonképen királlyá. A győzedelmet legyőző Dávidot, a főpap tanácsára fogadták el királyokul a zsidók. — Vagy pl. a középkorban a pápák Európa nagy részeit oly korlátlan hatalmuk minél ezt bizonyítják. A pápák szolgák meg, hogy az isten dicsőségére kiket kell legyilkolni; Bizáncot vagy Jeruzsálemet kell-e ostromolni, a hit mennyi adóját fizessen?

Ebben az időben tehát a tulaj-
donképeni állami léttel bíró társa-
dalom az egyház volt, amely ér-
vényes jogszabályokat is alkotott.*)
Attól az emberek nem arra töre-
kedtek elsősorban, hogy a család-
ok s vallási érdekeket istápolják,
mint a nemzeti érzés a legerősebb ügy

---

*) Az egész Európa feje a római pápa volt. Voltak ugyan királyok az egyes országok felett, de ezek a királyok s az alattuk élő különböző népek, — autonóm területek ugyan, — de nem voltak önálló államok. Ha ellen tudott is valaki állani egyik-másik király a pápa hatalmának, az nem arra jelentette, hogy az a fejedelem egyenlő hatalmú a pápával, hanem mutatja hogy junktúrák olyanok voltak, hogy az ellenállás sikerrel kockáztatható meg! —

**) E jogszabályok a corpus iuris canonici tömör gyűjteményben vannak.

vannak ugyanis meggyőződve manapság, hogy az egy nyelvet beszélő és a közös történelem által összekapcsolt emberek képesek csak arra, hogy nemcsak a saját fennmaradásukat, hanem boldogulásukat is biztosítsák. Tehát a nemzeti társadalom az uralkodó. De ki állítja, hogy ez a nemzeti társadalom nem hanyatlik-e le valamikor arról az uralkodó fokról, amelyen ma áll? Ki dönti el, hogy nem következik-e be egy olyan fejlődés, amikor valami ideális cél után fognak törekedni. Hogy valamikor nem lesz-e egyetlen nagy parancs az uralkodó — amit mindenkinek követni kell, — s az összes addig létező jogszabályok egy mondatba zsugorod-

nak össze: tedd azt másnak, amit magad-
nak kívánsz! Ki mondja, hogy nem képzel-
hető el egy oly ideális állapot a földön, ami-
ben, a szentírás szavai szerint: „Essen
egy akol és egy pásztor!“

Az legtöbb ember által kívánt és a
legnagyobb mértékben a szükségletek
kielégítésére irányuló társadalmikör
fog lenni az uralkodó, vagyis az állam
szokat a szabályokat, amelyek meg-
állapítják, hogy minden cselekvés
kiván saját fennmaradása és
tagjaik békés együtt működése ér-
dekében, azt tagjainak kötele-
ző formában tudja előírni és hogy
ezek megvalósítását kényszerít-
ján is ki tudja eszközölni.

Az állam fogalma nem tartalmi,
hanem alaki fogalom. Ami azt jelenti,
hogy az állam nem attól függ, hogy
meghatározott területen egy tömegben

élő, emberek által alkotott különböző társadalmi körök közül, melyik a legerősebb. Igaz ugyan, hogy az állam ereje megengedheti azt, hogy a többi, alá rendelt társadalmi körök által alkotott jogszabályok életben maradhassanak, de csak annyiban, amennyiben ezen szabályok által parancsolt vagy tiltott cselekvések az állam szempontjából nem veszedelmesek. Ahelyt pedig az állam által kitűzött célt bárminben megsértik, azonnal megtilthatja azok alkalmazását, sőt ezen tilalmának, — mint az állam definitiójában láttuk — erőszakkal is érvényt tud szerezni, mert ő a legerősebb. Már pedig az erősebb érvényesülése nemcsak a természeti, hanem a társadalmak életében is érvényes!

4. A jog és a kikényszeríthetőség.

Ilyen úton jutottunk el a joghoz.

A jog tehát nem más, mint azon szabá-
lyok összege, amelyeket az uralkodó tár-
sadalmi kör, az állam a saját fenn-
maradása érdekében, parancsok és ti-
lalmak alakjában megállapít és azok-
hoz való alkalmazkodást az összes tag
jai felett megkövetteli oly módon, amen-
nyiben azok nem alkalmazkodnának
ahhoz, a saját akaratának szükség
esetén kényszerrel is érvényt szerez. —

Tehát a jognak most adott fogal-
ma szerint mivoltához tartozik a ki-
kényszeríthetőség. Ebben különbözik
a jog más szabályoktól. Mert hiszen a
külső társadalmaknak mindegyike
állapít meg különböző szabályokat tag-
jaik cselekvése tekintetében, sőt annak
folytán is jönnek szabályok létre, hogy
az emberek pusztán egymással érint-
kezzenek, arra való tekintet nélkül,
hogy közös érdek kapcsolná őket össze)

Csakhogy ezek a szabályok nem kikényszeríthetők. Kikényszeríthetőség tekintetében az állam által alkotott jogszabályok és más társadalmak által alkotott szabályok között nem ellentét, csak fokozatbeli különbség van. T. i. mert nem lehet állítani, hogy az állam által alkotott jogszabályok minden esetben, a többi társadalmak szabályai meg sohasem kikényszeríthetők. Ellenkezőleg minden szabálynak van szankciója. Minden társadalom ikör az általa megállapított szabályok tekintetében kilátásba helyez bizonyos rosszat, arra az esetre, ha ezekhez nem alkalmazkodnának **)

---

*) Pl. az, hogy az ismerősök egymásnak hajlongással köszönnek, olyan szabály amely az emberek együttélésére létesített. —

**) Ismeretes, hogy pl. aki kártyázik: elveszti

De az állam által alkotott jogszabályok közvetlenül nem kényszeríthetők ki valakire. Mert az alatt, hogy közvetlenül kikényszeríthető, azt értenénk, hogy: ha valaki megsérti a jogszabályt, illető legnem alkalmazkodik ahhoz, az állam közvetlenül hajtsa végre azokat a cselekvéseket, melyeket az általa előírt szabályok megparancsolnak. *)

„a pénzét sha adósságát 24 óra alatt ki-nem fizeti, azt nem tekintik a társasághoz tartozó embernek. A vilátásba helyezett rossz tehát megvan. Vagy pl. az egyház szabályúl irja elő azt, hogy az isteni tiszteleten részt vegyenek s a nemtsékegyel éljenek. S vilátásba helyezi, hogy aki nem teljesíti a vallás által előírt parancsokat, az örök kárhozatra jut. Ime itt is megvan a fenyegető rossz, amihez ráfűződik a szabály megszegéséhez.

*) Ha pl. valamelyik adós a lejáratkor nem fizet. Törvény elé kell a adóst. A bíró az állam

Ez volna a valóságos kikényszeríthetőség. Az állam azonban nem kényszerít közvetlenül a cselekvések megtételére, hanem csak közegei által hat annak foganatosítására. *) Mégis van különbség a két szankció között. Ugyanis az a sanctio, amiz a

---

...nevében megparancsolja a fizetést, s a cendőr megragadná az illető adóst, s a zsebéből erőszakkal kihúzná a pénzt. —

*) Ha, — vegyük az előbbi példát, — nem fizet az adós, elküldi az állam hozzá a végrehajtót, az összeírja a vagyont, s ha akkor se fizet: az elárverezhető ingóságait elárverezi. S a befolyó pénzből elégítik ki a hitelezőt. Az adós zsebébe, — mint a valóságos kikényszeríthetőség elve szerint, — tehát nem nyúlnak s onnan a fizetésre használandó pénzét erőszakkal ki nem húzzák! —

különböző, nem uralkodó jellegű társadalmi körök előírnak, azok mindig bensőleg hatnak *)

Meg kell említeni, hogy ez az u. n. külső erőszak, vagyis a kikényszeríthetőség, nemcsak azoknak a szabályoknak háta mögött áll, amit maga közvetlenül az állam létesít, hanem adja az állam ezt igen sokszor oly társadalmi körök szabályai részére is, amelyek neki alá vannak rendelve. **)

---

*) Mert elvégre kigolyózzák a kaszinóból a nem fizető adóst, megfenyegeti az egyház örök kárhozattal a vallás parancsaival nem törődőt, azonban ha a kártya adós a kigolyózás után sem fizet, a hitelező a pénzét sohasem fogja megkapni!

**) Pl. hogy az adós az egyházi adóját megfizesse, arra kényszeríti az állam is. Ismét arra, hogy a -fenti- kártya adós beesülésbeli adósságát megfizesse, arra nem, de kaszinói tagsági díjának

Ezek szerint a jogszabály tulajdonképpen kibővül, mert nemcsak olyan szabályok lesznek, amiket az állam alá, hanem olyanok is, melyeket az államnak alárendelt társadalmi körök alkotnak oly képen, hogy ezek kikényszeríthetőségét az állam biztosítja. Ez elmondottakból következik, hogy a jogszabálynak körülbelül még kell feltalálni azoknak a célóknak, amely célok érdekében az állam, mint minden társadalmi kör fenn áll. A jogszabály azonban, valójában, nem mindig munkálja az emberek előhaladását, mert az állam köztudatában (mely az államot alkotó emberek köztudatából szűrődött le s amely — bárd fentebb, — nem mindig alakúl ki egységesen) nem helyesen ismeri fel

---

... megfigyelésére, igenis kényszerítő az állam !

a célok felé vezető utakat. Az egyes ember is téved s természetes, hogy mennyivel inkább alá van vetve a tévedés nek az a társadalom, amely csak ilyen k ö l c s ö n ö s tudattal bír. Ez magyarázza meg azt, hogy néha olyan jogszabályok is keletkeznek, amelyek célja nem az emberek boldogulását, nem szolgálják. *)

A tudat, amint kialakul, jön létre az akarat, az akarat után a cselekvés. Lehet, hogy a tudat téves, ennek következtében az akarat is káros hatású lesz. Vagy is a jogszabály nem felel meg minden kor az objektív igazságnak. **)

---

*) Pl. az 1523. törvény, amely mint a lutheránus coniuratum: Nem lehet kétség afelől, hogy feltétlenül kárára szolgált volna a nemzetnek, ha ezt a törvényt végrehajtják. Téves volt a vallásszabadságnak ilyen formában való felismerése, az ez volt az alapja annak a törvénynek, amely tilalmat és büntetést állapított meg a protestánsok ellen. Ennek megfelelően rendőrileg le. —

Konstatálnunk kell azt is, hogy az állam által megállapított jogszabály még az ott élő emberek jogérzetének sem mindenkor felel meg.***)

Igaz ugyan, hogy az állam által alkotott jogszabály rendszerint kell hogy alapúljon az államot alkotó, ta=

**) Magyarországon pl. azt tartjuk, hogy egy férfinak egy nővel kell házasságban élni, ellenben Új Zeelandon lehet több felesége a férfinak és az elválás egész processusa abból áll, hogy a férfi a feleségét egyszerűen kilódítja az ajtón s ezzel az elválás aktusa be van fejezve. —

***) A Bach-korszakig Magyarországon az volt a divat és szokás, hogy ki-ki termelhetett dohányt és azt pipázhatta. Az absolut uralom mind ezt megtiltotta, majd látván, hogy ez a rendelet az országra nézve előnyös fenntartották és ma is szabály az, hogy a dohányt be kell szolgáltatni az államnak. Mikor ezt a szabályt parancsra tették, egészen bizonyos, hogy mindenkinek a jogérzetével ellenkezett. Ma pedig már megszokták.

gok jogérzetében s jó szabály úgy fog lenni, ha tényleg ezen alapúl, vagyis ha azt a célját, amifelé az államnak kell törekedni, szolgálni fogja. Azonban bármiként ezek a jogszabály jóságának kritériumai, nem kritériumai magának a jogszabálynak! (Érjük?)

Vizsgáljuk, hogy valamely jogszabály megfelel-é az államot alkotó tagok jogérzetének, másfelől, hogy vajon megfelel-é maga a jogszabály annak a célnak, ami után tulajdonképen törekedni kell. Ebből a szempontból bírálhatjuk azt a kérdést, hogy a jogszabály jó-é, vagy rossz!? De abból a szempontból bírálni, hogy jogszabály-e vagy nem, nem lehet. Hogyha az állam, – akár közvetlenül önmaga, akár az uralma alatt fennálló társadalmak által alkotott jogszabályt – olyan módon tesz parancsá illetve tilalommá, hogy az arral

meg nem engedő, és elkövést büntetni, akkor akár megfelel a tagok jogérzésének, akár nem, valójában mégis csak jogszabály. Vagyis, hogy mi a jogszabály nem filozófiai, hanem pozitív kérdés.

Mindazonáltal a tételes jog nagyából megfelel az ott és az akkor élő emberek jogérzésének. A jog az idők folyamán változik, amennyiben változik az emberi akarat, amely a jogot produkálja. Ha valaminek akkor története van. Most már világos, hogy miért van a jognak történelme. *)

Ha megfigyeljük, hogy bizonyos sza-

*) Nagyon kell vigyázni, hogy jogtörténettel azért kell foglalkozni, hogy megtudjuk, László király idején hány pálcát kellett verni arra, aki tyúknál idősebb tyúkot lopott; hanem azért, mert a jogszabályok egyes szabályai az emberi jogérzésnek, másrészt viszont a jogalkotási technikának történelmi produktumai. Innen tételnél fogva is, hogy: historia est magister vitae. Történelem az élet tanítómestere! —

bályok bizonyos körülmények között mi-lyen eredményeket idéztek elő, helyes-nek bizonyultak-e vagy sem; — ebből következtetést vonhatunk arra, ha vajon egy nem éppen ugyanazon, de nagyából hasonló körülmények közé kerül az emberi társadalom, milyen jogszabályokat kell a számára alkotni. Minthogy pedig az a célunk, hogy mindazon behatásokat megtudjuk, amelyek segítségével fejlődhetünk és mindazokat távol tartsuk tőlünk, melyek a fejlődésünk hátráltatják, éppen a jogtörténelem kénesít bennünket arra, hogy a jövőt társadalmilag annyira-amennyire megismerhessük. Mivel pedig ez a jövő az kell hogy legyen, amely a boldogításra vezet, tehát arra kell törekednünk, hogy ezek a behatások jók legyenek. *)

*) Az emberektől csak munkájuk adhatja. Hogy jó munkát adjunk, az függ minden[illegible]

Az jogtörténelemre is áll az, amit Pichler Gyula a jogbölcseletre mond, hogy « az a törvényhozás tudománya ! «

5 A szokvenet és az alkotmány.

Az előzőkben azt mondtuk, hogy minden egyes társadalmikor két fele szabályt állapít meg : olyanokat ugyanis, amelyek a saját fennmaradását és amelyek tagjaik békés együtt munkálkodását biztositják. Azonban nem lehet pontosan megállapitani, hogy melyik szabály vonatkozik az illető társadalom fennmaradhatására és melyek biztositják azt, hogy a társadalom tagjai egymás között békésen éljenek. Minden egyes olyan szabály ugyanis, amellyel az illető társadalom saját fennmaradását biz-

biztosítja
tositja, egyszers minő tagjai együtt működését is és viszont. Ez a szétválasztás nemcsak, hogy nehéz, de lehetetlen is. Mindazonáltal vezérlő elvekül elfogadhatjuk olyan értelemben t.i. hogy a szabályoknak egy része első sorban arra van hivatva, hogy a társadalom fennmaradását biztositsa, másik része pedig főképen arra szolgál, hogy a társadalom tagjai egymás közt békésen éljenek. Ha azokat a szabályokat vesszük, melyek arra vannak hivatva, hogy az illető társadalmak fennállását biztositsák, azt találjuk, hogy ezek egy jelentékeny tömegét, azok a szabályok fogják képezni, amelyek megállapitják az illető társadalmi

---

...(Idézet a 45. lapról) hogy jó jogi intézményünk legyen, az függ azoktól, akiket az összeség megbizásából hivatásuknak a jogtörténet tehát nem puszta adathalmaz.

közös szervezetét. – A létért való küzdelemben minden lény várt vesz. Részesei ennek azok a különböző társadalmiköröknek, melyek az emberiség között fennállanak. Részesei annál inkább, minél kisebb mindenik társadalmikörnek arra törekszik, hogy a maga uralmát a többi vele versenyző társadalmiköröknek felett biztositsa. A saját érdekében első sorban kell gondoskodni minden társadalmikörnek, hogy elegendő fegyverzettel lássa el magát, ilyen fegyver az államokban a szervezet. Minthogy nem vitatható, hogy minél erősebb szervezettel bir valamely embercsoport, annálinkább képes a közös küzdelemre. Innen van az, hogy azokról a társadalmiköröknél látjuk a legerősebb szervezetet, amelyek az uralomról csak nem régen lemondottak le. S mivel ezek a társadalmiköröknek versenyzőnek legjobban ar-

államiságáért: ezek a legveszélyesebbek.*) Ezekkel kell a legerősebb küzdelmet vívni az államnak, hogy a maga állami mivoltát megtarthassa. De mindenekután azok a társadalmi körök, melyek az uralmat most csak most adták le és amelyek azt remélik, hogy ők fognak ismét uralomra jutni, fel vannak fegyverkezve erős szervezettel és ezzel akarják jövőben biztosítani államiságukat; — világos, hogy annak a társadalomnak, amely jelenleg az uralmon van, szintén a legegységesebb szervezetet kell biztosítani a maga számára, hogy ezekkel az alája rendelt, de felé törekvő társadalmakkal szemben megmaradhasson, és különösen a proletárok megtörhessék

*) Az Európa felett lebegő nagy háború elmaradt, hogy a legkülönbözőbb államok egységes szervezettel birtokában, ellenben a keleti egyházban a külső jog nem erős, mert nem volt, sőt államjellegű társadalom. Vagy a politikai pártok közül is a szociáldemokrata párt az egységesebb szervezete, most - megjegyzése a jövő évre!

lapítva, hogy milyen legyen az államiélettel bíró társadalom szervezete. Vagyis az állam által megállapított jogszabályoknak egy jelentékeny részre fogja azt a kérdést szabályozni, hogy mi módon kell ezeknek a társadalmi köröknek szervezve lenni.

Azoknak a jogszabályoknak az összegét, amelyek megállapítják azt, hogy az állam, és a jog fenntartó körület milyen szervezettel bír: alkotmánynak nevezzük.

A jog objektív (tárgyi) értelemben jelenti az emberi cselekvést megállapító szabályt. Mi az objektív joggal foglalkozván, különösen ennek a története érdekel bennünket. És szerint tehát az alkotmány nem más, mint a tárgyi értelemben vett jog egy része. —

Beszélünk alkotmányos és nem alkotmányos államokról. Alkotmánya a szó igaz értelmében kivétel nélkül minden államnak van. Vannak u. i. jogszabá=

bályai, amelyek meghatározzák azt, hogy annak a társadalmi körnek, amely az államot alkotja a köztudata s akarata mi módon szűrődik le s ezen akaratát mi módon foganatosítja cselekvések alakjában. Az állami tudat és akarat kiképződése rendszerint egyetlen-egy emberre van bízva.*) Azonban az alkotmányok közül csak bizonyos fajtájukat szokás szoros értelemben alkotmánynak nevezni.**) Szoros értelemben vett alkotmányról csak azoknál az államoknál szokás beszélni, amelyeknek szervezete úgy van megállapítva, hogy

*) Mint pl. Oroszországban, ahol is ez az uralkodó, sarkalatos igazság: ami történik a császárnak, az a tömény! —

**) A németeknél pl. a fent említett fogalmat ezzel a szóval fejezik ki: Verfassung, ami körülbelül a magyar „szervezet"nek felel meg. A szorosabb értelemben vett alkotmányt pedig: Constitution-nak hívják, amely szó használata hazánkban jó ideig divatozott! —

az állami tudat és akarat kiképződésében az állampolgárok közvetlenül részt vesznek. Még pedig az állam tagjainak csak egy meghatározott, rendszerint kisebb – jogosított – része vesz részt, akkor *nemzeti* alkotmánynak szokás nevezni.*) Ha pedig az állam tagjainak egész összege, vagy legalább túlnyomó nagy része vesz részt az állami tudat és akarat kiképződésében, akkor *népies* – *demokratikus* vagy *népképviseleti* alkotmánynak szokták nevezni. — Világos, hogy e szerint lehet, – mint minden jognak – úgy azon jog szabályainak, amelyek az alkotmányt teszik, története.**)

---

*) Magyarország is ilyen rendi alkotmánnyal bíró ország volt egész 1848-ig.

**) Természetes, hogy azokban az országokban amelyeknek nincs alkotmányuk, minthogy pl. az előbb említett Oroszországban, – ott az alkotmány története röviden is elmondható, mert az vagy a könyv 100 év előttiz, annyi mint ma! Vagyis ily államokban alkotmány történetről nem lehet.

Vagyis alkotmánytörténete tulajdonképen csak azoknak az államoknak van, amelyeknek a – fenti – szűkebb értelemben vett alkotmánya van. Igaz ugyan, hogy manapság az európai államok közül majdnem mindegyiknek van ilyen szűkebb értelemben vett alkotmánya. Nem minden időben volt azonban ezeknek a ma más alkotmányos országoknak alkotmánya.*)

6. Magyar alkotmány és jogtörténet

Valójában Európában csak két államnak van olyan szűkebb értelemben vett alkotmánya, amely más a régi időben létezett. Az egyik Anglia, a másik Magyarország! Vagyis Magyarország alkotmá-

*) Mert pl. a germánoknál az a felfogás uralkodott, hogy a vezérré minden elfogulatlan birtok. Tehát náluk szűkebb értelemben vett alkotmány mindaddig ki nem fejlődhetett, míg a modern eszmék elterjedése a régi felfogást háttérbe nem szorította! –

nya, (ne feledjük el, hogy a szűkebb értelemben vett alkotmány olyan alkotmány, amelyben az államnak oly szervezete van, hogy az állami tudat és akarat kiképzésére az állam tagjai, vagy egy meghatározott része befolyást gyakorolnak.) egyidejű magával az állam keletkezésével. Ebből világos, hogy az arra vonatkozó jogszabályok is különböző változásokon át voltak alávetve; vagyis Magyarországon az alkotmánynak van története. És minek után a mi sajátszerű viszonyainknál fogva épen azok a jogszabályok, melyek az állam szervezetét megállapítják, külön nös jelentőséggel látszanak bírni, — azért van az, hogy bár s ebben a szóban, hogy jogtörténet, az alkotmány történet jogalma is bennefoglaltatik; az alkotmány és jogtörténetnek különös fontosságát akarjuk kiemelni, akkor, amikor így mondjuk, hogy alkotmány és jogtörténet! —

Alkotmány történet alatt értjük a jog-történet azon részét, amely az állam-szervezetét megállapító jogszabályokra vonatkozik.

Jogtörténet alatt értjük a jogtörténet-nek azon részét, amely tárgyalja az alkotmányon kívüli más jogszabályok történetét. —

Bár az emberi bizonyára emberi mindenütt és bár a nyelv és fajbeli sajátságok nagyobb különbséget nem idéznek elő, mégis a különböző természeti és történeti viszonyok az egyes csoportban élő emberek fejlődése és életviszonyai tekintetében oly lényeges változást idéznek elő, hogy teljesen egyforma jogszabályok egyugyanazon időben nem lehetnek a föld kerekségén mindenütt! *)

*) A mérsékelt égöv alatt élők nem élnek úgy, mint a forró földöven lakók. A földmívelők nem úgy, mint az iparosok vagy kereskedők. A szárazföldi nem úgy, mint a tengermelléki.

Ezt jogszabályoknak a létező életviszonyokhoz kell alkalmazkodni. Mert ha nem alkalmazkodnának hozzá, akkor rossz szabályok volnának; mégpedig nemcsak akkor, ha a primitiv életviszonyokra kifejlett jogszabályok tartatnak meg egy fejlettebb társadalom idejében,*) hanem akkor is, hogyha egy másik fejlettebb társadalom a vonatkozó jogszabályokat állapittatnak meg egy még fejlettebb társadalmi életviszonyok közt élőkre.**)

Kell azután, hogy a jogszabályok alkalmazkodjanak a ténylegesen létező állapotokhoz és mivel ezek az állapotok a természeti viszonyok folytán különbözők lesznek, különböző jogszabályoknak kell kifejlődniök a különböző társadalmi

*) Mint pl. amilyen erőszakosan ráerőltetnek Magyarországon az újkorban a közönséges polgári alkotmányt. —

**) Pl. ha a nemzetközi kereskedelmi tőzsdei jogszabályokat Szibériában, hol a kereskedelem élete elmaradottabb.

körök keretén belül is.*)

Minket nem részletkérdések érdekelnek első sorban, hanem alapvető jogelvek tekintetében fennálló különbségek és változások. Ilyen alapvető elvek egy társadalmi körök nek a jogszabályai, amelyeket egymástól — részint a természeti viszonyok, részint pedig a történelmi alakulat, — elkülönített, sőt különösen a multban egymással szembe is helyezett. Épen ezért minden nagyobb államnak a történetével külön külön érdemes foglalkozni. Ilyen külön tárgyalható jogtörténete van a ma-

*) Ismeretes az, hogy még egy állam keretén belül is különböző vidékeken különböző rokon jogi tételek fejlődnek ki. Ilyen az, hogy a magyar városi n. statutumokat alkothatnak a saját területük viszonyaihoz képest. Budapesten pl. megállapítják, hogy a villamos kocsik milyen sebességgel járjanak, ennek a szabályzata

gyan, nemzeti társadalomnak is. Annyi-
val is inkább érdemes foglalkozni a ma-
gyar jogtörténettel, mivel annak sokkal
több különbözősége van, mint a többi
európai népeknek, más fajbeli okokból ki-
folyólag is, mert a magyarok az uralaltá-
ji, a többi európai népek pedig az indo-
germán népcsaládhoz tartoznak. —

Tapasztalhatjuk, hogy a környezet
sohasem marad hatástalanul az egyes
emberre épugy, mint ahogy nem, az egyes
társadalmikörre. Ha egy emberfőnek, —
mondjuk a magyar nemzet, — idegen
környezet hatása alá kerülne, természe-
tes, hogy ez a környezet az ő individu-
ális (egyéni) fejlődésére nagy mértékben
befolyást gyakorolna.

A magyar állami társadalom külön-

... delstvely Mikepércsen pl. semmiféle hatást nem látnák. De viszont Mikepércsen is állapíthatnak meg olyan rendeleteket, melyeknek keresztülvitele meg Budapesten lehetetlen!

böző nyelvű lakosságból áll, melynek a története azonban mégis közös. A közös multja a közös szenvedések kapcsolják össze a magyar nemzeti társadalommá e különböző nyelvű lakosságot. És az objektiv igazsággal merőben ellentétben állana azt mondani, hogy a magyar-államban a más nyelvű lakosok más elbirálás alá estek volna valaha a jog szempontjából, mint a magyar anyanyelvűek. Kétségtelen, hogy a más nyelvű lakosok közül voltak elnyomott helyzetűek, de nem azért, mert más nyelvűek voltak, hanem, mert olyan jogi sorsban voltak, mint pl. a jobbágyok! —

Tehát a magyar alkotmány és jogtörténet[a] nem pusztán a magyar nyelvű lakosságnak a jogtörténetét kell értenünk, hanem ilyenmódon az egész magyar nemzeti társadalom, — amely magában foglal különböző nyelvű és eredetű lakosságot, amik azonban a közös

történelem egybekapcsolt, — ennek az egész társadalmi körnek joga lesz a magyar alkotmány és jogtörténet!

Nem lehet csodálkozni, hogy ha a magyar nemzet, amely ősi hazáját elhagyva a mostani területén, mint egy jogalkotó köreg telepedett meg, szinte keresztül ment környezetének a befolyásán és nem kizárólag a maga eredeti alapján fejlődött tovább társadalmi élete és annak megfelelően joga, hanem részben olyan alapokon, amelyeket a szomszéd népeknél talált, ezért kell nekünk a magyar alkotmány és jog történet tárgyalása közben folytonos figyelemmel lennünk azon népek jog fejlődésére, amelyek Magyarország közelében laktak és amelyeknek jogfejlődése a magyarok társadalmi életére és jog fejlődésére közvetlen és jelentékony befolyást gyakorolhatott. ——

7. A germán és szláv népek befolyása a magyar jogfejlődésre.

Magyarország főképen azoknak a né= peknek befolyása alá került, amelyek tőle nyugatra laktak. Ennek több féle körül= ményben találjuk a magyarázatát. Először is maga, az a szinte természe= tesnek látszó törekvés, amelynél fogva minden nép abban az időben nyugat felé vágyott. Hiszen az egész népvándor= lás iránya keletről-nyugatra terjedt. A magyarok is keletről jöttek nyugatra és bár, mostani hazájukban megtelepül= tek, nem lehetetlen, hogy nem gondol= tak kezdetben arra, hogy mint az előt= te itt lakó népek, ugy ők is nyugat fe= lé tovább vándorolnának. A körülmé= nyek ezt nem tették lehetővé, mert akkor Nyugat-Európa minden lakha= tó területét lakosság lakta. És a magyar...

ság korán rájött a nyugat felé való gravi=
tálás lehetetlenségére. Mindazonáltal, hogy
meg volt a hajlandósága a nyugat felé va=
ló vonulásnak, mutatja az is, hogy politi=
kai összeköttetéseikez nem az elhagyott
kelet, hanem nyugat felé kerestek. Ugyanis
keleten a kelet római birodalom egy haj=
dani nagy államnak volt vonaglo, ma=
radványa; azonban ez a haldokló ál=
lam a kultúrának mérhetetlenül ma=
gasabb fokán állott, mint a honfogla=
ló magyarok!

Még egy másik fontos körülmény gya=
korol befolyást a magyarságra. T. i. az
ősi hit felcserélése a keresztyén vallás=
sal. Most is nem a keleti, hanem a
nyugati keresztyénséghez csatlakozik;
ahhoz az ághoz, amelyhez tartoznak az
összes nyugat európai megtelepedett
népek. A vallásnak ez a közössége,
nemcsak abból a szempontból nagy je=

lentőségű, hogy ezzel is melegebbé válik az a rokonszenv, amely különben is létesült Magyarország és az európai népek közöttt; – de annak folytán is, hogy állami létre tudott emelkedni!

A nyugati európai népek germánok voltak. A magyarság azonban nem kizárólag germán népek által volt környezve, mert közvetlen szomszédai szlávok voltak. Ebből az következnék, hogy a szláv társadalmi élet, sőt annak joga is nagyobb mértékben gyakorolt befolyást a magyar jogi életre, mint a germán. – A szláv népek részéről a befolyás kétségkívül tapasztalható.*) Mégis jelentékenyebb befolyás észlelhető a germán

*) Különösen a gazdasági élet terén, amely tekintetben az elmaradottabb magyarságnak a szomszédunkban élő szlávok voltak a mesterei. Ezt bizonyítja, – ha más nem is, – a magyar nyelvben uralkodó s gazd. életre vonatkozó szláv szavak tömege.

Vagyis két szláv szó.

fajú népek részéről. Ennek is meg van a magyarázata. Úgyis a germán népek meglehetős erős szervezettel bírtak. Szervezkedésük alapja, magva az volt, hogy egy-egy hivatott hőshöz a többiek önként csatlakoztak és ily módon vettek részt a harci kalandokban. Ez volt az u. n. kíséret. Szoros kapcsolatot hoztak létre a kísért vezér és a kísérő sereg közt, még jobban megszilárdította a vezér hatalmát a már említett tény, hogy valamely birtok elfoglalását a vezér haditényének tulajdonították. Ebből kifejlődött monarchikus szervezet képesítette a germánokat arra, hogy nagy szerepet játszhassanak az európai politikai életben. Hogy a monarchikus szervezet milyen jelentős, ~~nem~~ bizonyítja más, mint az, hogy a germán népek közül azok játszottak legnagyobb szerepet a történelemben, melyek mio=

narchikus szervezetet a legkorábban ki fejtették. Így első sorban a gótokat és a frankok. Ellenben a szlávoknál más tapasztalunk. A szlávok a maguk családias szervezetét hosszú időn keresztül megtartották. Sőt ezen szervezetnek nyomai a szláv népek ~~legtöbbjénél~~ nálnál még mai is megtalálható(*) Ez a családi szervezet nem alkalmas arra 1-ször, hogy egységes társadalmi élet fejlődjék ki belőle; — 2-szor, hogy határozott, erős = teljesen körvonalozott jogszabályokra = lelkezhessenek ~~az ilyen alapkörében~~. Innen van az, hogy a szláv népek ~~nél~~ ~~Nálunk~~ találkozunk saját maguktól kifejlett jogrendszerrel, ellenkezőleg ők rendszerünk, — annak a népnek a szervezkedések és jogrendszerek ~~jogrendszerek~~ elvikat el, amelyekkel összeköttetésbe jutottak.

*) St. a határközösség a Magyarországon élő szerb szláv szlávoknál. —

Kilencedik ív.

(Vagyis a szláv népek nem voltak szervező, állam-, és jogalkotó nép.*) Az a legkezdetlegesebb államalakulat is, melyet Mojmir és Svatopluk alapítottak: germán be-

**) (Az előző lapról.) Egy igen frappáns példája ennek Bolgárország. A bolgárok eredetileg egyáltalán nem szláv, hanem ural-altáji nép volt, a magyarnak közeli rokona. Úgy is nevezték őket hogy hunni volgares. Ezek a volga mentéi bolgárok letelepedtek meg azon a földön, ahol később Bolgárország létesült. Itt, a náluk nagyobb tömegű szlávokat legyőzték ugyan, de a túlerővel szemben a maguk nemzeti jellegét nem tudták megtartani, hanem maguk is szlávvá lettek. Ilyen módon egy szláv-bolgár ország alakult ki. Hasonló irányban fejlődött Orosz-, cseh-, lengyel ország joga is. Bár ezek szláv államok voltak; de a germán befolyás oly erős volt, hogy ez irány ban alakult ki a jogfejlődésük.

*) (66. lap) A szláv népek ki nem fejlődött társadalmi szervezetük miatt mintegy asszimilálódtak.

folyás alatt jött létre. Tehát bármennyire is megbecsülhetlen szolgálatot tett a szláv nép a magyarságnak azáltal, hogy gazdasági kulturájuk kifejlődését elő= mozdította, mindazonáltal, ami a jogi berendezéseket illeti, nem volt alkal= ma a magyaroknak tanúlni tőlük, — hanem igenis a germánoktól! Bár a germán jogalkotó társadalmi körnek a berendezésére a magyar jogfejlődésre befolyást gyakorolt, mégis ezt a befolyást túlságos nagyra becsülni nem szabad. Mert a magyar jogi fejlődés a többi nyugat európai népek jogfejlődésétől sok tekintetben független, vagy ha nem is mindenben független, de attól kü= lönböző. Valóban alig van Nyugat Európában — az angolt és a régi róma= iakat kivéve, — olyan nép, amelynek a jogalkotó tehetsége annyira meg= nyilatkozott volna, mint a magyarnak.

A többi nyugateurópai népeknél azt találjuk, hogy az alapvető berendezések kivétel nélkül, valamennyinél ugyanazok. Ugyanaz az alapgondolat szolgált mindenegyes germán népszerveze-désénél.*) Ha azonban a magyaror-szág jogfejlődését nézzük, azt tapasztal-juk, hogy az alapvető intézményeket, bár germán befolyás alatt jöttek létre, de az-zal nem ugyanazonosak.**)

---

*) Ép azért ha ismerjük a germán népegy fajának a jogéletét, elmondhatjuk, hogy nagyából ismerjük a többi germán népekét is. Termé-szetes, hogy a kultúrának magasabb fokán je-lentékteny különbség jön létre az egyes fa-jok közöt!—

**) Mert a magyarság nem utánozta szolgailag a germán intézményeket, mint a mai időben, amikor majdnem szórul-szóra ve-szik át az egyes törvényeket. A magyar te-rületjogi törvény például nagyon kevés-ben különbözik a német területjogi törvénytől

(A mai időben szokássossá vált u. n. fordítói jogalkotást a magyar jog régen egyáltalán nem ismerte. Ha utánzott is egy-egy nyugateurópai jogi intézményt: ezek meghonosodásuk után egészen tipikus magyar intézményekké váltak.*))

---

*) Pl. a magyar királysággal kapcsolatban szokássossá válik épugy, mint a germán népeknél a király megkoronázása. Csakhogy míg a germánoknál pusztán trónfoglaló ünnepség volt; nálunk ez a hatalomnak a nemzetről a királyra való átruházása. Vagy a pfalzgraf comes palatii a germánoknál egyszerű udvarmester; nálunk ennek megfelelően a nádor fontos közjogi méltóság. Vagy pl. az anyugateurópai népeknél az az öröklési jog fejlődött ki: »paterna paternis, materna maternis.« (Az atyai vagyon az atyai ágon való rokonokra, az anyai vagyon pedig az anyai ágon leszármazott rokonokra szállott.) Ilyenek ezt is a magyarok. Nálunk ebből az ősi és a szerzett-

8. A jogtörténet tárgyalásának módszerei.

A történelem tárgyalása és tanulmányozása kétféle módon történhetik. Az egyik a történetnek kronologikus módon való tárgyalása, amikor is egymásután mondjuk el az eseményeket; ez a történelem tanulmányozásának primitivebb módja. A másik a dogmatikus tárgyalás, vagyis úgy, hogy az összefüggő eseményeket és intézményeket vesszük figyelembe és az azokban előforduló változásokat kísérjük figyelemmel, ez már fejlettebb módja a történelem tárgyalásának. A jogtörténet tárgyalásánál mind a kétféle

---

...(69 lap) vagyon öröklése fejlődött ki, amely ma is fennáll és amely fejlettségre nézve oly haladott álláspontot áll, hogy versenyzik magával a római joggal is!—

módot lehet alkalmazni. A jogtörténetnek kronológikus módon való tárgyalása oly módon történik, hogy minden jelentősebb eseményt vagy változást, — ami csak a jogélet terén történt, azt egymásután vizsgáljuk. Ellenben a jogtörténetnek dogmatikus módon való tárgyalása úgy történik, hogy az egyes eseményeket a többi közül kiemelve, az azon végbemenő változásokat tárgyaljuk és mikor már az egyik intézmény összes változásaival foglalkoztunk, csak azután térünk át más intézmény tanulmányozására.*) Szokás a jogtörténet tárgya-

*) Bár a dog matikus tárgyalás fejlettebb módszer, mégis sok fogyatkozása van: mert az egyes intézményeket egymással kölcsönhatásban vannak s nem lehet egy intézménynek a történetét végig tárgyalni anélkül, hogy a másikra ne lennénk tekintettel. Márpedig más intézménynek kellő figyelembevétele nélkül tárgyalásunk helyes nem lehet!

=lása oly módon, mely a kronológiaikus és a dogmatikus módszer összeköttetéséből áll elő. Ez oly képen történik, hogy bizonyos korszakokat állapitunk meg és ezen korszakok határain belül vesszük fel az egyes intézményeket. Az illyen módszert nevezzük kombinált módszernek. Ennek az a hátránya, hogy a korszakok beosztása többé-kevésbé önkényesen történik. *)

*) Amiképen azemberi életnél sem lehet megmondani, hogy hol végződik a gyermekkor és kezdődik az ifjukor, azonképen a történelemben sem lehet egész precizitással megállapitani az egyes korszakokat. Észlelhetjük, hogy a történelemben bizonyos lényeges változások következnek be a fejlődés folyamata alatt. Most már azt, hogy e változások mikor, melyik időszakban következnek be, állottak elő, — azt pontosan nem mondhatjuk meg; de hogy lényleg megvannak és létezneh azok a megváltozott viszonyok; — azt látjuk és érezzük!

Sokszor találkozunk e kifejezéssel, hogy egyetemes jogtörténet. Nem jelent ez mást, mint az egész földön létező emberi társadalom által produkált jogrendszerek összehasonlító tárgyalását. Ilyenről azonban nem lehet beszélni, mert oly végtelen különbségek vannak a különböző emberi társadalmak és az általuk produkált jogrendszerek közt, hogy azoknak összehasonlító tárgyalása valósággal meddő foglalkozás volna. *)

Ebben a kifejezésben, hogy egyetemes európai jogtörténet, van bizonyos ellenmondás; mintha európai, akkor nem egyetemes és viszont. Mégis azt

*) Lehet foglalkozni ilyesmivel kuriózumképp. Pl. a grönlandiaknál találunk érdekes kuriózumokat, melyek azonban a magyar jogtörténet szempontjából bennünket nem érdekelnek. Épen ily meddő kísérlet volna, ha valaki a magyar nyelvet összehasonlítaná a szanszkrittal. Ellenben a magyar nyelvnek az oszlyákkal összehasonlítása lehet

akarja ez kifejezni, hogy olyan jogtörté=
nelem, mely nem külön – külön az egyes
európai népek jogfejlődését tünteti fel,
hanem az európai népek jogfejlődését
összehasonlítólag; s mivel ezek közt
van rokonság, az ilyen összehason=
lító tárgyalásnak is van jelentősége.
Eredményesebb, ha ezt az összehason=
lítást nem minden népre vonatkozó=
lag végezzük, hanem a bennünket
legközelebbről érdeklő népekkel hozzuk
kapcsolatba. Vagyis a magyar alkot=
mány és jogtörténet tárgyalása köz=
ben folytonos figyelemmel kísérjük,
azoknak az európai jogintézmé=
nyeknek a fejlődését, melyek a mi
intézményeink alapjául szolgáltak.*)

*) A többek közt pl. meg kell vizsgálnunk a ger=
mán jogintézményeket a maguk eredeti mivol=
tában, hogy ilyenmódon lássuk majd azt a vál
tozást, amilyen ezek nálunk keresztül mentek.

9. A magyar alkotmány és jogtörténet felosztása.

Az a kérdés, hogy — amennyiben a korszakokra való osztásnál a kombináló módszert fogjuk alkalmazni, — a felosztást melyik jogtörténelem szempontjából kell alkalmazni. E beosztást nem az egyetemes, sem nem az európai jogtörténelem szempontjából alkalmazzuk, hanem, — mivel nekünk első sorban a magyar jogtörténettel van dolgunk, — a magyar jogtörténelmet osztjuk fel és eben korszakoknak megfelelően vesszük az ezekkel kapcsolatos nyugat európai jogintézményeket. —

Ha vizsgáljuk, hogy a magyar nemzeti társadalom mely időkben ment át lényeges változásokon, azt találjuk, hogy ilyen változás, nem érte három-nál többször a magyarságot. Az első

változás volt az, amikor a honfoglalás, itteni megtelepedés után felvéve a keresztyén vallást és a királyság intézményét: ezzel beléptek a magyarok a nyugateurópai népek sorába. A második változás akkor történt, amikor ez a királyság (mely tulajdonképen nem volt más, mint a régi nemzeti fejedelemség folytatása) megszünt nemzeti királyság lenni s idegen uralkodók uralma alá került, akiknek a révén egyrészről nagyobb mértékben érvényesülhetett az országban a külföldi befolyás, más részről szoros kapcsolatba került a magyar nemzet a nyugateurópai népekkel. Ez a változás történt az Árpádház kihalása után. A harmadik olyan változás, amelynek lényeges voltát nem tagadhatjuk, történt 1848-ban, amikor a modern eszmék megdöntötték a régi középkori Magyarországot és az új eszmének megfelelő modern Magyarország kialakulása indult

meg. — A magyar jogtörténetnek ilyen módon való felosztását nagyából megtaláljuk legjelesebb jogtörténészeinknél is: nevezetesen Hajnik Imrénél és Timon Ákosnál és a jogtörténelem inkább monografikus művelőjénél Ilsindely Istvánnál*)

*) Hajnik és követőinek az volt a kiindulópontja az egyes korszakok beosztásánál, hogy mindenkorszaknak meg van a maga uralkodó intézménye. Ilyen intézmény az első korszakban az és nemzeti berendezés; a másodikban az István király által megalkotott állami berendezés; a harmadik korszakban a hűbériség befolyása alatt kifejlődött intézmény. Ezeknek az uralkodó intézményeknek megfelelően mindenik kornak meg van a fejlődési, virágzási és hanyatlási időszaka, vagy alkorszaka. Az első korszaknál ezt az alkorszakokra való osztást nem alkalmazza. A másodiknál csak 2 alkorszakot vesz fel, választópontul az arany bullát tekintve: a fejlődés és a hanyatlás korszakát. A harmadik korszak már 3. alkorszakra oszlik. A fejlődés kora tart 1435-ig, amikor a banderiális hadszervezeti tör-

A magyar alkotmány és jogtörténetet a következő korszakokra osztjuk fel:

I. korszak: az ős szervezet kora, mely a legrégibb időktől tart a királyság megalapításáig, vagyis az 1000-ik évig.

II. korszak: a nemzeti királyság kora, mely az 1000-ik évtől tart 1301-ig, az Árpád ház kihalásáig.

III. korszak: a szentkorona és az ősiség intézményeinek kora. 1301—1848 ig.—
Ezt megint felosztjuk 3 alkorszakra:

1., tart a mohácsi vészig (vagy Verbőczy „Tripartitum"-a megjelenéséig) vagyis 1526-ig.

2., tart ettől kezdve a Pragmatika sanctióig, (vagy a szatmári békéig) vagyis 1723-ig.

3., tart ettől kezdve 1848 ig.

*

1848-tól a mai időkig terjedő korszakot, mely az élő-jog kora, nem tárgyaljuk, mivel ennek még teljesen nem alakult ki a képe!—

JEGYZET. ... vény lételt. Innentől kezdve van a virágzás kora, mely tart 1526-ig, vagyis a mohácsi vészig. A 3ik alkorszak a felujulás kora. Kezdődik az ország 3 részre bomlásakor. Bár nem kezdik még a régiek uj intézményeket felváltani, de azok már sorvadoznak. És az állapot tart 1712-ig, amikor is a szatmári béke után helyre áll az ország nyugalma s innentől kezdve a magyar nemzet folytathatja megint alkotmány épitő munkáját; azon = ban az uj intézményeket a forradalmi eszmék hatása alatt maga a nemzet igyekszik visszaszoritani. Be áll a hanyatlás időszaka, amely tart 48-ig. El mond hatjuk, hogy logikus a Hajnik, valamint az ő követő Kossuthány ìnunkájának felosztása.

talán 1723-ig

Némileg eltérő a Timon Ákos beosztása. Ő u.i. az első két főkorszakot — igen helyesen — nem osztja fel alkorszakokra. Ellenben a harmadik korszakot, mely az Árpád-ház kihalásától egészen 1848-ig terjed, — 2 kisebb korszakra osztja. Az egyik alkorszak a szent korona és ősiség intézményeinek virágzási kora, mely 1301-től 1608-ig tart; az ezután következő másik alkorszak: a rendi alkotmány kora, amely 1848-ig áll fenn. — Azonban ez a beosztás nem épen logikus. Mert oly módon distinguálni

hogy a szent korona és az ősiség intézményeinek zavarmentes 1608-ban megszünnék, — nem lehet, mert az egészen 1848-ig tart. Már csak azért sem helyes ez a beosztás, hogy épen az 1608. évet veszi választó évnek, mert, jólehet a koronázás utáni törvény első cikke preciziroza, hogy a főrendi- és a karok s rendek táblája kik birjanak ülléssel és szavazati joggal: vagyis ekkor törvényik a főrendek rendjére és a közrendek rendjére való beosztás, de lényeg ez már létezett 1526-tól kezdve, amikor is azt látjuk, hogy a karok és rendek a főrendekkel nem együtlesen tanácskoznak, hanem a megyék követei külön, az u.n. bárók megint külön tartanak gyülést. Szó sincs róla, hogy a két rendnek külön-külön való befolyása az ország vezetésére érdekes körülmény, de mégsem érdemes, azzal a fontos eseménnyel, amely 1526-ban kövelkezett be; mert ekkor veti meg a Habsburg-ház a hatalmát Magyarországon. Nem szabad elfelejtenünk azt sem, hogy épen a XVI. század elején egy másik nagy jelentőségü esemény is történt. Nevezetesen, hogy Verbőczy megirta a maga Hármaskönyvét, amely a magyar jogélet nek egészen 48-ig uralkodó planétája volt. Már ezt a rendkivüli körülményt is honorálnunk kell azzal, hogy a XVI. századot tekintjük fordulónak

10. Magyarország népességi változása a honfoglalás előtt.

a.) Rómaiak.

Annak a földterületnek, – ahol a magyarság megtelepedett, bejövetelét megelőzőleg, – igen változatos története van.

...pontnak a magyar jogtörténelemben. Annál nevezetes esemény a magyar jogtörténelemben a XVIII. században történt. Ekkor kerül, mint egységes ország a Habsburg-uralom alá. Eddig az ország volt 3 részre osztva, innentől fogva nem önálló ország, hanem csak a Habsburgi birodalomnak egy tartománya. Ez a század továbbá nemcsak azért nevezetes, hogy az erdélyi fejedelemség megszűnt, de azért is, mert 1723-ban törvénybe iktatják a Habsburg család nőági maradékainak uralkodását hazánk felett olymódon hogy Magyarország és a Habsburg örökös tartományok egymástól elválaszthatlanul birtokolandók. Ezt a sorsos körülményt a magyar jogtörténelem szempontjából meginni nem honorálnunk, – lehetetlen! –

Kezdjük a római uralomtól. A római birodalom a kultúrának a középkort megelőző időkben egyedüli terjesztője volt. Nem csekély befolyást gyakorolt a többi nyugat európai népek fejlődésére, merthiszen a nyugat európai népek megtelepedése a római birodalom bukásával egyidejűleg következett be. A rómaiak bukása nem volt más, mint az új népek uralmának biztosítása. Az egykori római birodalom területetét germánok foglalták el s ilyenmódon természetes, hogy a germánjog kifejlődésére a római társadalmi berendezkedés s azzal kapcsolatban maga a római-jog is befolyást gyakorolt. — A mostani Magyarország területén is állott fenn római uralom (Ez két tartományra oszlott) A nyugati rész Pannónia, (mert ilyen néven 2, illetőleg 3, tartományt említenek.) mely a Dunántúli vidéket foglalta el. A keleti rész pedig Dácia, amely a mostani Erdélyben terült el.

A római uralom nem hosszú időn keresztül tartott. Kr. u. 35-ben foglalták el Pannóniát, Dáciának az elfoglalása pedig körülbelül száz évvel később következett be. Dácia valamivel (150) kétszáz évtizeddel keresztül volt római uralom alatt, de Pannóniában sem tartott tovább, háromszáz évnél (450). Az utóbbiban a római uralom szinte észrevétlenül szünt meg (körülbelül úgy a 4ik században. A magyarok pedig a IX. század végén jöttek be, tehát 5-600 évvel később.

K. u. 10 ben fog ba el T. jam

A római uralom mélyebb nyomokat nem hagyott maga után. Már csak azért sem, mert ezekben a provinciákban (nem tősgyökeres rómaiak telepedtek meg, hanem az u. n.) veteránusok, (telepedtek) akik legkevésbbé nem latin faju népek, hanem különböző származásuak voltak: (Volt) akadt köztük (is) kis ázsiai, afrikai stb. Ezek ugyan behódoltak a rómaiaknak, de nemzeti jellegüket megtartották

(szóval) kevés, alig romanizált barbár nép lakta a római provinciákat (akik magukat sem állották a kultúrának valami magas fokán) A harcias vad dákok erővel törvel elvett hódítása sem voltak ~~nagyon~~ terhes a kultúra számára. Pannóniában a lakosok valamivel fogékonyabbak voltak a művelteség iránt, részint, mert közelebb állott a római birodalomhoz, részint mert hosszabb ideig volt római uralom alatt, de legin- kább azért, mert a rómaiakat megelőző kelta népek laktak ezen a földön, ezek pedig fogékonyak voltak idegen kultúrának befogadására ugy annyira, hogy a maguk faji jellegét teljesen el is vesztették s beolvadtak abba a népbe, amely felettük uralkodóvá lett. Bár (kétségtelen hogy) a római kultúrának Pannóniában sokkal több jelét találhatni, mint Dáciában, mindazonáltal azon kevés ideig tartó, római uralom maradandóbb nyomo-

=kat annyi idő multával, amikor a ma=
gyarok megtelepedtek itt; nem hagyott a=
zonban nem, mely ~~igen rakásolt életet élt~~ ez
a terület a római uralom megszünte u=
tán ~~ők~~ lakóin nélkül.

~~3. Gótok:~~

A római birodalom bukása után Ma=
gyarország területét különböző germán népek
harangolták be. Legjelentősebbek ezek közül
a gótok, akik előbb Dáciát, majd Pannóni=
át is megszállották. Hogy a két, egykori ró=
mai provincia közt, vagyis a Tisza-Duna
közén kik laktak, nem tudni. Daciaiak,
származtak-e, vagy Skythák? Ez nem is
érdekel bennünket, mert, hogy a kultú=
rának magasabb fokán nem állottak, az
bizonyos: tehát a később bejövő magyar=
ságnak nem volt alkalmuk tanúlni tőlük.
A germán fajú gótoktól inkább tanúlhat=
tak volna, de ezek sem sokáig maradtak
itt. Az V. században az előnyomúló hun=

noktól a gótholk nyugat felé húzódtak.

4.) Hunnok.

Hunnok özönlötték el ezt a területet. A hunnok uralma sem volt hosszamosabb ideig tartó, de arra elég volt, hogy Európa akkori képét megváltoztassa.*) A hun birodalom nem volt egységes. Nem etnografiai természetű uralom volt, vagyis nem hun lakosság telepedett meg itt, hanem csupán egy néhány ezer hun harcos, akik a maguk hatalmas királyával Etelével, uralmuk alá vetették azon népek egész tömegét, amelyek Magyarország környékén laktak. A hun király kiváló egyénisége ejtette, — ugy látszik, — varázslatba ezeket a népeket, de különösen a germánokat, akiknek a szervezkedésére is nagy be =

*) Hogy mennyire rettegtek az akkori germánok az előnyomuló hunnoktól, kitünik Jordanes történetiróból, aki a hunnokról azt mondja, hogy ez egy pokolbeli fajzat, amely örlögöknek a boszorká=

folyással volt Etele.*) Bács a mai Magyarország területén volt tulajdonképen a központja a hun-birodalomnak, mégis főleg germánok által volt lakva, aminek, hogy Etele király is, (– hitelesen tudjuk) – germán vitézek által volt körülvéve. A hun-birodalom nagy fontosságú az európai-állami és jogfejlődés szempontjából, amennyiben azokat az erőket, amely a germánokban rejlett, – fenntartotta és ilyenmódon a római birodalomnak gyors megbukását lehetővé tette.**)

A hun-hatalom megszűnése után, – amely Etele király halála után gyorsan bekö-

...nyokkal való párosodásából származott.—

*) Kitűnik ez a germánok nemzeti eposzából, a „Nibelungi-ének"-ből, ahol a többi germán hősök mellett Etele király is hőskéni szerepel.—

**) A chalons-i ütközet, amit ugyan Etele „a római sasokon" nem tudott megnyerni, de a rómaiak addigi győzhetetlen volta fiaskót fogott.

=vetkezett; Magyarország területén/apró germán törzsek keletkeztek. Ezek, amint felszabadultak a hunnok fennhatósága alól, önálló szerepet kezdtek játszani s gyakori becsapásaik eredménye lett, hogy a már csak régi pompáit élő egykori hatalmas római birodalom rövid idő múlva elpusztult. —

d.) A gepidák és a longobárdok.

A keleti gótoknak Itáliába vonulása után helyüket a gepidák és a longobárdok foglalják el. Az előbbiek az egykori Dácia, az utóbbiak pedig Pannóniában laktak. A longobárdok egyike a legalacsonyabb kultúrájú germán népeknek. Tehát, hogyha Pannóniában valamely római műveltség maradt volna és a keleti gótok nem tették volna tönkre, (bizonyos, hogy) teljesen kipusztult volna a vad longobárdok uralma alatt. Éppúgy, mint a longobárdok, barbárok voltak a Dáciában élő

gepidák. Ez a két barbár nép egymással szomszédságba kerülvén, örökös hatánvillongás állott fenn köztük.*)

(c) Avarok.

Végre a longobárdok a turánifajú avarokkal szövetséget kötöttek, amelyben kimondták, hogyha a gepidákat közös erővel legyőzik, az elfoglalt területet az ujonnan jött avarok foglalják el és ha a longobárdok célszerűnek látnák az eltávozást, a helyüket is átengedik az avaroknak azon kikötéssel, hogyha vissza akarnának térni: visszatérhessenek.**) A gepidákat tehát közös erővel kiirtották. Ugy látszik azonban, hogy az avarok sem voltak kellemesebb szomszédai a longobárdoknak, mint a gepidák. Bizonyára

*) A legendák szerint a két nép között a viszály a longobárd Albuin királynak a gepida-királyleánya kezéért való versengés miatt támadt.—

**) V. ö. Paulus Diakonus krónikájának ide vonatkozó részével.—

egy részt ez a körülmény, másrészt meg a népvándorlásban részt vevő összes népek nyugat felé való vonulása ösztönözte őket arra, hogy a longobárdok — mint hajdan a gótok tették — Itáliába vonuljanak. *) A longobárdok által üresen hagyott területet az avarok foglalták el. Tehát azon egész terület, amit ma Magyarországnak nevezünk, avarok uralma alatt állott. Ez az avar uralom sokkal hosszabb időn keresztül állott fenn Magyarország és környékén, mint egykor a hunnoké. Mégis keveset tudunk felőlük, mint a hunnok felől. Talán nem még azoknál is műveletlenebbek voltak. **) Bizonyos, hogy az avarok közt nem volt olyan rendkívüli tehetségű egyéniség, mint a hunnok közt Attila. Tesznek ugyan említést egy Bajan

(*) A longobárdok Itálián felső részén letelepedtek még, ahol nyomukban a városi élet nagy lendületet vesz.

**) A két nép rokon volt egymással; amit kitűnik onnan is, hogy mikor az avarok követei megjelentek a bizánci udvarban, az ott levő hunn tolmács által megtudták érteni magukat.)

khárijukról, de nem mint hatalmas szomszédról, ha-
nem mint vérengző szammokról. Bár az avarok-
nak körülbelül 200 évig való itt tartózkodása mon-
hutni nyomtalanúl haladt el, mindazonáltal
az utalomnak ittoni létezése mégsem volt közöm-
bös a később bejövő magyarság szempontjá-
ból, még pedig arány, mely az avar uralom kö-
vetkezményre lett, hogy ma a magyarság
mindenütt szláv népekkel van körülvéve*)

Magyarországtól északra szláv népek lak-
tak. Az avarok megtelepedése után azonban a
bizánci politika elcsalogatta a szlávokat délre**)
A szlávok tényleg elözönlöttek a mostani Szer-

*) Egy valóságos szláv gyürüben van a magyar-
ság, mely öt mint egy hurok veszi körül. Nem áll az, hogy
a magyarság éppen be magát ebbe a gyürübe és a-
hatályozta volna meg, hogy a déli és az északi szlávok egye
süljenek egymással.

**) Ismeretes a bizánci udvarnak azon állandóan
alkalmazott politikája, amely szerint arra törekedett,
hogy a körülötte levő barbár-népeket egymás ellen uszitsa,
vagy ügyesen éppen egymás ellen kihasználja. —

=biát, Bulgáriát, Horvátországot, ugyhogy csupa szláv népek töltötték meg az egész terü=letet. Azonban, amint északon nem, ugy itt délen sem alakultak ki határozott állami kép=ződmények köztük, hanem a maguk nemzett=ségi rendszerében éltek tovább és terjeszkedtek magának a bizánci-birodalomnak a rovására. A szlávok alacsony kultúrájú, nomád nép vol=tak, akik pásztorkodással foglalkozván, ne=vük a latin sclavus (rabszolgával) egyet je=lentett. Közülök azok, kik a keleti egyházhoz tartoztak, ezt a nevet kapták, hogy Vlachus = hegyi lakó. A keleti egyházat, amelyhez csat=lakoztak szláv-egyházzá tették: a szentar=tásnak és egyházi-berendezkedésüknek ha=tározott szláv típust adtak. A görög keleti ~~latin~~ ~~pásztorokat~~ ~~délvidéken~~ Vlachus névvel jelölt

~~A~~ Hogy milyen rendkivüli átalakitó befolyással volt ez ezeknek a déli szláv népeknek, mutatja az is, hogy a Róma környékéről keleti felé vándorló s pásztorkodással fog=lalkozó latin nép fajnak a karakterét is ez alakitak meg, miután Magyarországtól délre eső vidéken letelepedtek

Az avarok uralmának megszűnése után módjukban állott volna az északi és déli szlávoknak egymással egyesülni, de nem tették, mert, mint pásztor nép inkább a hegyek közt lakott: ezért nem telepedtek meg a magyarországi nagy alföldön, ahol inkább lovas nép tudott boldogulni.

Az avarok uralmát, mely a VI. század közepétől fogva állott fenn, a VIII. század legvégén döntötte meg Nagy Károly császár. Ő, — úgy látszik, — nagy súlyt helyezett a frank királyság megóvása érdekében az avarok uralmának megszüntetésére. Kitűnik ez abból, hogy nem elégedett meg az avarok feletti puszta győzelemmel, hanem véres vérengzéssel való sággal kiirtotta az egész avar népet. Az avaroknak egy csekély maradványa Magyarország

... amely néptörzs színében megtartotta a „vlachus" nevet. Ezek az olaszok. Bár nyelvileg részben a latin népekhez tartozik az oláh; de az élet mód, vallási és társadalmi berendezkedésük tekintetében egészen szlávvá lettek. (Böszörményi László kutatásai nyomán.)

északi nyugati vidéken telepedett le, amely vidékről ugyis hírtak később a germánok, hogy Germánia (hunok által lakott föld.) Csak mikor az avarokkal végleg végzett Nagy Károly, akkor ment Rómába magát császárrá koronáztatni, amely esemény épen a 800. évben történt meg. Az avarok területe egy részén Nagy Károly őrgrófságot állított fel. Ez volt a mostani Ausztria területét magába foglaló **Ostmark**, (Innen vette nevét Ausztria.) **mely hazánk területére nem terjedt ki, csak érintette azt.**

5. Magyarok.

Az Ostmarktól keletre eső rész, a hajdani Dácia és Pannónia földje ismét üresen állott. Valami csekély szláv lakosság lakott az ország észak-nyugati részén, ez is Mojmir és Svatopluk szláv állam alakulásához tartozott. A többi terület teljesen lakatlan volt. Erre a kipusztult földre jöttek a mi őseink, a magyarok a IX. században. Nem voltak valami fényes sikerű haditényeik szükségesek

akkor, hogy ezt elfoglalják. Mesének tehet minősíteni Anonymus krónikájának a honfoglalás némely eseményeire vonatkozó részét.*)

*) Anonymus elbeszéli, hogy milyen országok voltak itt. Itt volt – szerinte – Zalán országa, Giád-nak, Menmaróthnak a birodalma és mindezeket az országokat nagy hadi győzelmekkel kellett volna „párducos Árpád"nak és az ő vitézeinek meghódítani. (Történeti tény pl. hogy Menmaróthnak bihari kazárfejedelemsége ~~akkor~~ nem létezett, ~~mert~~ Magyarországon kazárok nem laktak. Említést tesz Anonymus bolgárfejedelemségről. (Történelmi tény, hogy bolgárok ~~nem~~ laktak itt, ~~Voltak ugyan mohamedán hitű bolgárok~~, akik később szaracénok és izmaeliták néven játszanak nagy szerepet a magyar történelemben, ~~de ezeknek országuk sohasem volt~~. Zalán és csak ~~egy~~ legendás alak. Gyelunak oláh fejedelemsége ~~már csak azért sem lehetséges, mert bebizonyított tény, hogy~~ az oláhok csak a XIII. században kezdtek beszivárogni az országba: a legrégibb róluk való adat 1222-ből való. (~~Az aranybulla egyik pontja említi őket.~~) Van erre vonatkozólag egy theória, hogy t.i. az oláhok a dákoknak rómaiakkal való keve-

Szvatopluk és az ő tót fejedelemsége az, amelyről történetileg beszélhetünk (mert az csakugyan fennállott Magyarország egy részére kiterjedőleg). Az honfoglaló magyaroknak Európában első haditénye az volt, hogy a germánokkal szövetkezve, megdöntötték Szvatopluk szláv birodalmát.

Látjuk tehát, hogy Magyarország a különféle barbár népeknek mintegy ország-útja képen szolgált.

... redéséből keletkezhetett s innen származnék a DAKOROMÁNIA kifejezés is. Ennek a feltevésnek a valószínűtlensége egészen nyilvánvaló lesz, ha meggondoljuk azt, hogy a római uralom Dáciában a III. ik században szűnt meg; az olahokról pedig csak a XIII. században tudunk valamit. Tehát 1000 éven keresztül élnek volna ezek a római uradalmak elrejtetten, anélkül, hogy bárki is, az előbb mondott időig tudott volna felőlük valamit. Annyival is inkább lehetetlen, mert a Balkán félszigeten lakó ilyen román népről már előzőleg van tudomásunk. —

11. A magyarok őshazája és rokonsága.

A magyarok az elfoglalt területen semmiféle olyan intézményeket nem találtak, amelyek a társadalmi fejlődésüknél alapul szolgálhattak volna. Úgy, hogy a megtelepedés e tekintetben az ős-magyar kultúrának megakasztását maga után legkevésbé sem vonta. De magának a területnek klimatikus állapota sem gyakorolt befolyást rájuk.

A magyarok mai hazájukba való megtelepedésük előtt azon a helyen laktak, amit a görög források Etelköznek (az Ik völgy) neveznek; ez a mostani Moldva vidékén lehetett. Ezt megelőzőleg pedig a kazán birodalom szomszédságában Lebédiában laktak. Az ős eredeti lakóhelyükről semmiféle pozitiv adatunk nincs, — bár több tudományos expedició indúlt ennek fel-

kutatására, — ~~nincs~~ *)

A magyarok ősi társadalmi szervezkedése nem a mai hazájuk környékén kezdődött, hanem még a régi hazában fejlődött ki. Már csak azért is a régit kutatták meg, mert új szervezkedés szükségе nem volt indokolt. **)

Most a kérdésre ~~vonatkozólag~~, hogy a magyarok mely népcsaládhoz tartoznak, külön féle theoriák ~~állanak fenn~~.

A „külső" forma, — többen ezzel akarnak bizonyítani, — nem lehet irányadó; mert a „külső" alak tekintetében be lehet illeszteni a magyarokat akár-

---

*) Érdekes ezek között a Zichy Jenő gróf féle expedicio, már csak azért is, mert a Kollégium egyik tanára: Pápay József is részt vett abban. Nevezetes még Huun Géza gróf halálása; nem is említve a régebbiek el. Van köry firmin, ki azon a vidéken járt, ahol a magyarok ősi hazájat sejtik, azt mondja, hogy a magyarok mostani hazája éghajlati tekintetében sokban hasonlít a régi ural-altáj vidéki hazához. —

**) A jegyzet 97. lapján elmondottak alapján.

az árja népek közzé is, mert tényleg a szláv népekhez hasonlítunk leginkább. De megtűrni sem lehet ezt irányadónak venni, mert a szokatlantól irtózik, a megszokottat pedig szívesen fogadja az emben.*) Sokkal inkább irányadó e tekintetben a nyelv, azonban ebben még kevesebb

*) Ezek az adatok, melyek a külső alkotásra vonatkozólag vannak, nem helyesek; mert bár az ős magyarokat csúnya alakúaknak írják le a krónikások, de nem szabad azt sem elfelejteni, hogy olyanok írják ezt, akik maguk sem nagyon szerették őket. Különben is, hogy mennyire megbízhatatlan a külső alak ilyeni ismertetés, annak legérdekesebb példája az, hogy a honfoglaló magyarokat a germán írók valami rettenetes csúnyáknak írják le; viszont, amikor a XIII. században a hunok garázdálkodásáról énekel Rogerius mester az ő „Siralmas ének"-ében, akkor meg a hunok csúnya külsejét írja le, akik pedig típus tekintetében nem különböznek tőlünk. Már pedig lehetetlen, hogy a honfoglalástól a XIII. századig eltelt időben oly horribilis átalakuláson menjünk volna keresztül. A hosszúkás arcú germánok előtt a széles pofacsontú apró szemű magyarság szokatlan, ehát csúnya volt.

egyetértés van a tudósok közt*) Vannak olyan ~~ugor~~ turáni vagy ural-altáji nyelvek, ~~amelyek~~ amelyek közelebbi rokonságban állanak egymással, mint a finn-ugor nyelvek egymással, de ~~vannak tudósok~~, akik pedig a török-tatárhoz való közelebbi rokonságunkat vitatják. Ami minden vitatkozás mellett sem lehet eltagadni, hogy Ázsiának melyik ágához is tartozik a magyarság, a másik faj befolyásán ~~túlfleg~~ keresztül ment. (mert bár több szó nyelvünkben a finn-ugorhoz tartozás mellett, de török-tatár szavak és szokásmódok is találhatók a magyarban. Legvalószínűbb az, hogy a magyarok a két ág érintkezésénél élhettek s a két féle nép befolyása alatt jött létre a nyelvük.

Ma már tisztába hozott kérdés az, hogy a magyarság a turáni vagy ural-altáji népek

---

*) A régiek a magyar nyelvet a legképtelenebb módon akarták rokonságba hozni az ősnyelvekkel, pl. Horvát István a héberrel. A XIX. század olyan kitűnő államférfija és írója is, mint Eötvös József báró szintén beleesik ebbe, mert ő meg az indogermán nyelvcsaládba sorozza a magyarokat.

EGYETEMI K... BRNĚN

közzé tartozik – sennek is nem pontosan a finn-ugor, sem nem pontosan a török-tatár ágához tartozik; mert szokásaik a török, nyelvi tekintetében pedig a finn-ugor rokonsághoz áll közelebb. Ez szerint tehát a magyarok rokonait ez urál-altáji népek között kell keresnünk. A magyarok ősi szervezetére vonatkozólag ugyanis kevés adatunk van. Ámde ha találunk adatokat erre vonatkozólag olyan népeknél, amelyről tudjuk, hogy a magyarral rokon, ezekből következtethetünk a magyarok társadalmi berendezésére.*) Mert ha vizsgáljuk a különböző türáni népeket, mint pl. az avarokat, a hunnokat, a kazárokat, a bolgárokat, továbbá a besenyőket és a kunokat, azt látjuk, hogy valamelyes rokonság a társadalmi berendezkedés szempontjából volt ezek között. Ha most más megálla-

(*) Amit annak a Tegyzetnek 68. lapján a germán népek rokonságára vonatkozólag mondunk, ugyanaz áll a magyarokéra is. –

A rokon népek közt a társadalmi berendezés tekintetében a hasonlóság volt a legnagyobb.

pítjuk, hogy a magyarok rokonok ezekkel az elsorolt népekkel, úgy következtethetjük, hogy a magyarok társadalmi berendezése is olyanforma lehetett, mint ezeké. (Már pedig az ezen népekkel való rokonság bebizonyított tény.)

12. Forrásművek és kútfők.

A közvetett adatokkal nem elégedhetünk meg, szükségünk van közvetlen adatokra is. A magyarok ős szervezetére az ennyire vonatkozó kútfőkből nyerünk értesülést.*)

A régi magyarok jogi intézményeire általában a társadalmi berendezésükre jogszabályokat nem találunk, hanem találunk a vallásos

*) Természetes, hogy a primitiv társadalmi berendezés mellett külön irott jogszabályokat nem alkottak. A régi társadalmi viszonyokra vonatkozólag az egyszerű népeknél a vallási szabályokból s nép szokásokból vonhatunk következtetést. Sőt, amikor primitiv népeknél irott szabályok is jelennek meg, ezek nem jogszabályok, hanem vallási parancsok. Pl. a zsidóknál, a 10 parancsolat nem valamely törvényhozó sajtor munkája, hanem Isten beszéde volt.

életre, szokásokra vonatkozókat s ezekből alkotmányukról és jogukról. Ezért van az, hogy túlnyomólag történelmi kútfők azok a forrás művek, amelyeket az alkotmány és jog történet megismerésére használunk. *)

Részletesebb jogtörténelmi forrás munkák: a régiek közül Bartal György: Commentár-ja. Mályás Flórián: Fontes Domestici. Az ujabbak közül: Huun Géza gróf: Relationes Hungarorum ... sib. (A magyar népnek összeköttetése a keleti népekkel) című műve.**) Marczali Henrik: A magyar honfoglalás kútfői c. tanulmánya. Salamon Ferenc

*) A jogtörténelem szempontjából kissé hiányosak e forrás művek, mert csak mint történelmi kútfők vannak feldolgozva. Ezekben a forrás művekben a részletes felsorolását bármely jogtörténeti kézi könyvben megtalálják. Itt csak néhányat említünk.

**) E latin nyelvű munkában sok, addig ismeretlen adat jutott nyilvánosságra, mert ez arab és görög áldolgozás.

és Pauler Gyula ide vonatkozó művei.

A magyar alkotmány legrégibb korára vonatkozó, kútfők bár-tulságos bőven nem szolgáltatnak adatokat, de elég számosan vannak. Ezeket felosztjuk bel- és külföldi kútfőkre. Belföldi kútfők alatt értvén az oly forrás műveket, amelyeknek egyedüli céljuk a magyarokra vonatkozólag ismertetést adni. Külföldi kútfők alatt pedig azokat a forrás műveket értjük, melyek első sorban nem a magyarokkal foglalkoznak, hanem valamely más, ismertető célra készülvén, többek közt a magyarokra vonatkozó adatokat is tartalmaznak.

A belföldi forrásművek közzé tartoznak mindenekelőtt a Krónikák. Ezek közül kiemlőnösen kettő érdemes a mi szempontunkból említésre: Anonymus és Kézai Simon krónikája.

Az Anonymus krónikájának sem a keletkezési ideje, sem pedig a szerzője

Rovesi

proxitive nom ismeretes. *)

Krónikájának a címlapja hiányozván, a következő lap ezzel a latin mondattal kezdődik: „P. dictus magistri bonae memoriae Belae regis notarius." Vagyis magyarul: „Az előbb mondott (P. dictus **)) mesternek néhai való jó emlékű Béla királynak jegyzője." De, hogy melyik Béla királynak volt jegyzője, — nem tudhatni. (Mert

*) Erre nézve egész irodalom keletkezett különböző hipothézisekkel. Szabó Károly annak volt a harcosa, hogy ez az Anonymus I. Béla királynak lett volna jegyzője. A tudomány mai állása szebben Gyula dr: „Ki volt Anonymus?" c. művében kifejlett elveknek ad igazat.

**) Sokáig kétséges volt, hogy az a P. mit jelent. Nem más az, mint egy praepositio. A középkori deák-barátok u. i. — kik ezekkel az okiratokat írták, — a rövidítések terén valóságos mesterekké lettek s pl „P." jelentett, külön féle álhúrásokkal, prae, per, pro stb. Itt prae-t jelent. Vagyis P. dictus = praedictus = az előbb mondott, mert a hiányzó címlapon bizonyára meg volt nevezve

Béla néven 4 királyunk uralkodott.) Mindenesetre, ha I. Bélának lett volna jegyzője, nagyobb hitelt érdemelne munkájának a honfoglalásra vonatkozó része, mintha IV. Béláé lenne, mert amúgy közelebb élt volna a honfoglaláshoz. Valószínű azonban, hogy III. Béla királynak volt jegyzője és éppen ez a rész a honfoglalásra vonatkozólag föltétlen nagy hitelességet nem igényelhet.

Anonymus érdekes adatokat közöl a magyarok társadalmiszokásairól és ősi szervezkedésükről. Nála olvassuk a sokat emlegetett vérszerződést; amelyszerint a magyarok 7 vezére, a hetumoger, szerződött egymással s választották meg közös fővezérnek Álmost, ez alkalommal „nagy esküvést tevének" s bizonyos pontokat állapítottak meg, amelyeket Anonymus közöl is. Ezek tényleg bennefoglaltattak a vérszerződésben, — bár nem voltak ilyen meghatározott pontok-

na szedve.*) — A másik, szintén figyelmet érdemlő krónika a Kézai Simon mester krónikája. Ő udvari káplán volt Kun László királynál. Vagyis a féle foglalkozású, mint Anonymus.**) Kézai vitatja először a magyaroknak a hunnokkal való azonosságát és nem a magyarok honfoglalásáról, hanem a magyarok második bejöveteléről be-

*) Jellemző Anonymusra (ami általában a középkori krónikásaira is áll.) hogy nagy hanggal hirdeti: ő nem a hegedősök csacska meséiből «állította össze krónikáját, hanem hiteles irásokból. Pedig Mályás Flórián kimutatta, hogy mely részeket vett át más krónikákból és okiratokból, melyeket a hegedősökből. Sőrdekes, hogy ahol hiteles irásokat követ, ott sokszor tévedésekbe esik; ellenben mindannyiszor, amikor «a parasztok ostoba meséiből merített, a legbecsesebb adatokkal szolgál. —

**) Kun László volt az, aki a királyi kancelláriát összekapcsolta az udvari káplániával s a kancellária vezetője egyuttal a kápolna grófja = comes capellae volt. —

Ennek és magyar nemzetségeknek

Váradi regestrum. Budai krónika. Dubnici krónika

= szél. *) Nála olvasunk nemcsak arra vonatkozólag adatokat, hogy a magyarság 108 nemzettségből állott, hanem munkájának függelékében a honfoglaló magyarok nemeseiről is. Természetes, hogy ami Anonymusnál írva van, azt eo ipso föltétlen hitelességűnek elfogadni nem lehet. — Maradt még fenn több krónika, de ezek már mind a későbbi időkből valók és inkább Anonymus és Kézai krónikája nyomán készültek. Ezek közül egyetlen krónika érdemel még említést, nem azért mert több hitelt érdemelne; sőt inkább azért, mert egyáltalán nem hiteles, bár több izben történik hivatkozás rá, mint föltétlen hitelességű iratra. E a Csiki-Székely krónika. Ezt az állítóla-

*) Azt állítja, hogy a magyarok kétszer jöttek be az országba. Először Előd király alatt, azután másodszor Álmos vezérlete alatt. —

-gos és régi eredetű krónikát Csikszékben fedeztek fel s innen a neve. A kritika megállapította, hogy ez a krónika hamisítvány, mert a honfoglalástól jóval később készült, nevezetesen a XVI. században. Nem lehet állítani, hogy azok az adatok, amik ott vannak, közönséges hamisítványok volnának, lehetséges, hogy igazak. T. i. akik ezt a krónikát összeállították: a nép ajkáról szedték össze s ilyenformán lehetséges, hogy a valóságnak csakugyan megfelelnek. Lehet, hogy egészében igazak az elmondatak, csak alakilag hamisítvány. *)

153.

A vérszerződést a Csiki-székely krónika is említi, de nem 5. pontot sorol fel, mint Anonymus, hanem hatot. Ez pedig nem csekély fontosságú, hogy a vérszerződést két különböző helyen találjuk, különösen

*) Mint az Anonymus Vérszerződése: az is valószínűleg ilyen alakban nem fönnállott meg, de a tartalma az igaz. —

azért, mert az Anonymus krónikáját később fedezték fel, mintsem, hogy a Siki-féle krónikát hamisították volna. Végül említést érdemelnek a legendák, amelyek különösen István királyra és fiára Imre hercegre vonatkoznak. Ezek ugyan későbbi kor eseményeivel foglalkoznak, de találunk némely vonatkozást bennük a régi magyarok társadalmi szokásaira. —

XVII

Legenda maiora
" minor
Hartvik püspök Szent István életírója
Vita Sancti Emerici ducis
Anonymus

Végezve a belföldi forrásművekkel, áttérhetünk a külföldiekre. Ezek között különbséget lehet tenni a szerint, amint ezek keleten vagy nyugaton keletkeztek. Mindjárt kiemelhetjük, hogy a keleti forrás művek, sokkal fontosabbak, mint a nyugatiak. Mert a keleti munkák részint oly íróktól származnak, akik a magyarok iránt rokonszenvvel viseltettek, részint pedig még inkább azért, mert közvetlen személyes tapasztalat

alapján vannak készítve. Ellenben a nyugati források szerzői a magyarok irányában úgy vallási, mint nemzeti okokból ellenséges indulattal voltak. *) A nyugatiak közül még legérdekesebb az ismeretes szentgalleni kalandot tartalmazó krónika.**)

Sokkal fontosabbak a keleti íróktól való forrásművek. A keleti írók közt is két csoportot különböztetünk meg: az egyik a görög; a másik pedig az arab és perzsa szerzők csoportja. A görög szerzők közt különösen két császár-író válik ki. Az egyik Bölcs Leó, a másik Bíborban született Konstantinos. Bölcs Leó az ő Strategicon-jában

*) Milyen másképen hangzik pl. Jordanesnek (nyugoti krónikás), mint Priscos Rhetornak (keleti krónikás.) a hunnokra vonatkozó leírása. Ugyanígy van ez a magyarokra is.

**) Az együgyű Heribald barát torz elmesélése után valamelyik krónikairó még nagyobb torzítással le írja. A két torzítás valóságképét adja az ős magyaroknak.

a „Turkok" (a magyarokat nevezi így) harcimódját ismerteti. Mintegy utasításul szolgál ez a mű a keletrómai birodalom vezérei számára a végből, hogy ha a munkában felsorolt barbár népekkel háborúja akadna a birodalomnak, tudják, mi módon kell velük szembeszállni, mi módon kell eljárni az oly népekkel szemben, akik tömör falánkszkban gyalogosan harcolnak, mi módon azokkal akik lóháton szerte-szét csatáznak. Ezek közt a barbár népek között a magyarok is fel vannak sorolva. Ez adatok kétségkívül a legnagyobb hitelt érdemlők, mert hiszen, ha a császár nem a tényeknek megfelelően írta volna meg ezt a munkáját, a csatatéren alaposan megbosszulta volna magát mindennemű tévedés.*)

---

*) Pl. ha a császár így írta volna le a magyarok harcimódját, ahogy a németek harcolnak, akkor a keletrómai

Rancsics

Nem kevésbé fontos Bölcs Leó fiának Bíborban született Konstantinos nak „A birodalom kormányzásáról" (De administrando imperio) írt műve. Gyakorlati célt szolgáló munka ez is, mint a Stratégicon. Arra vonatkozólag vannak utasítások adva, hogy miképpen kell érintkezni diplomáciailag a különböző barbár népekkel. *) Mégis rá illik tehát e műveknek Salamon Ferenc „Adalék a magyar történethez" c. munkájában mondott az az állítása, hogy e tudósítások valóságalapjukat hitelességüket. Magától értetődik azonban, hogy nem minden szavára vonatkozik ez a kijelentés, maga Salamon Ferenc sem úgy értette. **)

...(ez lapról) birodalom alvezérei a nyelvekkel szemben követendő" harcimódokkal támadták volna meg a magyarokat, aminek valószínűleg vereség lett volna az eredménye a görögök kárára.

*) V.ö. a bizanci udvar politikáját a 91. lapon levőkkel.

**) Konstantinos ez. i. nemcsak közvetlen tapasztalata ját adja elő munkájában, hanem elbeszéli az egyes népek

Ezeket a tudósításokat azonban minden hi=
telességük dacára is óvatosan kell alkalmaz=
ni. Annyival is inkább, mert egyes kifejezések
több féle képen értelmezhetők, több helyen meg
ellenmondásokba keveredik. Ezen nem lehet
csodálkozni, hiszen minden egyes tárgyalt
kérdésre nem mindig tudtak közvetlenül a=
datokat szerezni. A Stratégicon szerzője Bölcs
Leó méginkább meggyőződhetett egyes dolgok
ról a háborúskodás közben. De hogy békében,
hogy él valamely nemzet, az csak hosszas tanul
mányozás eredményéből vonható le. —

Az arab és a perzsa-írók közül 3-at szoktak
emlegetni. Kevésbé fontos Ibn Foszlán. Egy a=
rab, aki a IX. században a bolgárok közt járt.*)

---

*) ... (113 lapról) milljái, mi módon szervezték a hozzák
most fennálló állapotot? stb. Mikor mindezeket elbe=
széli: nem szolgál gyakorlati célt, csupán csak, mint
érdekes dolgokat jegyzi fel. Az ilyen meseszerű előadásá
ban semmivel sem jobb, mint a középkor, akármelyik
kéziratos krónikása. —

Nemcsak a bolgárokról készített feljegyzéseket, hanem más, velük érintkező népekről: tehát a magyarokról is. Sűrűbben emlegetik az arab Ibn Roszteh, (régebben Ibn Dastak-nak olvasták) aki: „Nemes drágaságok könyve" cím alatt irt a X. században valami könyvet. Bizonyára kereskedő féle lehetett, aki sok útazása alatt sokat tapasztalt. Amiket a magyarokról közöl, azt ő vagy Gúrdézi, vagy Dsaihání perzsa irók könyvéből olvasta. Ujabban (1894.) ismertette meg Kuun Géza gróf a perzsa Gúrdézi-t. Ő tehát kevés időóta ismeretes és csak a jogtörténelem legujabb művelői használták fel a Gúrdézi által közölt adatokat. Különben közös alapokon látszik nyugodni az Ibn Rosztch-féle tudósitással, de annál bővebb és közvetlenebb. —

---

*) (a 114 lapról.) T. i. a bolgárok fejedelme (nem az alsó Duna, hanem a Volga melletti bolgárok) át akarta térni a mohamedán hitre téritteni s tanitókat kért az arabokból. Ilyen tanitó (missionárius-féle) volt ez az Ibn Fosztán

Nyugatiak: Fuldai évkönyvek, Xantprond, Fréjsingeni Otto;

Dsaihání-ről nincs egyébb ismeretünk, mint a neve. Ezekből az elsorolt (bel- és külföldi) forrásművekből konstruálhatjuk meg nagyjából a magyarok ősiszervezetét. —

I. RÉSZ.

Az ősi államszervezet kora.

[Kart a legrégibb időtől az 1000-dik évig.]

1. A magyarokkal rokon népek államiszervezetéről. —

A túráni népek közül a hunnok merülnek fel a történelem terén legelőször. A hunnok államáról közelebbi adataink nincsenek. De úgy látszik, hogy a harcias hunnokat (sem mi egyébb nem tartotta össze, mint) Etele király rendkivüli egyéniségének varázsa s ezzel is bomlott fel hamar a hunn birodalom. A különféle meghóditott népek nemzetiségi és fajbeli sa-

játságaikat megtartották, mert a hunnok részéről semmiféle beolvasztási kísérlet nem merült fel. Ez azt mutatja, hogy a hunnok csak arra voltak alkalmasak, hogy állami életet hozzanak létre, de hogy ezt az államot szervezzék, arra képtelenek. Vagyis nem tudták a birodalomnak hunn karaktert adni.

Ettekintetben sokkal magasabb színvonalon álltanak az avarok, akik pedig alacsonyabb kultúrájúak voltak (mint a hunnok) Ezek több, mint 200 évig fenn tudták tartani uralmukat és csak elkeseredett hosszú küzdelem után tudták teljes kiirtásuk árán uralmukat tönkre tenni. Ami csekély adat az avarok államszervező-képességére vonatkozólag van, mindazt mutatják, hogy volt egy korlátlan fejedelmük: a khán, aki — úgy szólván, — deszpotikusan uralkodott felettük. E tekintetben hasonlított az avarok szervezete a hunnokéhoz, mert ezeket is szintén monarchikus kapcsolat tartotta össze Volt ezenkívül az avaroknál egy főtisztviselő,

a Jogurt, akiről, mint a nép főbírájáról emlékeznek meg. —

A kazárok országának szervezetéről már többet tudunk. Ezeknek a Kaspi-tó környékén volt a birodalmuk, amit később a mongolok döntöttek meg. Néhány száz esztendeig állott fenn a kazár birodalom. A magyarokkal való összeköttetésük (még) akkortól származott, amikor a magyarok Lebedia földjén laktak. Bib. sz. Konst. a kazároknak ezt a sűrű érintkezését a magyarok állami szervezetének fejlődésére nagyon is nagyra becsüli. Mindenesetre a kazár nép (volt az a nép, mely az ural-altájiak közül a legmagasabb kultúrát volt képes kifejteni. A vallásos türelemnek szinte példátlan példáját nyujtja a kazár nép. U.i. a birodalomban (nem volt elfogadott államvallás.) Helyet talált ott a keresztyén, a mohamedán, a zsidó, a pogány! E négy vallás hivei megvoltak békességben egymás mellett (anélkül,

hogy valami vallási villongás támadt volna. Maga a király zsidó volt, az előkelők is azok; a harcosok mohamedánok; az iparos-kereskedő osztály (mely a kultúra iránt a legfogékonyabb) keresztyén; az alsóbb rendű nép az ős turáni vallást követő ~~pogány~~ volt. (Tehát csak a jó-emberek voltak zsidók, ennek az lett az eredménye, hogy a kazároknál az állami élet terén sajátságos berendezés alakúlt ki, amelyszerint a király természet feletti hatalommal uralkodott az egész nép felett.) Az ó szövetségi zsidó teokratikus szervezet meghonosodását látjuk itt is.*) (Bár különböző vallásúak voltak a kazároknál, ez a régies felfogás fent tud-

*) A fejedelmet isten nevében uralkodónak tekintették. Olyan hatalmat tulajdonítottak a királynak, hogy pl. amikor a trónra lépett meg kellett szabni az időt, hogy meddig akar uralkodni és mikor ez a meghatározott idő letelt, akkor, — mivel a király parancsa sérthetetlen, — a tisztelet jeléül nagy ünnepség között, — megfojtották. Míg élt senki volt emberi-élete. Mert annyira tisztelték, hogy senkinek vele beszélni, senkinek őt látni, nem volt szabad

-ta magát tartani sokáig). (Természetes, hogy egy olyan király, aki nem érintkezhetik az emberekkel, az valósággal nem is uralkodhatik népe felett. Tehát) a király mellett, (aki földi isten volt,) két olyan főember állott, akik a tulajdonképeni uralkodói és kormányzói teendőket végezték. Hogy mi módon volt köztük megosztva az országlási teendő, erre vonatkozólag nincs adatunk. Vagyis látjuk, hogy a kazároknál szinte betegesen monarchikus szervezet létezett. Itt is, mint az avaroknál ott találjuk a király melletti főtisztviselőt. Az avaroknál egy, a kazároknál kettő.

Van értesülésünk még a bolgárok állam-szervezete felől. (Ezek több helyen is létesítettek államot (V. ö. 115 lap jegyzetével).) Különösen nevezetes volt az az országuk, amit itt az alsó Duna mellett alkottak, (~~és amely a nevekben lett önálló (?) királyság.~~) Ezeknek is monarchikus szervezetük volt. Voltak ugyan egymástól bizonyos mérvű külön állásban élő, - és külön főemberek által kormányzott törzsek, akik

mindnyájan befolytak az ország kormányzására *) (Vagyis aristokratia-monarchia létezett köztük. Tehát ami nevezetesebb turáni népet látunk, azok mindnyájan monarchikus szervezettel birtak voltak.) ~~Ilyen előrehaladott szervezet alatt~~ (a bessenyők kivételével **) ~~a~~ kunok, a kabarok, a ~~kabarok~~ besenyők csak nagy ~~nagy~~ mindenütt kisebb-

2. Törzsi autonómiával vagy monarchikus szervezettel birtak az ősmagyarok?

Bármily kezdetleges viszonyok között éljen is valamely nép, bizonyos (törzsi) szervezete mégis van. A legprimitivebb társadalmi alakulatból a család-ból lesz a nemzetség, amennyiben az elszaporodott család tagjai egymással az összeköttetést fenntartják

*) Horsa emliti: mikor levelet irnak hozzájuk; nemcsak a fejedelmet, hanem a főembereket is meg kell tiszteln

**) A bessenyők teljesen fejedelem nélkül élnek. A kunoknak vannak főembereik, akik valamelyes hatalmat gyakorolnak felettük. Sem a bessenyők, sem a kunok önálló országot nem alkottak, hanem beolvadtak a magyarságba.

sőt védelem céljából mások is belépnek

akkor is, ha ez a vérségi összeköttetés részben már nagyon távoli, részben pedig nincs is meg, ha nem csak anyagi érdekek vezérlik az egyes családokat az így kibővített fogalmú családkörébe, vagyis a nemzettségbe. Az így előállott nemzettségek (pl. egymással való szerződése következtében) jön létre a törzsiköteléket, a szövetkezésnek indító oka rendszerint az, hogy az egyes nemzettségek nem képesek a maguk védelméről másokkal szemben gondoskodni. —

A családnak nemzettségekké, ezeknek pedig törzsekké való egyesülése meg volt a magyaroknál is, mert mindazok a hitelt érdemlő adatok, melyekről a magyar nemzet legrégibb szervezetéről szóló forrásművekből tudunk, megerősítenek bennünket ebben.

Anonymus szerint a magyarok 7 vezér alatt éltek. Fr. sz. Konst. ennek vonatkozólag nyolcadikat állapít meg. 7 ill. 8 törzs közül egy a kabar törzse. Ezt maga Konst. elsőnek említi.*) A kabar törzs vezérei a magyar

*) A turáni népeknél s így a magyaroknál is, az volt a szokás

A hét törzs nevét Hónsi fel is sorolja *) Szabó Károly történészünk olvasási módja szerint ezek a törzsek a következők: Nyék, Megyer (vagy Megyeri) Kürtgyarmat, Tarján, Jenő, Kara (v. Kari) Kaza (v. Kazi). **) Hogy ez a $\frac{7}{7}$ törzs valósággal meg volt, afelől kétség nem fér. ***) A törzsek nemzetiségekre tagozódtak. ****)

---

*) Természetes, hogy hibás helyesírással, mert a görög betűk nem alkalmasak a magyar nyelv minden hangjának visszaadására. Bizonyosnak vehető tehát, hogy azoknak a törzseknek a neve, a-hitől Hónsi említi, a valóságban nem úgy hangzott, ahogy írva van.

**) Hónsi ezeket így írja: Neké, Megeré, Kurtigermatu, Tarján, Genáh (Jenő) Kare, Kazi. —

***) Teljesen valószínűtlennek kell tartanunk azon feltevést, hogy mivel ez a 7-es szám szent szám volt a régi magyaroknál, ez általában egy bizonyos mennyiséget jelentett. —

****) Hónsi a törzsre is, a nemzetiségre is egy szót használ: genos [~~A görög szókat könnyebb olvasás végett latin~~

A kabarok törzse 3. nemzetiségre oszlott. (Erről) ~~nemcsak a görög írókból~~, de Kéray Simonidesből is olvasunk. Ő u. i. azt mondja, hogy a magyarok népe összesen 108 nemzetiségből állott. Ebből ~~105 nemzetiség~~ csak a magyarok 4. törzsére, 3. ~~nemzetiség~~ pedig a kabarok egy törzsére.*) Lenne a 3 kabar nemzetiségi neve a 105-ik alatt (125 oldalról) ... betűkkel írjuk. B. Leo azonban ~~nem~~ különbözetést tesz a törzsek és nemzetiségek között. A törzseket genos, a nemzetiségeket phylé szóval jelzi.

*) Érdekes, hogy 105 osztható 7-el. Úgy, hogyha feltesszük hogy mindegyik törzs egyenlő számú lett volna, mindegyikre esnék 15 nemzetiség. (Valószínű azonban, ha csakugyan nemzetiségi alapon előállott törzsi körökről volt szó, ezen genos-ok nem egyenlő számú phylé-ből lettek volna. Mert nem állapíthatták meg, hogy ennyi- és ennyi számú nemzetiségnek kell egymással egyesülni, hogy egy törzs keletkezzék. Nem bizonyos, hogy minden egyes törzs 15-15 nemzetiségből állott, sőt nagyon valószínű, hogy az egyik törzs kisebb, a másik nagyobb volt. Van ugyan olyan hypothezis is, hogy az egységek tagozódása nem alulról felfelé történt, hanem a nagyobbak szétosztása által jöttek létre a kisebbek. Ha afféle hadi egységnek képzeljük az egész magyarságot, akkor csakugyan lehetséges, hogy minden egyes törzs meghatározott számú nemzetiségekre osztott, mindegyikben 15-15 nemzetis. volt)

Ebből nem kalandozó hadsereg magyar fogalmai szerint

Anonym. szerint a törzsek csak a honfoglalást követően megelőző időben egyesültek, addig egymástól (teljesen) függetlenül éltek, mindegyik törzs élén egy-egy Kapilanensis-szal.*) A nemzetségek a törzseken belül valami nagy függetlenséget (nem igen) élvezték, mert ezek (a törzsek a nemzetségek egyéniségét teljesen fel) emésztették.

B. sz. Konst. az első közös vezért Árpádnak a maga korával, ellentétben Anonymus-szal, aki Álmost tartja első fejedelemnek. Konst. eltérőleg más íróktól adja elő a fejedelemválasztás történetét.**)

(*) Lehetetlen, hogy a magyarok törzsfőnökeit (a latin eredetű) Kapilanensis szóval nevezték volna, amikeppen lehetetlen [illegible] azon állítása is, hogy ezeket a főnököket görögös nevezettel archon-nak hívták volna. Bizonyára se latinul, se görögül nem beszéltek az ős magyarok: ebből folyólag semmi esetre sem latin, sem görög nevet nem adhattak törzsfőnökeiknek; hanem bizonyosan volt valami magyar nevük, amiről azonban positive nem tudunk. — **) -t lásd a következő oldalon! —

Pálban vid. Kryptadia

Ő mondja, hogy mikor a magyarok Atelkuzu-ban laktak; elhivatta a magyarok „prolobocbodosá“-t (jő vajda) Lebediást (bizonyára nem ez volt a neve) a kazárok fejedelme. (Mert ~~ezek~~ a „turkok“ ott laktak a Kazárok szomszédságában) A király azt mondta Leb.nak hogy ne legyenek szana-szét, hanem válasszanak maguk számára egy közös fejedelmet és ez Lebedias legyen (~~Azért akarta a kazár király ugyanis Leb.t fejedelemmé meg-~~ de ~~nem volt elől azért~~ ~~választani, mert~~ Leb. felesége Kazár-királyleány volt) Leb. ellen a király kivánsága ellen, azzal, hogy ő már öreg ember; áll van az utána következő bocbodos: Salmuzes ~~Ilmos~~) vagy annak fia Árpád: válasszák azt. A király beleegyezett s Leb. hazament; a turkok pedig Árpádot fejedelmüknek választották, mivel ő feltünőbb méltóságos ~~ő~~ és körültekintő vala (-mondja Konst.) A megválasztott fejedelmet ~~szokás~~ kazár szokás szerint paizsra emelték és (-fejezi be a császári mesélő,) e szerint a turkoknak Árpád előtt nem volt fejedelmük. (Ez elbeszélésből a valótlanság rögtön kitünik. Valószinütlen a kazár királynak az a nagy befolyása, hogy a magyarok mintegy észnélkül válasszják meg Árpádot a kazár parancsra. Azután Árpádnak „kazár“ szokás szerint paizsra emelése meg nem épen kazár szokás, mert pl. a régi rómiaknál is meg volt A magyarok nem lehettek alárendelve sem a kazároknak, mert akkor a kabarok bizonyára nem jöttek volna át hozzánk.)

A fejedelem választására vonatkozó keleti adatokból azt látjuk, hogy az ős magyarok erősen monarchikus szervezetet létesítettek. Mert ezek a tudósítások, mind a magyarok fejedelmé-ről beszélnek, akit Kende-nek neveznek. Ez elég magyarosan hangzik, s valószínű, hogy ez volt a neve (nem pedig a latin kapitaneus, sem az oláh cnezbodos.) Kende a főkirály, mellette van (aki a valóságos kormányzást végzi, ez) a Dsilah: «aki parancsol és minden magyar szavát fogadja háború és békében.» Ez megelőzi Konst. is, amikor a Dsilah = Gyula (Gyilasz) [illegible] ami a Gyula-val kapcsolatban egyedülálló. Ilyen jogai előjárójuk tényleg gyakorolhatott a magyaroknak. *)

*) Ide menő a történelembe ti.i. bizonyos Gyula nevű fejedelem, mely Szt. István király általi legyőzetése, aki Erdélyben nem akarta elismerni a király fennhatóságát. Hátha nemcsak neve volt ez a Gyula, hanem méltóságának a címe. Hát ha volt a magyaroknak az Árpádházi királyokon kívül még egy Gyula címet viselő főemberük is, ki a korlátlan hatalomba nem akart bele egyezni. —

Tacára annak, hogy a kazároknál is hasonlólag két fő embert találunk, (meg sem lehet az erre vonatkozó tudósításokat elvetnünk, azt állítva, hogy nem más ez, mint) összetévesztése a magyaroknak a kazárokkal. Nem lehet ez azért sem, mert a kazárok fejedelmét Isah-nak hívják a régi iratok. A magyaroknál egészen más hangzású kendeh névvel ismerik.) *)

Az egyes törzsfőnök törzsük felett nagy

*) Könnyen elképzelhető a magyar kendehnek a kazár Isah-val való összetévesztése. Mert pl. amikor a perzsa író nálunk járt, kellett, hogy a kendeh nagyon fiatal gyermek, vagy egyéb tehetetlen vén ember volt, aki vagy még nem, vagy már nem tudott kormányzási funkciókat végezni; s helyette az utána következő főember a Dsileh (a gyula) kormányzott. Hiszen Árpád fia Zsolt hét éves (mint hetes szám) volt a krónikák szerint, mikor fejedelemmé lett. Kétségtelen, hogy nem ez a 7 éves gyermek uralkodott, hanem helyette más valaki. Itt van Mátyás király, meg II. Lajos példája is a későbbi korból. Még választásos királyság mellett is megtörténhetik ez, nemcsak örökletes fejedelemségnél.

hatalmuk nem terjedett.*) Fontosabb kérdés (ennél az), hogy (ezeknek) a törzseknek a nemzetegészhez való viszonya milyen volt és, hogy az egyes törzsfőnökök mennyire voltak alárendelve a közös fejedelemnek. (Vagyis más szóval, hogy a magyarok a honfoglaláskor monarchikus szervezettel bírtak-e, vagy pedig törzsi szervezettel.) Anonym. és Konst. szerint a honfoglalás tárgya, már monarchikus szervezetben hajtatott végre, azonban (kétségtelen, hogy ez az új intézmény rövid idő alatt nem gyökerezhetett meg. És az az új fejedelemség, amit Etelközi tartózkodásuk alatt kötöttek, (oly módon, hogy Álmost, illetőleg Árpádot választották fejedelemül;) nem lehetett még oly erős, hogy a magyarságot szervezetét monarchikusnak lehetne nevezni. A törzsek autonómiájukat hos-

*) (Ezt onnan gondoljuk,) mert amikor Konstantinos a bolgárok törzsét felsorolja: a törzsfők neveit is elmondja; ellenben a magyarokénál a törzsfőnökök neveiről nem szól, hanem csak (magukat) a törzsek ~~het a~~ nevét említi. —

-szú időn keresztül megtartották s csak fokozatos fejlődés következtében korlátozódott a monarchia felébe a törzsi autonómiának. Azonban a tudomány állásfoglalása szerint a törzsi autonómia van elfogadva. Legtöbb történészünknél u.i. azt olvassuk, hogy a törzsi autonómia jelentékeny mértékben dominált egész István király idejéig és hogy tulajdonképen István volt az, aki külföldi segítséggel a törzsek autonomiáját megdöntötte és alakította át a magyar nemzet ősi szervezetét európaivá oly módon, hogy a monarchikus szervezetet felébe emelte a törzsi szervezetnek. Ez az általánosan uralkodó, de nem ellenmondás nélküli vélemény. Megismerkedünk az ellenkező véleménnyel, anélkül, hogy ez igényelhetné azt, hogy a-hoz csatlakozzunk. Amikor ezt vizsgáljuk nem vagyunk figyelemmel az arab írókra, de mellőznünk kell Anonymust és Kézait is, mert az ő adataik csalatkozhatatlansága teljesen ki van zárva; tehát csakis a görög írókat használjuk.

Salamon terén a monarchia erőszakos rendje mellett foglal állást a hadi tényeink

ain (avalól a magyar hadtörténetben). A gyöp crániáról a vadi-
ból te[g] jó képet lehet alkotni a magyarok testéről.
menz náluk erre vonatkozólag ellenvetések nincse-
nek. Ezek adatait szemelőtt tartva, belőlük a kö-
vetkeztetést levonhatjuk) B. Leó azt mondja a
magyarokról, hogy ezek sokféle elemből vannak
összeakkotva és felettébb bűsítja őket az, hogy a
törzsek közül egyesek a rómaiakhoz átpártol-
nak. Ez az adat, amellett szolgáltat érvet,
hogy a magyarok közt erős egység nem lete-
zett. Hasonló ehhez B. sz. Konst. azon adata,
melyszerint a magyarok béke idején törzsek
szerint el vannak széledve a folyamok men-
tén: lovaikat legeltetve; háború idején azon
ban olyan szövetség áll fenn köztük, hogy egy-
mást kölcsönösen támogatják. Konst.
ezzel az adatával is egy olyan népnek a
képét látszik adni, amelyben az összetartás
meglehetősen laza.*)

*) Kosziánynál olvasunk olyan véleményt, hogy a ma-
gyaroknak két féle szervezete lett volna. Az egyik a béke
idején való szervezet, a másik a háborúban való szervezet.
Békében a törzseknek teljes autonómiája van; háború
esetén azonban egységes nemzetté alakúlnak át.

De nemcsak a törzsszervezet erősége mellett tanuskodó adatokat találunk, hanem az ellenkezőt bizonyító tételt is. Így nevezetesen azt mondja Bölcs Leó, hogy a szkytáknál között egyedül a turkok (magyarok) tartanak fenn erősebb hadiszervezetet egy fejedelemnek hódolva. Ezután azt mondja, hogy vezéreik parancsainak engedelmeskednek, de nem a szeretet, hanem a félelem tartja össze és vezéreik kegyetlen büntetéssel sujtják őket. Ez utóbbi adatok épen nem a törzsek autonómiája, hanem inkább a közös vezérség: a monarchiának erőssége mellett tesznek bizonyságot. Mert ha igaz az, hogy különféle eredetü, egymással laza összefüggésben állott a magyarság és ha igaz, hogy ezeket nem a szeretet tartotta össze, hanem a félelem, — csakugyan magának kellett lenni annak a fejedelemnek, aki megakadályozta ezt a különböző fajú elemeket abban, hogy egymástól elváljanak (s viszont hatalmasnak kellett lenni annak a közös főhatalomnak, amely ezt)

a lazán összefüggő ember-csoportot kegyetlenül menté büntetni. (Mert ha csekély lett volna a közös vezér hatalma, akkor azt vagy egyszerűen becsapják a tisztségéből, vagy pedig átpártolnak a rómaiakhoz, akik igen megbecsülték az ilyen harcos barbár-népet.)

Azt is írja (több ízben idézett munkájában) B. sz. Konst., hogy a magyarok a vajdájuknak nem igen engedelmeskednek. (Konst.-nek ezen adatát nem szabad úgy tekinteni, mint a fejedelmi hatalom hiányának bizonyságát, mert) a bizánci császár előtt, (– aki azirántadatszerű hódolásban volt részesítve –) szokatlan (lebecsült a Nabajabb barip volt az a modor), amellyel a magyarok ~~vezérei~~ az uralkodójukkal szemben. *)

A magyarok hadiszervezete ~~mérve~~ (nem vélemény-nyilvánítások állanak rendelkezésére,

(*) A magyaroknak királyukkal szemben való szokatlan viselkedésük az újabb korban is meg van. Lássuk mi képen illiakoznak most egyes törvényhatóságok mindennemű törvénysértelem ellen; máskor meg hogy lelkesednek az uralkodóért. Idegen ember nem érti hogy van ez?!)

zésünkre, hanem hiteles tudósításainkvannak.
B. Leó, Stratégiconjában részletesen le van
írva. Ezekben [illegible] igazságot kell
adnunk Salamon Ferencnek, hogy amiből a
magyarok hadiszervezetéről tudunk, mind
az a monarchikus szervezet erősségét bizonyítja.
B. Leó, ennek vonatkozó adatával nem min-
denben egyezik Konst. nézete) [illegible]
B. Leó a Strategicon-jában úgy tünteti fel a
magyarságot, mint hadiszervezet tekintetében rendkívüli egységes népet (amelynek minden valószínűség szerint erős, központi szervezettel kellett bírnia). A hadiszervezetre vonatkozó adatok azért érdekelnek bennünket annak vizsgálatánál, hogy milyen lehetett a magyarok alkotmányos szervezete, mert — tudjuk, — azt, hogy a magyarságnál, mint minden még kóborló népnél a hadakozás a legkiválóbb élethivatás lévén; természetes, hogy azon életviszony szempontjából kell előteljesen szervezve lenni, azon népnek, amely életviszony náluk a legnagyobb mértékben kedvom-

6 magyarsága volna magyar.

borodik. A többi élet működési ágak kifejlődését elmulasztják. A hadi-élet foglalta le egész idejét a magyarságnak; úgyhogy, amint a hadban vannak szervezve, azonképen vannak a társadalmi életben is. (Ha megfigyeljük azoknak a népeknek a hadiszervezetét, amelyeknek politikai életét ismerjük, azt találjuk, hogy a politikai és hadiszervezet közt meg van a szoros összefüggés. Pl. a szlávok, kik még a nemzetségi szervezet korát élték ez időben: a hadakozási módjuk széttagolt-gerilla, szerű, (—amilyennel kellett a magyar hunároknak épen Bosznia okkupálásánál megküzdeni.) (Ha megfigyeljük meg) azokat a népeket, akik e rendszerből már kinőtték magukat, de még egységes hatalom alatt nem élnek, (azt tapasztaljuk, hogy) nagy tömegeket vonultatnak fel (mert nem bíznak az egyes csapatok harcképességében.) Ezt a nagy tömegben való felvonulást látjuk, a rómaiaknál is, ahol nem volt valami

erős összetartás a különböző provinciákból össze toborzott katonák közt. (Ugyanezt látjuk a germánoknál is.) —

Komplikált, széttagolt taktikája csak olyan népnek lehet, amelyben az egymás iránti tiszteletteljes bizalom meg van és amelyekben a közös fő iránti respektus oly nagy, hogy a parancsot akkor is végrehajtják, ha (ez) a közös fő nincs köztük. A magyarok hadi szervezete, — amint azt B. Leó leírja, — ilyen volt. (Elmondja, hogy) gyalogjaikat a sakktábla kockáinak megfelelőleg állítják fel: egy csapat egy hézag, megint egy csapat megint egy hézag (s így tovább; a többi sorok hasonlóképen állottak, csakhogy minden hézagnak megfelelően a következő sor csapatja állott ~~állott~~). Úgy, hogy a küzdelem közben, ha az első sor kifáradt, a második sor akadálytalanul felfejlődhetett. Tehát több olyan csapatnak működését tette lehetővé, amelyek egymással nem voltak összeköttetésben. —

B. Leó tesz említést arról is, hogy a fűngén mozgó magyarok cselvetésekkel és leskányásokkal élnek s az ellenséget szeretik rászedni. A magyarok megekben felsorakozott katonaság erre nem képes, mert nem tud könnyen mozogni. Tudunk arról is, hogy a magyarok sohasem árulják el hadi terveiket. Ez nem azt jelenti, hogy árulók akadnának, akik elmondják a szegényekre vonatkozókat, hanem azt, hogy nem viszik végbe az egyes csapatok olyan mozdulatokat, amelyekből az ellenség kombinálhatna a hadimüveletükre. Ha pedig ilyen öntudatosan tudnak eljárni az egyes csapatok, ez arra enged következtetni, hogy be vannak gyakorolva és hiendkivüli erős fegyelem alatt állanak.

Ezzel még nem mentettük ki egészen a magyarok monarchikus szervezetét bizonyító adatokat, mert B. L. leirja azt is, hogy a magyarok nem elégesznek meg csatanyeréssel, s nem igyekeznek a harcheben zsákmányolni, — mint ahogy más barbár népek teszik, — hanem addig üldözik a futamodó ellenséget, mig teljesítennyolcadik iv.

=sem tönkre nem teszik, s csak azután térnek vissza a zsákmányoláshoz. Már pedig ennél a sokelemből való népnél lehetetlenség másképen elgondolni, hogy azok az előttük dobott prédán nekapjanak, ha nem egy magasabb cél lebegjen előttük, az ellenség tönkretétele, minthogy [illegible] e=rős figyelem alatt állottak: vagyis, hogy van egy közös fejedelmük, aki a csataután a nemzetiségek szerint a zsákmány [illegible] kezeli.

Érdekes lehetne a magyarok hadiszervezeténél azt is, hogy minden nemű podgyászait=kat egy csomóban helyezik el a táborozás alkalmával. Ha lánc összefüggésben állott volna ez a 7 vagy 8 tönk, akkor, — mivel tartottak volna egymástól, hogy ellopják, — podgyászaikat külön-külön nemzetségek szerint őrizték volna.*)

*) Az alacsony kulturájú népeknél épen nem szokatlan dolog volt a lopás. Magy.-országon még László idejében is divott a lopás; legalább erre következtethetünk László királynak a lopásról szóló törvényéből, ahol még a klerikális emberek (papok) lopását is említi. Ezt a tényt azonban nem kell valami szigorúvel bírálni.

Felvetődik az a kérdés is, hogy a törzsfőnökök hatalmának, – ennek különállás mellett – bizonyára jelentékeny nagynak kellett lenni, majdnem akkorának, mint a milyen hatalma volt a közös fejedelemnek. Mert ha úgy következett be a magyarok egyesülése, amint azt Anonym. elbeszéli, hogy ez a 7–8 törzs csak a hadvezetésre választott volna közös vezért, (a fejedelem személyében) ebben az esetben ennek a közös főnek hatalma csekély, ellenben a törzsfőnökéké nagy (Mára pedig ha ez állt fenn, akkor mimódon gondolhatjuk el, hogy amikor Árpád halála után fia Zsolt 7 éves korában került a fejedelmi székbe (és ha csak Árpád volt az első fejedelmük): nem jutott ~~volna~~ eszébe a törzsfőnökök valamelyikének, ~~ennek~~ a gyermeknek lététele és a régi törzsszervezetnek vissza állítása? S ugyancsak a fejedelmi hatalom kicsinysége mellett, hogy lehet elképzelni Géza fejedelem despotikus uralmát?

Mindezek ~~nagyon is valószínűvé teszik~~ azt, hogy a magyaroknál a monarchikus szervezet nem volt új keletű! és hogy az az egység, mely

a 7, illetőleg 8 törzsnek egyesüléséből keletkezett; régibb és erősebb lehetett, mint az Etelközi tartózkodás alatt létrejött laza szerződés) –

Konstantinos, (bár az ellenkezőre szolgáltat adatot, – mégis összefüggésbe lehet hozni azzal a feltevéssel, hogy a magyarok közt régibb lehetett az egység) szerint ~~t~~ a magyarok első boe-bodosza Lebediás ~~lévén~~, akinek a nevéről hívták a magyarok lakta területet Lebediának. (Nem lehet-e fel tenni, hogy ezt a Lebediát nem közvetlen erről a Lebediásról nevezték el, hanem egy másik vagy több más hasonló nevű Lebediásról? Talán (Nem lehet-e elképzelni, hogy a magyarok protoboebodosuk a Lebediász nemzettségéből kerültek (volna) ki, mint ahogy a későbbi fejedelmek mind Árpád családjából származtak s ezen Lebediászokról nevezték volna hazájukat?

(Így tudjuk csak elképzelni azt a mesét, amit a 126. laron mondtunk. (Lásd ott!)

Az utolsó Lebediász-nak gyermeke nem lévén gondoskodni kellett ~~a~~ utóda (következő vezérről) s természetesnek találták, hogy a második boe-

bodosz Salmutzes, illetőleg annak fia Árpád választassék meg. (Ilyen feltevések mellett nem látszik olyan abszurdumnak a dolog, mint azt a 126 oldalon láttuk.)

Kézai krónikája szerint Árpád a Turul nemzetségből való volt. Tudjuk pedig, hogy a magyarok hadijelvénye a turul-madár volt. Konst szerint Salmutzes és fia Árpád a magyarok második boebodosza; vagyis a Megyer (magyar) törzsfőnöke volt. Mikor Árpád fejedelemmé lett, akkor ragadt a fejedelmet adó törzsnek a neve (megeré) az egész nemzet nevévé (magyar) és a közös főt adó nemzetség jelképe: a turúl, az egész nemzet hadijelvényévé! Ez is megint amellett szól, hogy a fejedelemség nem lehetett uj keletü, mert csak egy régi fejedelemi-családról tudjuk elképzelni, hogy annak nevéről nevezzék az általuk lakott területet, az egész nemzetet.

Igy tehát elfogadhatónak találjuk Konst. említett előadását, annak a mondatának kivételével, amit adatának végére teszi, hogy « tehát a magyaroknak Árpád előtt sohasem volt fejedel=

-müik. — Vszont igaznak kell tartanunk ilyen feltevések mellett Anonym elbeszélését is a vérszerződésre vonatkozólag; mert hisz' nem lehetetlen, hogy amikor ilyen dinasztia változás történt a magyaroknál vérszerződést kötöttek volt, a vérüket csorgatásával pezsételtek meg. —

Végezve ezzel a kérdéssel; képzelni sem lehet, a magyarok állami életében az állami-funkciók oly módon való tagozódását, amint azt Ibn Rosszteh említi, hogy a kende mellett volt több fő tisztviselő: nevezetesen a Dsila (Gyula) és a Karchás. (Hogy a karchás szó, mely magyar szónak felel meg és hogy miféle tisztséget jelentett, pozitive nem tudjuk, de valószínű Kézai erre vonatkozó adata, hogy t. i. «választottak a magyarok maguk számára egy rektort, akit igazgatat tegyen köztük», tehát afféle bíró, jelentett László király törvényében is olvasunk egy Sanchas nevű bírói-tisztet viselő egyénről. Szóval a két, erre vonatkozó adat egyezik egymással, csak a kezdőbetük különböznek.) Ezek a méltóságok: a kormányzó Gyula és a bíráskodó Karchá

Lásd a másik oldalt

Jan 3

tron

mutja, hogy a Karchas Bessenyei, és emeszjei karchas volt. Bessenyeiről a tisztségviselői kiválasztása mellett, de Ridomról

(A+D)

(az egész nemzet közös tisztségei voltak.) Azt még el lehet képzelni, hogy a törzsek archonjai maguk közül egy magas archont választottak, (~~az volt a fejedelem~~) de hogy még más két főtisztviselőt rendeltek maguk fölé, akik közül az egyik parancsolhat, a másik pedig bírásokodjék, vagyis maguk felett nem is egy, hanem három engedjenek uralkodni, lehetetlen! Jedig, hogy Gyula és Karchas volt a magyaroknál, már csak azért is elhihető, mert Kr. a karchast névszerint is ismerte, nem volt ez más, mint az ismert nevű Bulcsú, akiről egyuttal azt is feljegyzi, hogy ennek az apja is karchas volt. Amiből lehet következtetni, hogy a magyaroknál nemcsak a fejedelmi méltóság, hanem a Gyula és a karchási tisztség is öröklétes volt. (Az karchasi tisztség az öröklétessége a közös fejedelmi hatalomnak még régibb, és még erőseb voltát bizonyítja; mert ha ezek a tisztségek annyira régiek voltak, hogy öröklétessé tudtak válni, akkor a fejedelemségnek még régibbnek kellett lenni: u. i. első sorban a fejedelemnek kellett létezni s csak mellette állhattak elő (később) ezek a tisztségek.

lásd a 152 oldal

A hatalom a nemzet kezében van és az egyes, e-
lőbb említett főemberekenek csak annyiban van
hatalmuk, amennyiben az nájuk ruházátatott.
Az uralkodó, vélemény etekintetben az, hogy alig
ha lehetett a magyaroknál oly állapot, mint a ger-
mánoknál.*)

A magyaroknál (nem magánjogias felfogás
uralkodott e tekintetben) a honfoglalást az egész
nemzet tényének tekintették, s azéle megbizottjuk-
nak tartották a fejedelmet, hanem az egységet
képviselő egész magyarság egyik organumának.
A fejedelem nem ellentéte a nemzet többi részé-
nek, hanem része, mégpedig legfontosabb része
annak a nemzetnek, amelyé minden hata-
lom. Ha a nemzet hatalma nagy: nagy a

*) A germán fejedelmi hatalom abban állott, hogy
megbíztak egy egyént a hatalom vezetésével, de a ha-
talmat maguknál tartották, vagyis patrimoni-
álissá válik a király (a herzogh) hatalma, aki
első a hasonlók között. A királyságot magánjo-
gi alapokon felépítették gondolták s igyekez-
tek a hódítást is, amiről már előbb volt szó!

fejedelemé is és megfordítva.*)

A fejedelem(nek külön) hatalma(nincs; ami hatalma van, az a nemzet hatalma és ezt „a hatalmat ruházza rá a nemzet a királyára" — mondja Verbőczy, — ezt a hatalmat ruházta a magyarság a fejedelem választáskor Árpádra is. —

Mikor a nemzet hatalmas volt s bírtak fejedelmükben, (vagy királyukban) akkor nem sokat gyűléseztek.**) Az Árpádok korából valami sok országgyűlésnek emléke nem igen maradt ránk; ez nem azért történt, mintha talán a király abso-

---

*) Nem így van a germánoknál: ott ha erős volt a fejedelem hatalma, csak azért volt erős, mert elvette azt az alattvalóitól; ha gyenge volt a fejedelmi hatalom, azért volt gyenge, mert az alattvalók vették el tőle. Ellenben nálunk I. Lajost n a gy-nak nevezték, mert a nemzet is hatalmas volt. Fordítsuk meg a tételt. II. Endre gyenge uralkodó, az ország is gyenge volt. —

**) Viszont, ha az uralkodó hatalma gyenge, — mint II. Lajos korában, — lépten-nyomon országgyűlést tartanak. —

=lut módon uralkodott volna, hanem azért, mert annyira megbíztak az uralkodásban, hogy országgyűlések, nemzetgyűlések tartását szükségtelennek látták. A nemzetgyűlések szervezésének épen abban rejlett, hogy akkor gyűlés tartott, amikor neki tetszett. Valószínű, hogy az efféle gyűléseken kívül a törzsek is gyűlésez=tek, mert voltak olyan ügyek, amit az egész nemzet nem intézhetett: mint a birászkodás; mert mindenféle apró-cseprő ügyben való bi=rászkodás végett az egész nemzet gyűlést nem hívhattak össze. A régi magyaroknál tehát a törzsek birászkodtak s azok az archonok, kik a törzsek élén állottak, hívták össze a törzsi gyűléseket az ilyen kisebb fontosságú ügyben való határozás végett. A karchás csak a kivételes nagy fontosságú ügyekben ítél=kezett s lehetséges, hogy talán még az egyes törzseknek is volt külön karchása. —

A törzseken belül lévő egységek a nemzet=ségek, amelyek alighanem a vagyoni szempontból bírtak jelentőséggel. Valószínű

=nek kell u. i. tartanunk, hogy a magyarok kóborló életmódjában, egymás ingó vagyonát védelmezve, az egyéni tulajdonjog nem volt annyira kifejlődve, hogy egyeseknek tett volna külön birtoka. De egyes tárgyak, mint pl. marhák vagy fegyverek nem képezhették az egész nemzetnek, hanem csak egyes kisebb csoportnak a tulajdonát. A megtelepedés is nemzetségenként történt. Az egymással atyafiságos viszonyban élők egymás mellett települtek le.*) Hogy egy-egy nemzetségnek hány tagja lehetett, bizonyosan megmondani nem tudjuk.**)

(Salamon Ferenc szerint ezek a nemzetségek hadi egységek voltak, amit a 108 és a 7-es szám kombinációjából ki lehet hozni.

*) Innen van az még ma is, hogy egy-egy faluban ugyanazon nevű emberek egész csoportjait találhatjuk.

**) Timon 1200 embert állapít meg egy-egy nemzetségre. Azonban aligha lehetett ennyi, mert akkor körülb. 180,000 emberből állott volna a magyarság s ennyi lovassal egész Európát megfélelmíthették volna.

(V.ö. a 124. old.) Ezt azonban pozitív adat nem támogatja. A nemzetségek egyes tagjai között semmiféle rendi tagozódás nem állott fenn.*)

3. A vérszerződés

Atyának, illetőleg Apának, fejedelem=

*) Rendekről l. i. akkor beszélhetünk, ha a társadalmi körökön belül levő osztályok közt jelentékeny jogi különbségek vannak. Kisebb jogi különbségek állhatnak fenn elvégre, de ez még nem eredményez valóságos rendi különbségeket. Általában véve rendi különbségeket primitív népeknél nem látunk. Rendiségeket az ős magyaroknál legfeljebb csak kis vagyoni állapotok szerint különböztethetnénk meg. Voltak u. i. akik tartottak maguk számára nehány fegyverest: megfeleltek a főrendeknek. Voltak, kik magukat menték a harcba, ezek voltak a közrendek. Végül voltak, akik nem tudván megélni, valamelyik tehetősebb harcoshoz álltak, ezekből lettek a későbbi várjobbágyok. Vagy pedig csak annyiban lehet szó rendiségről, hogy voltak

=mé választásakon, a 7 (ill. 8) törzs egyesülvén egymással, szövetséget kötöttek, amit vérük csorgatásával pecsételtek meg; ezt a vérrel kötött szerződést Anonym. után vérszerződés-nek nevezzük. A történelmi kritika szempontjából azonban fontos az, hogy valóban megtörtént tény-e ez a vérszerződés? — Míg az Anonym. által közölt összerződés, vagy vérszerződés alaki valósága bizonytalan, addig tartalma megfelel az egykori tényleges alapelveknek; mert bizonyos, hogy ha a magyarok nem is kötötték ilyen Anonym. említette szerződést, mégis, mint létező szabályok voltak elismerve azok a magyarság között évszázadokon keresztül.

Tudjuk, hogy az Anonym.-féle vérszerző=

(148 old.) ... magyarok, kiknek jogok volt és voltak idegenek (háborúban megölhetőek) akik nem voltak szabadok: tehát jogok sem volt. A szabadság és a szolgaság szembe állítása nem képez rendiséget. Ez nem különbség, hanem ellentét. Szóval a valódi rendiséget nem fedezhetjük fel a magyaroknál.

dés tartalma egyezik a csiki-székelykrónika i-de vonatkozó szövegével, azzal a különbség-gel, hogy míg Anonym. öt, addig a csiki sz. krónika hat pontot említ.

A vérszerződés első pontja szerint abban állapodtak meg a magyarok, hogy mig Árpádnak fi-maradékai lesznek, mindig ezek közül választják a fejedelmet.*)

---

*) (Az egyes pontokhoz fűzött megvilágító magyará-zat, — bár könnyebb szemléltetés kedvéért ilyen vonal alatti megjegyzés alakjában van ide iktatva, — épugy, mint a rendes szöveg, megtanulandó.)

A vérszerződés emez 1só pontja azt jelenti, hogy a magyar fejedelmi szék betöltése tekintetében a választással vegyes örökösödés elve volt el-fogadva, aminthogy általában, csaknem kivé-tel nélkül, a primitiv népeknél ezt az elvet látjuk a fejedelemség betöltésénél. Nemcsak a magya-roknál, de a germánoknál is ezt a vál. vegyes örök. elvet látjuk érvényesülni.

Egész addig, míg a fejedelemség a modern király-sággal fel nem cserélődött, mindig az Árpádház-

(150 oldalról) ... = beli fejedelmek származtak nálunk. Ha esetleg a tudtakon kívül voltak más fejedelmeink is, bizonyára azok is ebből a családból valók voltak. És az a tudat, hogy a magyar fejedelemnek Árpád véréből kell származnia, élt a királyság megalapítása után is; mindaddig míg ez a család férfiágon ki nem halt. Ez után azok körül kerestek a magyarok királyt, akik legalább leányágon voltak tagjai az egykori Árpádháznak. Vissont azonban míg egyrészt így ragaszkodtak az Árpádokhoz, másrészt azt tapasztaljuk, hogy a család tagjai közül választani volt jogunk és ezt a királyok korában nyomról-nyomra kísérhetjük. A régi időkben meg bizonyára még inkább fennállott!

A fejedelemnek ilyen öröklődés útján való választása a nemzetgyűléseken történt. Hogy pedig ilyen nemzetgyűlést tényleg tartottak, azt a cikk. sz. krónika 61-ik pontja is mutatja, melyszerint aki a nemzetgyűléseken meg nem jelenik: kettéhasíttassék. Ilyen kegyetlen büntetéssel sujtották volna a gyülésen meg nem jelenőket. Ez a nemzetgyülés volt hivatva nem csak a fejedelmi szék betöltését eszközölni, hanem a nemzet többi főembereit választani és..

A második pont arról szól, hogy amit közös erővel szereztek, abból senkit ki ne rekesztessék. *)

(a 150 illetve a 151. oldalról) ... és minden fontosabb ügyben határozni. — Ellenben a törzsfőtiszviselőit külön Törzsgyűlés választotta. Lehet, hogy ezek választásánál szintén érvényesült a vál. vegy. örök. elve. Nem állott fenn azonban ez az elv a gyulára és a karchásra vonatkozólag, mert az elsőnél nem volt elég, hogy csak kormányzói képessége legyen, hanem a hadvezetésre is alkalmasnak kellett lennie. A karchási tiszteség betöltésére meg tiszta látású, igazságos embert kellett választani. Ezekre a feladatokra pedig oly egyéni kiválóság volt szükséges, amit egyes családhoz kötni nem lehetett. —

*) Ennek az elvnek megfelelően történt a közös szerzeménynek: a hazának megfoglalása, illetőleg szétosztása. A foglalás az egész nemzet által történvén, szükségképen a megtelepedés is úgy történt, hogy a nemzet maga osztotta szét az ország területét. Természetes, hogy ez az osztozkodás nem történhetett másként, mint

(a 152. oldalról) ... annak az egységeknek figyelembe vételével, amely létezett a nemzet kebelén belül: vagyis a genosok és a phylék alapján; lettek légyen ezek akár valóságos törzsek és nemzetségek, akár pedig afféle hadiegységek, amit Salamon F. állít; – bár inkább valószínűnek látszik a valóságos törzsi-és nemzetségi egység.

A törzsek kebelén belül a további osztozkodás nemzetségek szerint történt, bár közvetlenül a megtelepedés után nem különítették el egymás birtokait. Mert hiszen az ilyen pásztorkodással foglalkozó vándorló népnek az a fő, hogy minél nagyobb legelő álljon rendelkezésére. Mikor aztán mindinkább kezdtek áttérni a békésebb foglalkozásokra, elhanyagolván a szlávoktól a földmivelést akkor természetszerűleg az osztozkodásnak be kellett következni. Mert minél nagyobb mérvekben öltött a földmivelés, annálinkább kellett az egyéni tulajdonjognak kifejlődnie. A nemzetségek egyes tagjai ragaszkodtak ahhoz a földterülethez, amely nekik művelés végett szétosztatott.

Amikor a magyarság eljut odáig, hogy belépjen a keresztyén vallás felvételével a nyugat-európai népek sorába és amikor a magyarság is királyság akar lenni, hogy ne legyen külömb a többi országoknál, bizonyosnak vehető, hogy a gazdasági állapotok ki voltak annyira alakulva, mint bármely más európai

... országban. Amikor István megkezdte uralkodását, akkorára már a földre vonatkozó egyéni tulajdonjog annyira ki volt fejlődve, hogy nem kellett István királynak az erőszakos mód — mint némelyek állítják — ugrehajtani, ő csak törvénybe iktatta, hogy mindenki birhassa azt a földet, ami az övé. —

Természetes, hogy a lovas magyarság nem foglalta el az ország minden részét lakóhelyül. A magyarember még ma sem keresi a hegyvidéki-lakást. A honfoglalás korában a dolog természeténél fogva nem is volt alkalmas lakóhely a hegyes vidék. Az egész ország területét azért hódították meg, hogy az általuk lakandó síkterület körül legyen vége hegyekkel: hogy ezáltal, mint egy védve legyenek. Hajdan a római uralom és azt követő időkben ezek a sík területek voltak lakottanok, most pedig néprajzi szempontból a legsűrűbben voltak lakva. A hegyes vidékek üresen maradtak, úgyhogy csak későbbi királyaink telepítettek oda a németekkel, illetőleg a különböző szláv népekkel.

A hegyes vidék a nemzet közös tulajdona maradt, amely felett, mint tulajdonos a hatalmat gyakorolta a fejedelem s ezekből a területekből juttatta azokat a vitézeket, akik a közös haza megtartásában valami érdemet tudtak felmutatni. —

A harmadik pont azt tartalmazza, hogy azok, kik most közös akaratból választották Almost, illetőleg Árpádot fejedelemmé: soha, sem ők, sem maradékaik az országlás tisztéről ki ne mozdíttassanak.*)

A negyedik pont szerint, ha valaki hűtlenné válnék a közös fejedelem iránt, annak vére ontassék.**)

---

*) Ez a magyar alkotmányban állandóan fennálló szabály azt jelenti, hogy a fejedelem nem korlátlan ura népének, mert mellette állanak hatalmának részesei: a nemzet többi tagjai. A magyar törvényelemben soha nem létezett jogilag oly állapot, hogy Magyarország felett, a nemzet megkérdezése nélkül uralkodhatott volna.—

**) A fejedelem iránti hűtlenség azért volt bűn, mert ő az egész nemzet akaratának a letéteményese és aki a fejedelemtől pártol el, az tulajdonképen a nemzettől pártol el. Ez a pont egyrészről a fejedelmi hatalmat és uralmat, másrészről —és ez a fontos— a nemzet egységét is akarja biztosítani, amikor ezt a negyedik pontot kimondja.—

Az ötödik pont: aki esküjét megszegvén, visszálykodásnak lenne okozója, az a nemzet átka alatt legyen.*)

*) Sok esetben kívánatos lett volna a versszerző=dés ez utólsó pontját emlékezetébe ajánlani Magyar=országon számos embernek, különböző időszaka=kokban, mert a visszálykodás sűrűn előfordult és bizonyára az ős magyarokat, — ha csalhatlan ki=közöttek egy ilyen pontról, — szomorú tapaszta=lat vezethette ennek a pontnak a megalkotására, mert alighanem az ő idejükben is szokás volt a ma=gyarok folytonos visszálykodása és veszekedése.

Valami nevezetesebb jogi szankciót egyáltalán nem tartalmaz ez a pont; mert hiszen az, hogy va=laki átok alatt legyen, legfeljebb az egyház szem=pontjából bírhat jelentőséggel. A nemzet átka alatt lenni azt jelentette, hogy aki visszálykodási szándékát, azt a nemzet kebeléből kidobták, a nemzethez hozzá nem tartozónak tekintették, úgy, mint a németeknél UNGELTAEI = békevesztetteknek nevezték az olyan embert, aki megsértette azokat a kötelékeket, melyek=kel Sippéje iránt tartozott. Az ilyet oda volt szabad megöl=ni, ahol megtalálták. Ilyenre céloz ez az utólsó pont. —

II. HORSZAK

A nemzeti királyság kora.

(Szent 1001-től 1301-ig.)

1. A francias szellem átalakulása és a keresztyénség felvétele.

A hadakozás mint megélhetési és életmód.

A magyaroknak az akkori európai civilizációhoz való gyors átalakulása életmódjuk megváltozásának és állandó békésebb foglalkozásokra való áttérés következménye volt. Az akkori civilizáció nem volt az ő állapotukhoz képest annyira magas, hogy annak elérése rájuk nézve lehetetlen lett volna és ez az átalakulás (nem önként hanem) szükségképen annak folytán történt, hogy többé nem voltak képesek megélni a kalandozásokból.*)

*) Mert bizony megtelepedésük után sem hagyták fel kalandozásaikkal, úgy nyugati, mint keleti szomszédaikat sűrűn zaklatták. Mikor azonban kiismerték (mint B. Leó is) hadakozási módjukat és megtalálták az

A földmívelésre való áttérés.—

A primitiv népeknél a hadakozás nem a nemzeti virtusnak különös megnyilatkozása volt, hanem kenyérkereseti, a megélhetés biztositására szolgáló életmód.*) A megtelepedéssel kapcsolatos foglalkozás: a földmivelés. Az erre való áttérés szinte önként következett be az ős magyaroknál. A körülöttük lakó szláv népek foglalkozását utánozták, amikor ezek a földmivelésre tértek át.**)

(a 157 oldalról) ... azzal szemben követendő védelmi eszközül. U.i. a magyar, mint lovas nép: várak vivásához nem értett; ezt a gyengeségét felfedezvén a germánok, a határszéleken várakat épitettek.—

*) A kalandozó hadjáratokban szerzett élelmi szerek, rabok stb. jóidőre biztositották megélhetésüket. Az ekorbeli kalandozások már nem az egész nemzet hadi vállalata volt, hanem csak egyes törzsek, amelyeknek épen szükségük volt zsákmányra.—

**) Mutatja az is, hogy a mezőgazdasági műszók túlnyomó része épen szláv eredetű nyelvünkben. Föld,— (művelés végett),—bőségesen állott rendelkezésükre épen a lakosság ritka volta miatt. A megélhetés tehát nem volt nehéz, sőt könnyebb, mint hadakozás által. Ha a magyarság valami sürün lakott területre

/ ... szinte kényszeritették a magyarságot életmódjuk megváltoztatására.

Hogy a magyarság a harci kalandozások után első sorban erre a békés foglalkozásra tért át: szerencsé-jét kell látnunk. Mert ha rögtön a szántás-vetésre adta volna magát, igen könnyen az lett volna a sorsuk, mint a szlávoknak, akiket mihamar meghódítot-tak; de mivel megtelepedésük után is, a germánok-nak sok bajt okoztak: az elismerő tiszteletet maguk iránt fel tudták kelteni.*)

A földmivelésre való áttérés (– tehát mondhat-ni puszta anyagi ok, –) vezényelte a magyarságot a vallás változtatására. Hogy milyen volt a magya-rok ősvallása (pozitive) nem tudjuk.**)

A római Kath. hitre való áttérés.

(a 158. oldalról.) ... kerül, ahol csak belterjes gazdálkodás érvényesül, a földmivelés nem vált volna az egész nemzet közös foglalkozásává. (Még ma is ez a legtipikusabb magyar foglalkozás!)

*) Elkinielben nem lehet elfogadnunk azt, amit Timonnál olvasunk, hogy ez a magyarok politikai belátására vezethető vissza. Egyszerűen a megélhetés utáni ösztön természetes kifolyása volt az. Először a magyar harcias életmódja sze-rint próbáltak élni, midőn ez nem sikerült, csak akkor tértek át új életmódra. Az, hogy volt bennük erkölcsi

Minden valószínűség szerint egy Isten imádók voltak, s mindenesetre fejlettebb fokon állottak e tekintetben, mint más, természeti erőket imádó, nép. Vallásuk teljesen össze volt forrva az életmódjukkal és ez, különösen kezdetleges állapotban, rendszerint így szokott lenni. „Minden nép a maga képére és hasonlatosságára alkotja Istenét." (Madách) Az a poétai fantázia, hogy a kóborló, hadakozó magyar nép istenét Hadurnak nevezte volna, ~~magyarázta~~ valóságnak annyiban, hogy tényleg háborúskodó, vérengedő, istennek képzelték. S ebben a kardforgató, istenben nem bíztak többé, akkor, amikor, felhagyva a hadakozással, a békésebb foglalkozásokra tértek át. Látván azt, hogy a szlávok a földtől várják megélhetésüket, azok más, előttük ismeretlen, de – úgy látszik,

(a 159. oldalról) ... erő új életmód kezdésére, kétség kívül dicsőségükre szolgál.)

**) (az előző oldalról) Az, hogy kettős istenségük lett volna – Hadur és Firmány, – puszta fantázia szülemények. Érdekes adatok olvashatók Ipolyi Arnold ide vágó munkájában.)

felettébb hatalmas istent imádnak, mert ez bőségesen megjutalmazza munkálkodásukat: termés alakjában.)

Aminthogy átvették a szlávok foglalkozását, azonképen a szlávok vallását is magukévá tették.*)

A Magyarországon [illegible] lakó szlávok (Rovások) Istók voltak. Ezek (a magyarnak legigazibb barátai minden nem magyarul beszélő, nemzetiségű-nép között,) a keresztyén egyház nyugati részéhez tartoztak, (tehát a magyarok is római katholikusokká lettek. Bár a görög egyház is tett kísérletet a magyarság megnyerésére, sőt Géza fejedelem alatt voltak nálunk keleti hittérítők, különösen az ország délkeleti vidékén. — A keresztyénség nyugati ágához való csatlakozás István király politikai belátásának következménye; mert azokat a kényszerítő erőket, amelyek szükségessé tették a nyugati egyházhoz való csatlakozást, korán felismerte. (Viszont azonban azt is el kell ismer-

*) Nem kell azt gondolni, hogy István király valami erőszakos cselekedetei vitt volna végbez, amikor a magyarokat a keresztyénségnek megnyerdította. Ő maga el volt velve, a talaj, amelyen a keresztyénségnek ki virágoznia kellett, alkalmas volt. Neki tulajdonképen nem kellett egyebet tenni, mint a kínálkozó alkalmat, kellő időpontban felhasználni. —

=nünk, hogy könnyebben ment a nyugati keresztyénség
hez való áttérés, mint a keletihez (egyfelől azért) ment ez=
zel a vallással ismerkedtek meg legelőbb a tótok révén, (a
másfelől pedig) ment a nyugati egyház vallása az ala=
csony kultúrájú germán népeknek volt (a vallása). Ellen=
ben a keleti keresztyénség a túlművelt bizánci irodalom
vallása s annak magas kultúrájába beleélni magát a
magyarság sohasem lett volna képes.

A róm. kath. vallás felvétele szoros összeköttetésbe hoz=
ta a magyar nemzetet nyugati szomszédaival. (Ez össze=
köttetés következtében a társadalmi- és jogi életviszonyaik
kialakulására is nagy hatással voltak e szomszédai.)
Ezek közül is a legjelentősebb befolyást a germánok gya=
korolták.

2. A germán ősalkotmány.

Germánok alatt nemcsak azokat a népeket kell érte=
nünk, amelyeknek nyelve ma germán, hanem azokat is,
melyek eredetileg germánok voltak, úgyan, de az idők fo=
lyamán elolaszosodtak. (Ezek közül) mielőtt a ma=
gyar alkotmány fejlődés részleteibe bele bocsátkoznánk

rövid tekintetet kell vetni a germánok alkotmányának kialakulására).

Forrás művek

Régi germánokra vonatkozólag érdekes és becses tudósítások állanak rendelkezésünkre: Julius Caesar, de méginkább Tacitus iratai közt, aki egy kisebb, etnográfiai természetű munkájában a „De Germania", a germánok szokásaival és erkölcseivel ismertet meg; bár ez a munka némi tendenciával van írva, amennyiben kora társadalmi bűneit ostorozza: szembe állítva az elpuhult rómaiakat az erőteljes barbár germánokkal, valóságos dicshymnuszt zengve rólunk. Sajnos, hogy a magyarokról ilyen fajta tudósításaink nincsenek. A Tacitus művén kívül a régi germán szervezetre vonatkozólag vannak forrásaink a feljegyzésekben és azokban a mondákban és költeményekben, melyek nagy számmal maradtak ránk.

Sippe.

A germánoknál az első alakulat a nemzetség, ebből keletkezik a törzs, s a törzsek további egyesülése folytán állott elő az a nép, mely közös néven, mint germán játszik jelentős szerepet az európai törté-

-nelemben.*) (Tehát a germán alkotmány legrégibb szervezete a nemzetség=Sippe volt első sorban az a körület, mely a jog létesitését és fenntartását teljesitette,**) az által, hogy biztonyos béket létesitett tagjai között.***) A béke fenntartása ugyancsak a Sippe kebelén belül, hanem azon kivül is történt. Ha egyik Sippe tagja egy másik Sippe tagját megsértette, a sértésért a sértettnek egész Sippéje fegyverbeszállásával: azt a kérdést, hogy melyik félnek van igaza, fegyverrel döntvén el.

*) A germánok régi szervezetét vizsgálva, azt látjuk, hogy, magukat a germánoknak hite szerint a különböző törzsek egyesülése (vagy Károlytól származnék; bár ez hiba, mert az egyesülés fokozatosan halad s így K. nem tett egyebet, mint a természet rendje szerint az egyesülést siettette a maga energikus fellépésével)

**) Bár az ily primitiv népeknél nem előzetes megfontolás alapján létesülő törvényhozás alkotja a jogszabályokat, hanem a szokás!

***) Innen van az, hogy a FRIED és a RECHT (béke és jog) azonos jelentőségü szavak. A büntetés következtében az illető a jogról megfosztatott, tehát békevesztett lett

Természetes, hogy ezen aránylag primitiv alakot hosszu időn keresztül nem állhatott fenn és a Sippéknek egymással való összeolvadása szükségképen bekövetkezett s előállott a TÖRZS = Völkerschaft, amit Tacitus civitas szóval jelöl. (A S. egyesülés következtében nem egyszerre alakultak át Völkerschaftokká, hanem volt még egy közbülső egység, amit gyyssel-ekenek (ág) neveztek. Ezek azonban a jogi életben nagy jelentőséggel nem bírtak.)

A Sippe főképen gazdasági tekintetben bírt nagy vezetőséggel, míg a tulajdonképeni állami feladat: háború és béke kérdésében való határozás, a vezérek választása az egész törzs, a Völkerschaft hatáskörébe tartozott.*)

Gyűléseiket rendesen holdtöltekor (járása szerint) tartották, amelyeken vezetőket is választottak. Fürst és hengog.

*) A Völkerschaft-ból kiválások is történtek, ha t. i. a népesség nagyon elszaporodott és nem tudták magukat kellő képen administrálni. A gólyoknak keletivé s nyugatiivá szétoszlása is erre a kiválásra vezet-heté vissza. —

a Fürst-ök és a Herzog-ok (személyében). A Fürst megbízása állandó jellegű volt, – a fejedelem, – bár a hatalma csak annyiból állott, hogy a nemzet akaratát végrehajtsa otta ~~vala eszkö-~~ ~~zölte~~. A Herzogot háborús kodás alkalmával választották (tehát hadvezér volt) *)

Rendiség. Ilyen törzsi és nemzetségi alapokon nyugvó társadalmi berendezkedés (mint a germán) valami nagy tagozódást nem mutat fel. Bár nálunk is más-más ókorban lehet nyomát találhatni bizonyos jogi különbségnek. Ez a rendi különbség azonban még nem oly komplikált, mint ké-

*) Megtörténhetett, hogy a herzog-ot (hadvezért) a fürst-ök (fejedelmek) közül választották, bár nem volt kikötve, hogy a hadvezér kik közül legyen. Tacitus erre vonatkozólag azt mondja, hogy a vezéri viszségére való tekintettel választják. Egyik-másik hadakozó törzsnél a herzogság lett alapja a későbbi királyságnak, mert akit megválasztottak hadvezérnek, annak adtak a fejedelmi méltóságot. De leginkább a fürsti méltóságnak állandósulása vezetett a királysághoz az „isteni eredetű" családoknál. —

A fejedelem a előtte[illegible]

=sőbb.*) A germánoknál három osztály van: a szabadok, félszabadok és szolgák osztálya. A félszabadok osztályába tartoztak azok, kik fegyveres szolgálatokat végeztek ugyan (épugy, mint a szabad emberek) de teljes szabadsággal még sem bírtak. E félszabadok rendje annak folytán keletkezett, hogy vagy nem volt nekik anyagi eszközök (egyeneseknek tartására) és ennek következtében másoknak szemben gazdasági függésbe jutottak; vagy eredetileg szolgák voltak és csak részleges szabadságot nyertek; végül vagy meghódolt népek voltak és nem bírtak minden oly jogot, mint a többiek. Mivel a germánok sok ilyen meghódított népre tettek szert, a félszabadok osztálya korán kifejlődött. —

*) Érdekes különben, hogy a rendiség iránti való fogékonyság a germánoknál sokkal nagyobb, mint a magyaroknál. Látunk, még amikor nálunk is fejlődött a rendiség, soha sem volt olyan komplikált s nem találunk oly széles választófalakat az egyes társadalmi osztályok között, mint épen ezeknél a germánoknál. —

Mark-közelék.

A nemzetségi és törzsi kötelékeket a megtelepedés után egy másik, az u.n. határ-, Mark közelék váltotta fel, a nomadizáló és [illegible] életmódot pedig gazdálkodás

a germánok megtelepedése többnyire nemzetségenként történt (a déli vidéken azonban ez nem volt lehetséges és észszerű). A déli germánok (u.i. teljesen) azokban a keretekben helyezkedtek el, amit az előttük ott létezett és általuk megdöntött római uralom hagyott hátra. Ha egyebet nem is találtak a germánok a régi római municipiumok helyén, találtak falakkal körülvett nagy városokat. Természetes, hogy a hódítók első sorban ezeket a védelmi szempontból célszerű helyeket foglalták el. Egy-egy ilyen nagyobb várost nem tudott betelepíteni egyetlen nemzetség (kénytelen volt tehát több nemzetség együttesen letelepíteni. Ennek következtében a nemzetségi összeköttetés helyébe egy másik lépett, mely a nemzetségek jelentőségét lényegesen gyöngítette. A megtelepedéskor, — mivel az egyéni tulajdonjog eszméje nem volt még kifejlődve a germánoknál, — közösen vették birtokukba

F hanem egy városból az ahova egy [illegible] (Ostrogoth)

azokat a területeket, amelyek lakóhelyük közvetlen közelében voltak és közösen használták, vagyis egyéni tulajdonba nem mentek más át, mint a házhely. A földmivelésre való, mind nagyobb méretű mezei határokon belül használt földek egymással felosztattak egymás között *), másik részre a község közös tulajdona maradt továbbra is, különösen azon területek, melyek gazdasági termelésünk fő ágát a közös használatot vonták magukban, pl. a rétek, legelők. A közös tulajdon ~~volt~~ közös használat állandó kapcsolatot hozott létre azok között, kik egymás szomszédai voltak (határosok) voltak birtokai. A különböző sipkák között az a határközösség oly összeforrasztó munkát vitt végbe, hogy a sipkák tagjai hovátartozásukat teljesen elfelejtették. Tehát a nemzetségi köteléket felváltja a határközösségi kötelék.

Nem így történt azonban. Itt nem volt ~~semmi~~ féle meghatározott kerület, ha megtelepedés történt, ~~a~~ román

*) még pedig sorsolás útján s az ilyen kisorsolt területet Las-nak nevezték.

A gau-k pedig termékeny ~~volt~~ éjjel keresni alakult
Gau (Donau=Gau)

szerint ment végbez; vagyis nemzetségek szerint szállották meg a területeket. Minden nemzetség létesített egy DORF-ot (falu). A faluhatárát a nemzetség tagjai először közösen használták, majd pedig (—mint a délieknél,—) átment egyéni tulajdonba. Csakhogy míg ott a marke-közösség gyengítőleg hatott a Sippére, mert azzal ellentétben állott, addig (az északi területen) itt a marke-kötelék erősítette a Sippet, mely a nemzetségek tagjait gazdasági kapcsolat fűzte össze.

NISÉRET. Van ezen kívül még egy harmadik, de egészen más természetű kapcsolat, amely sem nemzetségi, sem közvetlen gazdasági érdekekre vissza nem vezethető, hanem a germánok ősi foglalkozásával, a hadakozással áll kapcsolatban. Nem más ez, mint a GEFOLGE = a HISÉRET, amelyről úgy Tacitus, mint a többi forrásművek részletesen szólnak. Elmondja u.i. T. hogy ezek a germánok annyira nyugtalan és kalandvágyó emberek, hogy ha valamely nemzetség nem folytat háborút, annak harcosai elmennek egy másik nemzetségbe, ahol van valami elismert híres vitéz, annak

kíséretébe állván, menniek hadakozni. Kezdetben csak a fejedelmeknek volt kíséretük, később azonban, — mivel ez az előkelőségnek volt a jele, — azok, kiket kiváltak anyagi helyzetüknél fogva társaikból közül, igyekeztek a maguk számára kíséretet szervezni, akkor is, ha vitézi hírük nem valami nagy volt. S voltak mindig kalandvágyó, és kedvező anyagi viszonyok között nem élő, igényeiket kellőképen kielégíteni nem tudó, harcosok; vagy pedig olyan szegény nemesek, kik a maguk keserves munkájuk révén jutottak valami kis földbirtokhoz és a földjük után járó, fegyveres katonát az anyagi eszközök elégtelensége miatt kiállítani nem tudván: szívesen mentek másnak az udvarába. Vagyis felajánlották: commendálták magukat (s ezt nevezték commendationak).

Ez a kíséret jelleigzetes kötelék volt: a kísért vitéz és a kísérő között személyes összeköttetés állott fenn, nevezetesen a kísért vitéz a hozzája csatlakozott harcosokat eltartja; viszont a kísérők készek minden áldozatra vezérük iránt. Ez a kíséreti kötelék abból a szempontból nagy jelentőségű, hogy nemsak

a régi társadalmi viszonyokra gyakorol átalakító befolyását, (lazította a nemzetségi alapokon álló, sőt a vagyoni közösségen alapuló, marokkötelékeket) hanem előzményül szolgál a hűbériség kifejlődésének is. Később u. i. a hódoskodás csökkenésével nem részesedhettek a kísérettagjai hadizsákmányban, a kísért vitéz, eltartásukról oly módon gondoskodott, hogy birtokokat adott nekik, művelés végett, vagyis amint mondták, beneficiumban részesítették a comitatus (vezérkíséret) tagjait. Az ingatlan adományozása tehát hűbéri alapokon történt s ez nemcsak alárendeltségi állapotot hozott létre a kísért és a kísérő között, hanem azt is, hogy a hűbérbirtokos nem tartozván a király közvetlen kíséretéhez (később hadi érdemeket szerzett) nem is közvetlenül de függ.

NÉPKIRÁLYSÁG ÉS PATRIMONIALIS KIRÁLYSÁG.

A nemzetségi és törzsi szervezetből fokozatosan fejlődött ki a királyság. Az kezdetben népkirályság volt; vagyis (hogy) a királynak önálló hatalma nincs, (hanem a hatalom a népé s a király nem egyéb, mint egyszerű végrehajtója a nép akaratának.) Ez az állapot nem állhatott hosszú időn keresztül fenn, egyrészt a kísérleti rend

De a királyság magyar [illegible] germánnál, a [illegible] Kote-
leh-
ven és a [illegible] 173
-szor kialakulása tekintetében, másrészt annak
folytán, hogy a királyokat — az ő hitük szerint, —
isteni eredetű családokból választották. A meg-
telepedést, mint valamely hősért vitéz haditényét
fogták fel s hatalmát magán jogilag értelmezték.
A hatalmának növeléséhez hozzájárult a keresz-
tyénség felvétele. A keresztyénség a zsidó theokratia
nyomán úgy állította oda a királyt, mint isten
felkentjét. ~~Egyúttal fogva~~ A letelepedéssel kapcso-
latban összeköttetésbe jutottak a rómaiakkal, s
tapasztalták azt a rendkívüli tiszteletet és félelmet
amivel azok absolut, sőt despotikus uralkodójuk
iránt viseltettek, ő maguk is hozzájárultak a germán
királyok hatalmának növeléséhez. Ilyen módon
a népkirályság helyét mind nagyobb mértékben
az egyéni és személyes uralmon alapuló, patri-
moniális-alapokon nyugvó királyság váltja
fel; mely a király hatalmát abban alapozza, hogy
az az egész területet, mely uralma alatt áll, az övé; a
többiek pedig csak használói annak a területnek. Ez
a felfogás még inkább indokolt volt akkor, amikor
egyes országok a király haditénye által csatoltattak
uralma alá. Arról a népek, kiket így fegyverrel ve-

= tették uralmuk alá: kénytelenek voltak elismerni a felettük uralkodók szuverénitását. =

A KIRÁLYI SZÉK BETÖLTÉSE

A királyi szék betöltésénél az öröklésbe olvasztott választás elve érvényesült. Egy meghatározott családból választják a királyt; ettől a szabálytól csak a császárságnál van kivétel.

A királyi szék betöltésénél nem tartották elegendőnek a megválasztást, hanem a koronázást is kívánták, ~~tulajdonképpen ez a tény~~: a pápai általi megkoronázás tette az uralkodót (római császárrá). Ennek következtében a megkoronázás az uralkodás elfoglalásának általánosan szokásos tényévé vált. A koronaviselés nem új keletű, mint már a római császárok is viseltek, s minden bizonnyal a barbár népek királyai is viseltek. A tulajdonképpeni koronázás nagyobb jelentőségre Kis-Pipin trónra lépésekor emelkedik. A franknál a király után következő főtisztviselő, a MAJORDOMUS = a háznagy volt. Később a frank királyság négy részre oszlott: mindegyik királyságban volt egy-egy háznagy. A majordomusok mindinkább hatalmasabbakká váltak s egyszer csak

az a sajátságos helyzet állott elő, hogy a frankbirodalomnak királya négy volt, de háznagya csak egy; mi azt mutatja, hogy a háznagy hatalma nagyobb volt, mint a királyoké. Ennek az lett a következménye, hogy a 4 királyság egyesült s lett belőle előbb kettő, majd egy. De hiába volt az egyesülés, a királyság hatalom tekintetében nem tudott felébe kerekedni a majordomusnak. Hogy milyen rendkívüli hatalommal bírtak a majordomusok, mutatja az a körülmény is, hogy örökletessé tudott válni ez a méltóság. Sőt annyira ment Kopasz Pipin unokája II. Károly, hogy nem elégedett meg a puszta hatalommal, hanem az ennek megfelelő méltóságot is megszerezte.*) Elfoglalta a királyi méltóságot: a koronát ünnepélyesen tétetvén fejére, ezzel akarván kifejezni azt, hogy neki joga van a császári cím viselésére is. Ekkor

*) Azt a kérdést intézte Zakariás pápához, helyes-é az, hogy a királyságot olyan viselje, kinek nincs hatalma, vagy helyesebb-e az, hogy ha az viseli a királyi címet, a kinek a kezében van a hatalom. A pápa az utóbbit találta helyesnek. —

Fia, Nagy Károly pedig a császári Koronáztatta magát.

názás alapján igényelte magának azt a császári méltóságot, amit az ötszáz évvel azelőtti rómaiak császárok viseltek. Így emmódon nyert jelentőségét a koronázás, mint a trónfoglalás ünnepélyes aktusa. —

A RÓMAI ÉS GERMÁN RABSZOLGA.

A germánoknál a szolgák nem olyan helyzetben voltak, mint a rómaiaknál. A római-aknál u. i. sok volt a rabszolga, kiket földmívelésre használva, nagy tömegben beltenyés gazdálkodásra fogtak őket. A rabszolga, — hacsak kiülönös érdemei és vérbeli összeköttetései nem voltak — önállóságra nem tudott vergődni. A germánoknál azonban kevés volt a munkaerő és sok a föld, mert a germán harcos nem fogta az ekeszarvát a kezébe. Azt tehát kiosztották a földterületeket művelés végett szolgáknak, kiket az által serkentettek munkára, ha ennek fejében bizonyos önállóságot biztosítottak nekik, vagyis önálló gazdasági funkciók végzése mellett jogokat ~~vásoltak~~ Ky. Va. (el)juttattak oda, hogy a germán rabszolga megszünt valóságos rabszolga lenni s csak hörig = röghöz kötött maradt; azaz a birtok családa =

=sával ő is gazdát cserélt; annyira kézzelfoghatón kötve a földhöz, hogy annak, mintegy gazdasági instrukciója képen számíttatott. Ez volt a Königheit. — Ez a tagozódott rendiség, míg egyrészről a hódító germánok közt az egykori egyszerű őrszervezetet fenntartja, addig másrészről egy tömeges különbség megszüntét idézi elő, azt nevezetesen, hogy az a különbség, mely a hódítók és a rómaiak között a megtelepedés folytán fennállott, — megszűnik.

A MEGHÓDÍTOTT RÓMAIAK.

A germánok által meghódított rómaiak műveltség tekintetében magasabb fokon állottak, mint a barbár germánok.* A rendi különbségben a tekintetben egyaránt osztályok viszonyát látjuk a rómaiaknál, mint a germánoknál. Vannak közöttük szabadok, félszabadok és szolgák.

TÖRVÉNYHOZÁS.

Törvényhozás alatt értjük az állami akaratnak azon szabályait, amelyek szerint az államhoz tartozók=nak élniök kell.

*) A hódító barbárok közül olyanok, mint a visigothok, kik a kultúra iránt fogékonyak voltak, a művelt rómaiakkal megindultak beszélni. Ellenben a művelettel longobárdok elnyomták őket. —

A germánoknál a szabály alkotás a népgyűlése-ken történt, ahol előbb az előkelők, azután az alsóbb rendűek adták elő javaslataikat. A tömeg nem tett mást, mint fegyvereik összecsattogtatása által kifejezést azon nézetének, hogy tetszik-e neki vagy sem?! Ezek a népgyűlések megmaradtak a királyság korában is. A papokat, — mivel ezek nem csak azért, mert a legműveltebb elemekhez tartoztak, hanem mert a népnek szüksége volt tanácsukra, ezeket is, — meghívták a törvényhozó gyűlésbe. E gyűlések bizonyos mértékben aristokratikus szervezettel bírtak, mert nem minden ember gyűlt össze ott, csak előkelők, mégpedig világi és egyháziak. Az olyan gyűléseket, ahol az egyházi jellag nagyobb mértékben kidomborodott concilium-oknak nevezték.*) A népgyűléseken általában véve, — bár világiakra számszerint többen vettek részt, — a papok vitték a szót s ők foglalták írásba a meghozott határozatokat. A papok akkor is jelen voltak, ha nem conciliumnak nevezték a gyűlést, hanem, — mint Angolországban, — bölcsek gyülekezetének. —

*) Különösen Toledóban tartottak ilyen gyűléseket. —

Minél inkább emelkedik a király hatalma, annálinkább előtérben áll a törvényhozás terén való szerepe. Különösen tapasztaljuk ezt a frankoknál, ahol a király a Karolingok uralma idején nem a népek gyülekezete által hozatja a törvényeket, hanem maga a király által kiválasztott egy néhány előkelőkkel együttesen. E törvények egy játszagos, az u.n. capitulare-formát nyer-nek.*)

KORMÁNYZAT-

Primitiv viszonyok mellett komplikált kormányzásra nincs szükség, mert a nép maga is értézi az ország dolgát. Ellenben, amikor a hadseregben való összegyülés (Mert had-sereg és gyülés egyet jelentett a germánoknál) kezdi jelentőségét elveszíteni, mert a békés foglalkozásokra való áttérés következtében nem szívesen látogatják a gyüléseket, akkor már szükség van bizonyos tisztviselőkre, akik elvégezzék a

*) A királyoknak ez az – ugyszólván – önkényes törvényhozása Magyarországon is létezett. Bár itt a király nem volt képes annyira visszanyomni a nemzet akaratát, hogy a törvényhozást a maga kezébe ragadja, mert frisebb volt még a hatalomnak a népről a királyra való átszállása, mint semhogy ezt megtehették volna. — **) köv. oldalon:

többi helyett a kormányzást, ment maga a király nem képes, különösen, mióta mind-több és több népet vet uralma alá.) A királyok, részint a fejedelmi kötelék, részint a fényes nyugati udvartartás (udvarházának) külön bözö udvari méltóságokat szerveztek. Első volt ezek közül a majordomus = házmagy, kinek hivatása volt a királyi szolga népet felett rendet tartani. Alidőn ez megszünt, helyét a pfalzgraf (comes palatii) foglalja el. Vannak azután speciális megbizású udvari tisztviselők. *) Ezek tisztségök száma a király vagyoni állapotától függött: mertha szegény volt a király, kevés udvari méltóság is elég volt. Az udvartartásból fejlödött ki a központi kormányzat. A pfalzgraf nemcsak az udvarban lesz az első, hanem az országos kormányzatban is övé lesz a fő szerep. **)

**) (179 old.) Ti. a. az igy fogott törvényekel a király tródeákjai Capitulá-okba (fejezetekbe) foglalva, állitották össze. —

*) Mint a lólovászmester (marsejal), főpincemester, főasztalnok mester, fővadászmester stb. stb. —

**) A magyar királyi központi kormánynál is ezen az uton halad. Lásd erre vonatkozólag a Jegyzet 69. oldalát, ahol részletesen van róla szó.

Akkoriban nemcsak a központ, hanem a vidék is kormányzást igényelt, mert oly nagy területet, mint a frank birodalom, nem lehet a központból igazgatni, hanem kell hogy az ország minden egyes részén kormányozzon egy-egy megbízott a gau-k (megyék) alkalmasaknak találtak a kormányzási teendők végzésére, mert a mark-gróf-ság folytán ez úgy is fennállott. Sk. király a Kerecsből egy comest állított ezekhez a gau-k élére. Az ilyen területeket, amelyeken a király által kiküldött comes intézte az ügyeket, comitatusnak nevezték. Ha túlságos nagy volt a comitatus, a comes vagy részekre osztotta és helyettesek az u. n. untergau; vagy pedig (— ami inkább előfordult, —) viscomest vett maga mellé segítőül.

Az egyes comesek működése közt összhang nem igen lehetett. A comesek ellenőrzésére a királyok (tisztségek használták fel.) K. Károly azonban részesítette a herzog-ok vesszedelmes voltát, mint ezek (nem a király, hanem a maguk dolgaikat egyeztették

(*) Mert mindegyik Völkerschaftnak volt egy-egy herzog-ja, amelyből idővel mindegyikből királyság alakult ki.) —

(az ellenőrzést felhasználni) helyettük u. n. MISSUS-
-okat rendelt; minden gau (comitatus) területét
rendszerint kettőt: egy papit és egy világit. Hozzá
járult még az is, hogy N. Károly a gauokat kikerekítve,
s a püspöki megyék határaival összehozva, a tőrzsi
kötelékeket lazította.*) (Tehát a missus a központtal
való harmóniát biztosította)

Vannak a gau-n kivül u. n. immunis területek.
A nagy birtokos (az u. n. barones-ek) azt a kiváltságot nyerték
a királytól, hogy az ő földjük a gau-igazgatásából s
ezzel együtt a comesek fennhatósága alól kivétetett. Az ilyen immunis területü birtokosokat fiei
hennek nevezték, s innen van az, hogy fiei-
henn és báró egyértelmü szavak.

HADÜGY. Kezdetleges állapotban (a nép) teljesíti a saját védelmét
(megtetését), a kultura fejlődésével azonban a népes
ségnek csak egy részére van hivatva a haza megvédé
mezéséről gondoskodni. Ez azonban

(Az az állapot, amikor minden fegyverfogható
ember tartozott harcolni) a megtelepedés után meg

*) Ezzel kifejezésre jut az is, hogy a király egyházi kér-
désekbe is bele szólhat.

változott; mert a letelepüléssel együtt járó békés élet-
mód azt eredményezi, hogy nem örömest mennek
háborúba (úgy, hogy speciális törvényeket kell meg-
állapítani arra vonatkozólag, hogy kik kötelesek a
haza védelméről gondoskodni).—

A hadbaszállás kezdetben csak a király parancsára történt, később azonban ezt egyesek magáncélok elérésére is felhasználták. (Ilyen-módon a hadfelségjog, amikor a hűbériség nagyobb méreteket öltött, átszállt az egyes hűbéruraknak, ami pedig, — mivel a hadviselési jog a hatalom legbiztosabb mértéke, — növelte ezeknek a hűbéruraknak hatalmát s ezzel egyidejűleg gyöngült a király hatalma. Ez a körülmény szolgál alapjául a középkorban azon állapotnak, hogy a királyság valójában csak címleges méltósággá vált.)—

PÉNZÜ

Primitiv viszonyok mellett az állami feladatok (kevesek s ezek elvégeztetése nem kerül az állam-
nak anyagi erejébe. Az állami feladat két fon-
tos része: a hadviselés és az igazságszolgáltatás.
Az állami pénzügyek kifejlődését az a körülmény

vonta maga után, hogy a germánokat meghódították a rómaiakat.*) Őket, előkelő állásuknál fogva nem tehették rabszolgákká, mint másokat azért sem, mert önként, fegyverfogás nélkül behódoltak a hódítóknak; de viszont magukkal egyenlőknek még sem tekintették, azaz, hogy a hadseregben katonáskodjanak: vagyis, hogy az állami feladatok egyikét, a hadviselést, teljesítsék, alkalmasaknak ismét nem találták ~~őket~~, (~~mint a rómaiaknál külön e célra felállított hadseregnek, a légióknak volt kötelessége a harcolás~~) A állami feladat másik ágában: a bíráskodásban sem vettek tényleges részt a római alatt valók, (mint azért sem) mert a germánok (vonzékba foglalt) jogszabályait nem ismerték. Tehát a meghódított

*) A germánoknál a hadviselés végzésére köteles minden szabad ember és birtokos. Ily ügyben szolgálatot végzi a nép a maga gyűlésein. Jóval azonban a bíráskodást nem lehet a népre bízni, noha ítéletet a népgyűlés hoz, de végrehajtásának foganatosítására külön e célra hivatott egyén szükséges, akinek díjazásáról, földbirtok adományozásával gondoskodnak.

de szabadságukban meghagyott római alattvalók a közfeladatoknak egyikét sem végezték. Ebből folyólag ezen közfeladatok teljesítése helyett bizonyos pénzbeli szolgáltatást adtak, (mára csak azért is, mert az adózás különben is szokásban volt a romaiaknál s hajlandók voltak magukat megváltani az efféle kötelességek teljesítése alól.) Hanem vannak olyan egyének, akik megváltják magukat a kötelességek teljesítésétől, nincs semmi akadálya annak, hogy jövel saját fajuk beli emberek is megváltsák magukat. Minél inkább fejlődött az állam, annál több közfeladat háramlott a polgárokra, annál kevésbé voltak képesek annak elvégzésére összesen, annál többen váltották meg magukat adófizetéssel. Így fejlődött ki az adózás a germánoknál. Ekkor még nincs különbség a király jövedelme (kincstára) és az állam jövedelme (kincstára) között. Az ország minden területét a király birtokának, s az állam jövedelmét a király jövedelmének tartják. Ő is ezzel szemben a király köteles gondoskodni az állam feladatainak teljesítéséről. Ebből az következett, hogy amikor a hűbéruraka a maguk helyzetét megtudták erősíteni a királlyal szemben, az általuk bírt területeket úgy rendezték be, mint birtokukat, ahonnan maguk is beszedték az adót. — Vagyis úgy a hadfelség-jog, mint

a pénzügyek tekintetében a fiúkorunk minden más egyéb jelentőségre tekintet nélkül.

3. A magyar királyság intézménye.

ISTVÁN KIRÁLY ÉRDEME A RÓM. KATH. HIT TERJESZTÉSÉBEN.

István király a germánok államszervezetét nem utánozta szolgaian.*) Tudjuk, hogy a magyarság a békésebb foglalkozásokra való áttérésével együtt felvette a keresztyénséget.**) Amikép a keresztyénség nyugati ágához csatlakozott, épen

*) Ugyan, bár a róm. kath. egyház megtűrte volna akkor is „szent" névvel, de a magyar nép köztudatába ez az elnevezés nem ment volna át, mert rá erőszakolni egy népre törvényeivel és életviszonyaival ellenkező jogszabályokat csak ideiglenesen lehet; de akkor sem a nemzet sajátjából származó uralkodó osztály ezt megtenni, hanem idegen királyok. Igazságos, hogy István után voltak zsarnokok, de ezek nem idegen intézményeknek, a nemzetre ekrasztolása miatt törtek ki, hanem amelyek István királynak Vazul fiaival és társai ellen elkövetett kegyetlen keresztyéni tettével voltak összefüggésben. A magyarok gyors államalakulásánál nem kellett erőszakosan eljárni a királynak, mert ő csak siettette a szükségképen lefolyással kezdődő

úgy a keleti keresztyénséget is elvehette volna: és tu-
lajdonképen itt nyilatkozik meg István király nagy
eredeme. — A keleti egyház szertartása népies, tehát in-
kább tetszetősebb. Bár ekkor az időben a nyugati
művelség alacsony fokon állott, de rövid idő alatt a kul-
tusra súlypontja keletről nyugatra helyeztetett át és
ebben nagy jótétemény rejlett a magyarságra nézve.
Mert ha a magyarság a vallás által a keleti keresztyén-
séghez csatlakozik, a nyugoti kultúrától úgy elma-
radt, mint ahogy elmaradt más, a bizánci birodalom-
mal s annak vallásával határosokban álló, balkán
félszigeten lakó többi nép; akik — daczára a magyarság
sokszor megrázkódtatásának, mégis, — ma hátrább áll-
anak a művelség tekintetében, mint a magyarok.

((a 186 oldalról) ... -kel és helyes irányba terelte az
eseményeket. —

**) (az előző oldalról) A földmivelésben a valló-
iránt való fogékonyság sokkal nagyobb, mint
pl. a parasban; mert a mezőgazdasággal foglal-
kozó embernek önkénytelenül is tapasztalnia kell
azt a csodálatos harmóniát, mely a szabad természet-
ben megnyilatkozik. —

A NEMZETI ÖNÁLLÓSÁG MEGÓRZÉSE.

Másike, nem kevesebb hagyj érdeme István királynak, hogy megtudta őrizni nemzetének önállóságát. U. i. általánosan elfogadott szokás volt abban az időben, hogy fejedelmi, királyi címet valamelyik előkelőbb hatalmasabb úrtól kellett elfogadni. A keleti népek természetesen a bizánci, a nyugati népek a német-római császár, felsőbbségának elismerése mellett kérték ezt a méltóságot. Hogy akár a keleti, akár a nyugati császárhoz folyamodott volna István királyi címért, bizonyos, hogy mindenik császár jogokat igyekezett volna szerezni a magyar nemzettel szemben. Különösen volt tartani a nyugati államoktól, mert a hűbéri intézmény ki lévén fejlődve, Magyarország a királyi cím adójával szemben könnyen hűbéres állammá válhatott volna.*) István azonban nem fordult egyik császárhoz sem, hogy országa önállóságát ne veszélyeztesse; hanem egy, addig szokatlan eljárást kísérlett meg; nevezetesen a római pápától kérte el királyi

*) A mikép ez a hűbéri állapot Péter király idejében III. Henrik német császárral szemben, — habár rövid ideig is, de — tényleg bekövetkezett. Magyarország hűbéres állama lett a német birodalomnak. —

cím és ezzel együtt korona adományozására.

A RÓMAI PÜSPÖK

A római püspökök tekintélye már a II. szá- ~~Nagy Leo alatt~~ ~~a keresztyenek körében~~. Eleinte a püspökök békességben éltek, de már a III. században megkezdődik a versengés a főpapok között. Állítanak maguk fölé metropolitákat, majd ezek fölé patriarchákat, ilyen neveseket: 4 van a keresztyénségnek, 1 pedig a nyugati részen. A patriarchák számbeli aránya körülbelül megfelelt a keresztyének akkori számának: mert a nyugati népeknél még vagy nem terjedt el a keresztyénség, vagy pedig ha át is térték arra, arianus keresztyénekké lettek, (amit pedig a katholikus vsinatok az egyetemes egyháztól való elszakadásnak és eretnekségnek minősítettek). A nyugatiak közül a frankok voltak az elsők az V. ik században, akik ~~barbár~~ keresztyénekké lettek. Ezek útján terjedt a keresztyén hit a többi germánfajú népek között is, ~~úgyhogy~~ Keleten lassanként mindinkább csökken a keresztyének száma, különösen a mohamedán hit elterjedése óta; sőt a patriarchák egész területei elesnek. Ellenben nyugaton a római patriarcha uralma folyton (folyvást)

emelkedik, különösen mióta Pipinnek, de különösen Nagy Károlynak sikerült [illegible] a római püspök világi jószágainak az u. n. Patrimonium Petri (Péter öröksége) - nek létrehozása által a vagyatékát emelni. Ezáltal [illegible] tág alkalmat arra a nagyobbodás, — amelyben kétségtelenül is Pipin, de még inkább Nagy Károly kezdeményezése terjedő, amelyben akkor kezdő, — hogy a vagyatékuknak [illegible] egységes tápadalommá [illegible] tegyék, és [illegible] a [illegible] hatalmát, hogy a római püspök [illegible] vagy is a császári hatalma a római püspöktől [illegible] ez a kétkörülmény egyáltalán természetesnek [illegible]

*) Különösen [illegible] nagy [illegible] tyűnése a pápát, hogy a római püspökök Péter apostol [illegible] szerint való utódjai és hogy ma már nem egyéb, mint puszta legenda és akár volt Péter Rómában, akár nem, akár élt 25 évig a római püspöki székben, akár nem; az a tény, hogy a római püspökök elseje Péter apostol volt természetszerűleg döntő mértékben [illegible] Róma város előnyös helyzete, hogy a római birodalom megszűnte után a világ fővárosának tekintették, minthogy más város felett.

a római püspökségnek vallásos alapból, hogy azt a hatalmat, amit N. Károly és utódai bírtak a nyugatrómai népek felett, (– mint csalhatót is, mert hiszen ő is az egyháznak – igényelték magukra, hogy egy fejedelem legyen a világ felett is.)

(P. T. század végén egy nagyműveltségű emberült a pápai székben: II. Szilveszter, aki mindenben igyekezett a pápát (ezen régi világuralmi tervét a megvalósítás stádiumába vinni.)

Ehhez fűződött a magyar fejedelem koronáért, hogy ilymódon járuljon hozzá, hogy az addigi fejedelemség királysággá emelkedjék fel. Szilveszter örömmel küldte el a koronát, mert hiszen ezzel kifejezésre juttatta azt, hogy a magyar fejedelem a pápának + pl. a keresztény hitnek tartozik hűséggel.

Amikép a keresztény hit felvétele nem gyakorolt semmiféle erőszakos befolyást a magyarság életére, azonmódon (A fejedelemségnek királysággá való átalakítása is (a fejlemények

A RÉGI JEDELEMSÉGES UI. KIRÁLYSÁG. –

(*) Időközben megváltozik a pápák választása is. Addig a nép választotta, de II. Miklós idejétől fogva csak az u. n. kardinálisok vesznek részt a pápaválasztásban.

folyamat fejlődés volt

nek egyszerű, helyes alakban való megvalósítása volt. Hogy a magyar fejedelemségnek mára a királyság megalapítása előtt sem volt csak látszólagos hatalom, az az elmondottakból világosan kitűnik, mert – tudjuk, – hogy a fejedelmek uralkodása monarchikus jellegű volt. Nem kell tehát azt gondolni, hogy a semmi komoly hatalommal nem bíró fejedelemséget István király valami despotikus királysággá alakította volna át. A fejedelem monarcha volt az előtt is, s viszont a királyság sem lett abszolút uralom, úgyhogy a királyság nem lett más, mint a fejedelemség folytatása. Csupán a nyugati kormányforma felvétele által különbözött a fejedelemségtől és azzal, hogy a király körvetlen környezetét a külső-dísz szempontjából, de némileg a belső tartalom érdekében is a nyugat európai udvarok mintájára rendezte be. Ezeket az újításokat azonban aligha vette észre a nemzet; mert az, hogy a fejedelmet ezután királynak címezték, lényeges különbséget nem okozott. Amiképen a fejedelemnek nem volt ~~semmiféle~~ különös hatalma, mert minden hatalom a nemzeté,

és csakis a nemzetről szóllót annak egyénisége a fejedelemre; azonmódon áll ez a királyságra is; a királynak nincs a nemzettől független hatalma; a király is, csakugy, mint a fejedelem a nemzettől kapja azt, ebből következőleg nem lehetett az a királyi hatalom korlátlan, absolutisztikus jellegű.

INTÉZMÉNYES KORLÁTOK.

Bizonyos, hogy különösen az első századokban a magyar királyságnak intézményes korlátjai nem voltak, nem ismerünk egy oly intézményt sem, amely mintegy korlátul szolgálna a hatalom gyakorlása elé. Igen természetes tehát, hogy azok, akiket közös akarattal választottak Árpádot fejedelemmé, soha sem akarták elhagyni maradékaikat az országlás tisztéből kizárni, sem pedig ezt azonban nem lehet intézményes korlátnak venni, mert ez csak egy elvont kimondása, anélkül, hogy megvalósításáról bármiféle biztosítékban is történnék gondoskodás. Az első királyok uralmát szokás korlátlannak mondani, némely jogtörténészek, amit azonban nem lehet elfogadnunk még abban az értelemben sem, ahogy Timon kifejezi: a királyság csak alakilag volt korlátlan,

ami alatt azt kell érteni, hogy nem volt semmiféle határozott jogszabályba foglalt intézményes korlátja a király hatalmának. De hiszen nincs is szükség arra, hogy határozott jogszabályba foglalt és megállapított intézmények legyenek a királyi hatalom korlátjai. Ellenkezőleg ilyen intézményes korlátokat csak akkor állítottak fel, mikor a királyi hatalom már túlcsapongó kezd lenni.*) Az a tudat mindenkinek a lelkében élt, hogy a hatalom a nemzet egészéé és az uralkodó, legyen az akár fejedelem, akár király: a nemzettől nyeri hatalmát, ezt határozott jogszabályba foglalni egyáltalán nem volt szükséges. Sőt nem is gondoltak arra, hogy a király hatalmát korlátok közé kellene szorítani. A külső történelem folyamán érdekes példáit találjuk annak, hogy valamely jogszabály alkotása csak akkor jut eszükbe a magyaroknak,

*) Ismerjük azt a közhelyet, hogy a görögök nem tételesítették büntetésül az apagyilkosságról, mert nem gondoltak arra, hogy ilyen cselekedet valamikor bekövetkezzék. Ezt a közhelyet lehet alkalmazni a magyar jogtörténetre is!

=nak, amikor már a jogsértés bekövetkezett.*)

*) Törvényekkel nem a jövő kétséges alakulatai számára szokták alkotni, hanem oly alakulatokra, amelyeket ismerünk és amelyekről tudjuk, hogy a jövőben előfordulhatnak. Áll van a magyar alkotmánynak egy régi fennálló szabálya, mely ugyan kifejezetten nem tartalmaztatott semmiféle törvényben, de amely a közfelfogásban élt, hogy a magyar király tartozik magát megkoronáztatni és koronázás alkalmával az alkotmány megtartására esküt tenni. Ezt a közfelfogást határozott törvénnyé 1687-ben tették, amikor a trón a Habsburg ház részére örökletessé vált, s 1723-ban, amikor meg az örökösödést a női ágra is kiterjesztették, kimondván, hogy a trónra lépő fejedelem köteles magát megkoronáztatni és esküt tenni. Hogy mennyi idő alatt tartozik magát megkoronáztatni, azt nem mondták ki: természetesnek találták, hogy a király, amint a trónt elfoglalja, egyszersmind megis koronáztatja magát. Azonban nem ez az eset állott elő II. Józsefnél. Mivel ő nem ok nélkül elavultnak és fenntarthatatlannak tartotta a magyar alkotmány számos intézményét, s mivel azokat ő megtartani nem óhajtotta s mint becsületes ember esküjét megszegni nem akarván,

Az, hogy az első királyok idejében intézményes korlátok nem voltak, annak is bizonyítéka, hogy az uralkodó az alkotmányt nem sértette meg, mert miképen lehet elgondolni azt, hogy az

(A 195 oldalról) ... nem koronázatta meg magát. És miután 10 esztendeig volt koronázatlanul, csak akkor jutott eszükbe a törvényhozóknak, hogy a törvényben a megkoronázás határidejét is ki kellene kötni. Így is hozták az erre vonatkozó törvényt; az 1790 dekrétum 3. artikulusa kimondja, hogy a trónra lépő király az elődje halálától számított fél hónap alatt tartozik magát megkoronáztatni. 1848 dec. 2.án lemondott az uralkodásról V. Ferdinánd, következett utána a most uralkodó I. Ferenc József. Nem koronáztatta meg magát, az alkalmányra sem tett eskü, mert a koronázás csak igen múlva 1867 jun. 8.-án következett be. És mégis a törvényeknek szó szerinti megszegése nem történt, mert V. Ferdinánd a királyságról való lemondás után nem halt meg. Ennek következtében tehát szükségesnek látták az 1867 törv. 1ik cikkébe beveni azt hogy a trónra lépő király nemcsak elődje haláláról, hanem az elődi trónrólvaló lemondásáról számított 6 hónap alatt tartozik magát megkoronáztatni és az esküt letenni.)

a nemzet, mely csak most hagyta el az alkotmányos fejedelemséget, behódoljon egy abszolút uralkodónak. A király semmiféle más jogot nem akart biztosítani a maga számára, mint amennyivel bírtak a fejedelmek, amit mutat István király nak fiához intézett intelmeinek azon része, amiben Imre herceget arra figyelmezteti, hogy az előtte való királyok példáit kövesse. Ezek az előtte való királyok pedig ~~a dolog természetéből~~ nem voltak mások, mint a fejedelmek, ~~mint nem mások~~ mint a király elődei, akik ~~nem~~ fejedelem voltak, de hatalmukat ~~királyi hatalommal bírták~~ csak, mint a napot

amint

Amint a királyi hatalom tekintetében nem történtek változások, úgy nem történt változás a királyi szék betöltésénél sem. Amint a fejedelmek korában (az volt a szokás, hogy a fejedelmet az Árpád véréből választják,

A KIR SZÉKJ TÖLTE

*) Későbbi időkben már találjuk korlátját a királyi hatalom túlkapásainak, még pedig elég hatékony : elcsapják a királyt a trónról, mint a hogy megtették Péterrel, Aba Sámuellel, Salamonnal és a többiekkel!

épugy volta királyok idejében is.*) Tehát a választással vegyes örökösödés elve lép most is életbe, bár a különbség az előbbi és a királyság korabeli öröködés közt meg van. Az első időszakban inkább a választás érvényesül, mivel a magyarság csak nem régen hagyta el a harcias életmódot, tehát a hadvezetésre alkalmas férfiú kellett az uralkodásra.**) A későbbi időkben azonban mindinkább az örökösödés ~~elve vonul~~ előtérbe.

INNA= DES TU= SITÁSA

Kinnamos bizánci író ~~fett~~ől ellenkező szokásról tesz említést. Azt írja nevezetesen, hogy a magyaroknál a trón betöltése módja az, hogy az uralkodó után nem a fia, hanem a testvéröcsse következik. Továbbá még azt is említi, hogy a trón=

*) Csekély eltérés mutatkozik e szabályról, mert pl. István király halála után egymásután két oly királyt választanak, Péter és Aba Sámuelt, akik nem közvetlenül az Árpádházból származtak, hanem testvérrel.

**) Vagyis nem irányadó az apáról-fiúra való öröködés, mert látjuk, hogy Béla után nem az ő fia, hanem Salamon lép a trónra. Később pedig előbb Géza, s utána nem a fia, hanem a testvére László lesz a király. Szóval az arra érdemes lesz királlyá.

= vánományosát a magyarok III. (II.) -nak szólítják. Kinn. a II. László – IV. István féle viszálykodások és Mánuel görög császár beavatkozása idejében élt. Ez elv felállításával a görög-beavatkozást akarta igazolni (a királyválasztás ügyében). K. állításának nézve azonban semmi féle hitelt érdemlő adatok nem állanak rendelkezésünkre; mány csak azért sem, mert ez az örökösödési mód sokkal komplikáltabb, mintsem, hogy ez írott jogszabályban valahol ne lenne felemlítve. Ezt az állítását K.-nak közönséges „bizanci hazugság“-nak kell minősíteni.

Ami pedig azt illeti, hogy a királyi hercegeket s azok közül is a trónörököst „uram“-nak szólították, valószínűnek látszik, mert ő (mint görögben) ezt a szót önmaga nem alkothatta. Hallania kellett okvetlenül. Azon nem kell megütődni, hogy a királyi herceget csak uramnak szólították, mert sokkal egyszerűbb idők voltak azok, semhogy címek után vágyódtak volna. Ez a kifejezés megtiszteltetés volt s ezzel kapcsolatban feltehető, hogy a nemzet többi tagjai egy=

-mást nem uram-nak szólították, hanem bátyám-nak, vagy öcsém-nek. Ez utóbbi nézetet el lehet fogadni, anélkül, hogy érvét kovácsolnánk Kinnamos előbbi állítása mellett.*)

CORONÁZÁS ÉS ESKÜ. Tudjuk, hogy a koronázás, különösen a nyugateurópai népeknél divatozott s Pipin volt az, a ki a bitorolt királyságnak a koronázás által legitim külsőt adott. Mint a nyugateurópai országokban úgy nálunk is a koronázás eleinte puszta egyházi jelentőségű volt: az egyház javára tett eskü a király, amit iuramentum insitiae et pacis (az igazság és a béke esküje,) -nak neveztek. Emellett azonban Magyarországon korán kifejlődik az is, hogy a király az egyház javára tett esküje mellett az alkotmányra is megesküszik. Különösen attól az időtől fogva,

*) Az öröklésnek való trónbelépésre vonatkozólag a IV. Béla oklevelében olvassuk, hogy ő az öröklést tekinti a királyság jogcímétől. Elősegítette az öröklés felé hajlást s ezzel együtt a választás háttérbe szorulását az a körülmény, hogy az utolsó árpádok idejében már nem is volt kik közül választani.—

EGYETEMI KÖNYVTÁR

amióta észrevették, hogy egyes uralkodók a nemzettől eredett hatalmat teljesen maguknak használják fel tetszésük szerint.) Hogy mikortól válik szakásossá az ország törvényeinek megtartására tendő eskütétel, pontosan megmondani nem tudjuk; következtethetünk III. Henrik papa egy jegyeklevelére, amely ben figyelmezteti II. Endrét arra az eskűjére, amit az ország törvényeinek megtartására tett. (Ebből látszik tehát, hogy II Endre a koronázáskor eskűt tett. Bizvel mány azzal sem elégedtek meg, hogy elhangozzék az eskű, hanem a király ígéretét írásba, oklevélbe foglalták. Pontosan meg ugyan nem tudjuk, de úgy látszik, hogy III. Endre idejéből való az az oklevél, amely szakásos volt ez ment fennmaradt egy általa kiállított oklevél, amit diploma inaugurale = koronázási hitlevélnek hívnak.*) A királylyá való koronázás annál többet nyert jelentőségében, minél inkább szolgál ez az ország törvényeinek és a nemzet jogainak biztosítására.**)

*) Hitlevélnek nevezik arra való tekintettel, hogy ebben azokat az ígéreteket sorolja fel a király, amiket eskü alatt megerősít.

**) Kezdetben nem a szerint ítélték meg a törvényességet, hogy koronát visel-é vagy sem az uralkodó; mert pl. I. László király senkisem koronázta meg s azért mégsem vonta senki kétségbe

Mikor a királyok a jog és a béke esküjén kívül az alkotmány biztosítására is fogadalmat tesznek, a koronázást el nem engedhetetlennek tartják. Arra is súlyt fektetnek, hogy a koronázás a (ősi) koronával történjék, s ~~ita nemzet a magának~~ ismerje el.*)

Kezdetben a koronázás egyházi szertartások között folyt le, azonban mára XV. századtól fogva a koronázást nemcsak egyházi, hanem világi, az ország e célra megbízott főtisztviselője végzi. Az Árpád korunkban folyamán a koronázásra kizárólag az ország főpapjait, az esztergomi érseket tartották hivatottnak.**)

(a 201. oldalról) ... uralkodói voltát. Ellenben Salamon meg volt koronázva a szentnek és angyalinak nevezett koronával, s azért mégis elkergették a trónról.

*) Innen van az hogy Károly-Róbertet, mivel először nem a szent koronával koronázták meg, mindaddig, míg Szent István koronáját nem tették a fejére, tényleges királynak nem ismerték el.

**) Az esztergomi és a kalocsai érsek között e miatt bizonyos összeütközések voltak (mert ez utóbbi (az érsek) teljesen egyenrangúnak tartotta magát amannyal, de hogy a magyaroknál felfogása nem ez volt, mutatja III. Béla oklevele, amiből kitűnik, hogy ő épen a kalocsai érsek koronázta ...

A MAGYAR KIRÁLY CÍMEI.

Ami a király külső fényét illeti, etekintetben ki kell emelni, hogy amint a nyugati fejedelmek magukat megtisztelő címekkel jelölték, úgy a magyar, királyuk is viselte különféle címeket. A királyt Serenissimus nak, (nem Maiestas-nak = felségnek, ez csak később válik szokássá) címezték. Amint a magyar nemzet uralmát kitenjesztette más országok területeire, a magyar király címei közé bevette ezen meghódított országok címeit is. Így nyerték már a Árpád házi királyok a Dalmatiae, Croatiae, Rama (Bosnia)

(202 old.) ... meg, elismeri, hogy ez a jog állandóan az esztergomi érsekek illeti. Egyik pápa III. Ince Imre királyunkhoz írott oklevelében erre vonatkozólag azt írja, hogy ... „ti nálatok sokszor fordult elő villongás a trónon (épen Imre király korában is), — ha (most már több jó papja volna az országnak, mindegyik jogosítva érezné (magát arra, hogy) koronázzon, ebben az esetben megtörténhetnék, hogy egyik főpap egyik, másik a másik királyt koronázná meg, ami nagy veszedelmet jelentene. „(Ebből a szempontból helyes volt a koronázásra egyedül az esztergomi érseket feljogosítani, kit egyik oklevél mater ecclesiae Hungarorum nővel nevez. Ő végzi mind e mai napig a koronázást.)

r. Cadomoriae, r. Galiciae, r. Serbiae, r. Kumaniae stb.*) Mindezen címek teljébe II. Endre felvette a jeruzsalemi királyi címet. A magyar király ezen különböző országok címeinek felvétele alkalmával külön koronázáskor nem mondt kevesztül, hanem magyar királlyá való megkoronáztatásakor mind ezen címeket egyuttal felvette. Csak egyes forrásokból olvasható, hogy Kálmán király, – amikor Dalmáciát hozzácsatolta Magyarországhoz – Zengerfehérvárott megkoronáztatta volna magát Dalmácia királyának (de ez nem bizonyos.)

A KIRÁLYNÉ. A magyarság nemcsak királya, hanem a király családja, de főképen a királyné iránt azzal a hagyományos lovagiassággal, amely a magyar nemzetet összes jogszabályaiban valóban jellemzi, – viseltetett.**)

*) Kumania alatt azt a területet kell érteni, mely a mai Romániát foglalja magában, oda laktak a kumanusok = a hunok területén volt.

**) Egy francia iró szerint: ahol a nőt a férfi rabszolgájának tartja, ott a férfi maga is rabszolga; ahol pedig a nőt megtiszteli a férfi, ott maga is a legnagyobb szabadságnak lesz élvezőjévé.)

az egész jogtörténet azt mutatja, hogy a nők jogait illetőleg sehol liberálisabban nem járnak el, mint épen Magyarországon. Kitűnik ez abból, hogy a királynénak megvolt a saját külön udvartartása, épugy országos főemberek állottak mellette, mint a király mellett.* És mennyi példát találunk oklevelekben, amelyekben szó van arról, hogy a királyné földbirtokokat adományozott s van tudomásunk nemcsak királyi, de királynői városokról is.** Bár az országos kormányzatba közvetlenül nem folyt be a királyné, de az alanyi jog gyakorlása törvényileg biztosítva volt.***

---

* Az 1222-iki arany bulla egyik pontja szerint a királyné kancellárjának (aki a mindenkori veszprémi püspök volt) az ország legelőkelőbb négy főtisztviselője között volt a helye.

** Ilyen királynéi város volt Várospatak.—

*** Habár közvetlenül nem intézkedett a királyné az országos ügyekben, de körvetve volt befolyása, amennyiben földek adományozásával az addig nem nemes embert birtokossá téve, annak egyúttal jogok is jutottak birtokába s ily módon annak az illetőnek főrjogi helyzete megváltozott.—

DUX: HERCEG. A királynén kivül az országos ügyek intézésében a királyi családnak leginkább az a tagja játszik szerepet, ki a trón várományosa, vagyis a trónörökös, kit a király az ország egyik részének a kormányzásával megbíz; az ilyen dux = herceg címet visel.*) A trónörökösnek Erdélyterületére kormányzás végett való kiküldése nem külön fejedelmi hatalmat akar jelenteni, hanem csak azt, hogy a király nem képes a távol fekvő ország részfelett a kormányzást teljesíteni, hanem ezt más által végezteti (épen ez emelte annak a más-nak a kiváló-

*) Különösen az ország délkeleti része, a mai Erdély területe szolgált a dux kormányzására. Mert az a nagy terület, (Transylvania = erdőn túli terület = Erdély.) amely a Királyhágó által szinte el van választva a tulajdonképeni Magyarországtól, önkénytelenül is külön kormányzást igényel. Innen származik az a szokás, hogy az Árpádházi királyok ezt a részt „az ország farmadrészéül" a trón örökös igazgatására bírták. Ilyennel több esetben is találkozunk: István korában Imre; Endre király idejében Béla; majd Béla idejében Géza és László hercegek kaptak ezt a részt kormányzás végett. —

=ságát és megbecsülését. Azt kijelenti ezzel a király, hogy méltónak tartja a majdan utána következő herceget, arra, hogy ezt az — úgy szólván, — gyakorló kormányzást, mely mintegy a királyság előkészítője ül szolgált, végezhesse. Nemcsak az erdélyrészi tekintet volt okvetlenül ilyen hercegi kormányzás alatt, hanem esetleg más, nehezebben megközelíthető részre az országnak.*)

AZ IFJABB KIRÁLYSÁ

A hercegi kormányzásnak ~~természetes~~ folyománya lett az ifjabb királyság intézménye, ez a sajátságos középkori alkotás. Nem azt kell gondolni ez alatt, hogy ez az ifjabb királyság intézménye azt eredményezte volna, hogy az ország két, egymástól különböző részre szakadt szét, mindegyikén egy egy királlyal: az egyiknek az öreg király, másiknak az ifjabb király állott volna az élén. Abból állott, hogy az öreg király fiának a leendő uralkodását biztosítsa (mert hiszen választással vegyes örökösödés volt a trónbetöltésének a módja) még életében megválasztatja, illetőleg megkoronáztatja, s

*) Tudjuk, hogy Kálmán király Álmost a szlavón részek igazgatására küldte. —

mint ilyen ifjabb király az ország egyharmadát kapja kormányzás végett. Természetes, hogy ez ifjabb királyi címmel nem jár együtt a valóságos királyi hatalom, mert az ifjabb király nem egyéb, mint egy királyi címmel ellátott dux.*) Ezzel az ifjabb királyság ellentétek**) forrásának lett az oka.

A KIRÁLYI HATALOM GYÖNGÜLÉSE

Az ifjabb királyságnak ilyenmódon való kialakulása nagy mértékben hozzájárult a XIII. században a királyi hatalom lényeges megváltozásához. De legfőbb oka a királyi hatalom hanyatlásának az, hogy a királyok a maguk

*) IV. Béla uralkodása alatt az egyik fia István, mint ifjabb király kapta Erdélyt, másik fia Béla pedig a szlavon részeket kormányozta, nevezteleti dux nak (hercegnek). A szlavon föld ugyis nevezteleti, hogy terra ducalis, vagy terra bánalis.

**) Különösen olyankor, amikor az ifjabb királynak hosszu időn keresztül kellett várakoznia arra, hogy felválthassa elődjét a trónon. II. Endre öreg király és IV. Béla ifjabb király kölcsönösen versengenek a hatalomért és igyekeznek országos előkelőségeket megnyerni mindenáron a maguk számára.

ruházott hatalmat, mint magát hatalmat fogták fel a nyugat európai királyságok mintájára. Míg azt az elvet, hogy a hatalom a nemzeté és a nemzet ruházza az uralkodóra, a királyok tiszteletben tartották, addig maga az ifjabb királyság intézménye sem volt veszélyes, mikor azonban eltekintenek ettől az elvtől, akkor az ifjabb király is arra törekszik, hogy a neki kormányzás végett átadott területet kihasítsa az öreg király uralma alól.*) Ez a magán jogias felfogás a hatalomnak előidézője annak, hogy egyes hatalmas nagybirtokos urak olyan jogok gyakorlására törekedneke, mit a törvényeknél fogva csak a király gya-

*) Tudjuk, hogy II. Endre uralkodásától kezdve nagyon is elszaporodik a nagy birtokú urak és ezek az ország óriási területeit a maguk kezére veszélyes magyarázatát abban a tehetetlenségben találja, amely e királynak egész uralkodását jellemzi. II. Endre fél a fia mindinkább növekedő hatalmától s maga számára földbirtokok adományozásával csábítgatja az urakat. Ez a földpazarlás IV. Béla alatt is folytatódott. Ilymódon egyik-másik urnak óriási birtoka s ezzel együtt nagy hatalom állott rendelkezésére, mit mutat az is, hogy Kun László alatt a Németújvárak egyenesen a maguk kezére akarták háborúval viselni (nem törődvén azzal, hogy az országnak koronás királya van.

Huszonhetedik ív.

= korolhat.

AZ ALKOTMÁNYOS ÉLET KIALAKULÁSA. Míg egyrészt a közjogi hatalomnak magánjogias felfogása által a királyság intézményének gyöngülését látjuk a XIII. században, addig másrészről a királyi hatalom túlkapásaival szemben a nemzet a maga régi ellenmondás nélküli befolyását igyekezik érvényesíteni intézményes korlátok létesítése által. Vagyis az alkotmányos élet kialakulása kezdetét veszi a XIII században, mely a hűbéries eszmékneke Magyarországba való befolyásának kora.

4. A rendi szervezet.

A RENDEK OSZTÁLYOZÁSA. Az ős magyaroknál rendi különbség nem volt; mikor azonban a békés foglalkozásra való áttéréssel kapcsolatban földbirtokok uraivá lettek, a földterületek nagysága szerint kezd kialakulni a rendiség oly módon, hogy csak azok birnak kizárólagos jogokkal, akiknek teljesen szabad földjük van, akik pedig a haza földjének nem tulajdonosai, természetszerűleg jogokkal sem birhatnak. Ennek következtében a megtelepedett lakosság között három csoport

fejlődik ki. Az első csoportba tartoznak a teljesen szabadok, akik szabad birtokukat még az osztorkodáskor nyerték. Második csoportba tartoznak a részben szabadok, akik ugyan nem részesedtek a közös osztorkodásban, de akkora megtartásai körül szerzett érdemeik jutalmazásául megis nyertek birtokokat és ennek élvezetéért tartoznak bizonyos szolgálatokat teljesíteni. A harmadik osztályt azok a szolgák alkotják, akiknek földjük egyáltalán nincs; ezeket rend-nek azért nem lehet nevezni, mert a rend a jogok különbözőségén alapúl, már pedig a szolgáknak semmiféle joguk nem volt.

Mondhatjuk tehát, hogy Magyarországon tulajdonképen két rend állott fenn a királyság megalapítása után (s valószínűleg annak előtte is) a teljesen szabadok és a nem teljesen szabadok rendje; úgy is nevezhetjük őket, hogy a közjogilag szabadok és a magánjogilag szabadok rendje. Ez az elnevezés azért helyesebb, mert az különbözteti meg e két csoportba tartozókat, hogy egyik részük politikai jogokkal bír, a másik a magánjog terén szabadságával bír, ugyan, de politikai jogoknak nem részese.

KÖZJOGILAG VAGY POLITIKAILAG SZABADOK RENDJE

A közjogilag szabadok rendje a régi magyar nemzetségek leszármazottjaiból állott.*) A közjogilag szabadokat az egykorú latin feljegyzések a különböző nevek alatt említik, a melyek közül különösen a XIII. század folyamán az arany bulla alapján ez a megnevezés válik szokásossá, hogy SERVIENS REGIS = királyi szolgáké. Ezek alatt nem valami rolga népet kell érteni, hanem az ország legszabadabb embereit, kik egyedül csak a királynak a szolgái, senkinek se másnak.**) Találunk a nemesekre ilyen megjelölést is, hogy IOBBAGIONES = jobbágyok: ez sem valami elnyomott állapotban lévő jelentett, hanem előkelő embert. Jelölik PRIMATES

*) Már maga az a név, hogy nemes, azt jelenti, hogy valamely nem-nek, nemzetségnek a maradéka.

**) A SERVIENS REGIS szó a nyugat európai hűbéres eszmék befolyásának az eredménye. Ugyanis úgy fogták fel, hogy ezek (a servients-regis-ek) egy bizonyos valakivel (jelenleg a királlyal) szemben megalázott, szolgai viszonyban vannak!

szóval. Némelyek meg azt gondolják, hogy az István király törvényeiben előforduló, miles szó jelentené a nemeseket (de másrészről erős az érv amellett, hogy e miles szó alatt a nemesekhez hasonló szabadsággal, de politikai jogokkal nem bíró, embereket kell érteni, kik a várakban állandó katonai szolgálatot teljesítvén, csakugyan milesz = katonái voltak a királynak.) Később a nobilis szó kezd lábra kapni, mely a nemes szóval egyenértékű (kifejezés) vagy pedig összefoglalják a nobilis-t a serviens regis-szel igy servi ens regis nobilis = a király nemes szolgái. Magyar nevük (minden bizonnyal) nemes volt. —

Jogi különbség a nemesek között nem volt. Legalább is az első századokban nem, mert a nemzet jogainak minden nemes egyformán részese. *)

István király és utódjai földbirtokok adományozása által a közjogilag szabadok rendjét az adomány

*) A legmagasabb országos tisztséget viselő és a legutolsó bocskoros nemes közt sincs semmi jogi különbség, mert nemcsak a földbirtokotat bírja mindegyik közös szabadsággal, hanem az országos ügyek intézésében is egyenlően veszmek részt. —

birtokosok gyarapították. István király törvényei nem is tesznek különbséget a descensus (osztozkodás) alkalmával szerzett proprium és a donatio (adomány) között. Vagyis nincs különbség a között, ha az egyik descensus, másik meg donatio alapján nemes. Idővel azonban e donatiok mégis idézneke elő vagyonbeli különbséget, mert nemcsak olyanok kapnak donatiókat, akik mint nemnemesek szereztek érdemeket a haza fenntartása körül, hanem olyanok is, akik már az előtt, mint nemesek, földbirtokosoknak voltak urai; ez utóbbiaknak a vagyona tehát jelentékenyen növekedett különösen a XIII. században a királyi hatalom magánjogias felfogása következtében.*) Ez által fejlődik ki az idők folyamán a nagybirtokú nemesség — kiknek vagyoni hatalma nagyobb lévén, — jogok tekintetében is nagyobb befolyást

*) A királyok osztogatta ezen nagy adományok idővel annyira megsokasodtak, hogy II. Endrét a pápa komoly hangon figyelmezteti arra, hogy az érdemellenül elajándékozott adományokat haladéktalanul vonja vissza! —

maganak, mint a kisbirtokú nemes. (Bár e század törvényeiben sehol sincs szó kis és nagybirtokú nemességről, sőt még az 1351-iki decretum is erősen hangsúlyozza, hogy a „nemesek Magyarországon egyugyan azon szabadságnak örvendenek", mivel pedig Nagy Lajosnak ezt ily nagyon hangsúlyozni kellett, mutatja, hogy „az egyugyanazon szabadság" nem volt meg és hogyha irásba nem foglaltáky is, hogy teljes teljes jogegyenlőség nincs köztük, az tényleg mégis meg volt. Elvileg minden nemes egyformán birtokolhat, egyformán volt jogosítva hivatalok viselésére, megillette őket a személyes szabadság, a király-bírói hatalma alatt való állás, az adómentesség, a törvénytelen parancsok ellen való tiltakozási jog stb. Ezzel szemben egyformán kötelezve voltak az ország védelmezéséről gondoskodni.*)

*) Az első" századokban — tudjuk, — az egész nemzet teljesítette a katonáskodást, később azonban a békés foglalkozások arra ösztönözték az uralkodót, hogy a nyugat-európai országok mintájára, a várakban állandó őrséget, állandó katonaságot tartson. —

A MAGÁN JOGILAG SZABADOK RENDJE.

Várak, a királyság első századaiban (a körülményekhez képest) elég gyorsan létesültek, leginkább a határszéleken és a nemzetiségek által lakott területeken, tehát olyan földön, amely nem ment át egyes törzsek birtokába az osztozkodáskor, hanem a nemzet közös tulajdonára maradt). A várak, mint puszta falak azonban nem nagy védelmet nyújtanak, szükségessé válik (várkatonaság létesítése) ezek köré pedig népesség telepítése, kik (egyrészről) a vár esetleges megrongálását helyre hozzák, (másrészről) kik a harcos nép élelemmel való ellátásáról gondoskodjanak. A vár körül letelepített emberek szabadságot élveztek az általuk teljesített feladatok végzéséért. Ezek (a várszervezettel kapcsolatban élő népség) alkották a magánjogilag szabadok rendjét, kik több csoportra oszlottak, u. m: 1. várjobbágyok, 2. vár-nép, 3. királyi udvarnokok, és 4. hospesek.

A vár-jobbágyok = iobbagiones castri-l feladata abban állott, hogy fegyveres szolgálatot teljesítettek. *)

*) Már maga az is, hogy fegyveres szolgálatot teljesítettek, mutatja, hogy mily közel állottak a nemesekhez...

A várjobbágyok rendje nem idegenekből állott, (nem hogy) lett volna maga a fiatalom (a magyarokban) idegen nán maradásuk iránt, akiknek [illegible] végvá nok őrzése volt bízva (magyarok voltak és pedig) (mint az oklevelek is mán állították, hogy a várjobbágyok) (nem kisebb, mint) szegénysorsú nemesek. *)

(216. oldalról) ... kiknek tudvalevőleg kötelessége a honvédelem teljesítése volt, úgyhogy a különbség a várjobbágy és a nemes közt csupán csak az, hogy a nemesek csak bizonyos korlátok között voltak kötelesek fegyvert fogni, ellenben a várjobbágyok mindég fegyverben voltak és az, hogy a nemesek a tulajdonukat képező földbirtokon laktak, addig a várjobbágyok nak nem volt birtoka, ha nem az ország földén teljesítették szolgálatot.

*) (A várjobbágyok keletkezésére vonatkozólag) Kézai Simon mester [illegible] (sunt pauperes nobiles, qui ad regem venientes; terram et tributa ex terris castri, ut guerre tempore castrum et feuda castri custodirent == a várjobbágyok olyan szegény nemesek, kik a királyhoz menvén: őföldet adott nekik a végből, hogy háborus időkben a várat és a vár földjét védelmezzék.

(Egy hypothesis felállítása válik szükségessé annak beigazolására, hogy e várjobbágyok elszegényedett)

A várjobbágyok közt is voltak jogi különbségek, úgy hogy ezt sem lehet egységes rendnek tartani. Az elsőbb várjobbágyok egyedüli kötelessége a katonáskodás, a hadviselés volt: nevük iobagiones castri sancti

(217 oldalról) ... nemesek voltak.

Tudjuk, hogy a IX. században a kalandozó hadjáratok nem az egész nemzet rendezte, hanem egy-egy törzs és így lehet csak elképzelni azoknak a gyászmagyaroknak a sorsát, akiket megcsonkítva menesztettek haza Németországból. Ha az egész nemzetet érte volna a vereség, akkor azokat a gyászmagyarokat nemzeti hősként tisztelték volna, nem pedig kigúnyolás lett volna az osztályrészük. S míg ők valahol nyugat-európában kalandoztak, addig itthon megtörtént az osztozkodás és azzal állapot állott elő, hogy az egész ország területe átment részint a törzseknek, részint a nemzet egészének a tulajdonába. Mikor aztán a kalandozó magyarok idők folytán rájöttek arra, hogy örökös harcolásból megélni nem lehet, de meg már felosztandó föld sem állott rendelkezésre; az uralkodónak felajánlották karjukat: mivel hadakozáson kívül alig tudtak mást. A király aztán letelepítette őket egyes várterületekre: kötelességükké tevén a vár védelmezését. Ilymódon véljük megmagyarázhatónak Kézai mester fenti adatát. —

regis, vagy filii iobbagionum sancti regis.*)

Később felvettek a várjobbágyok közé olyanokat is, kik eredetileg más nemzetiségűek voltak, vagy pedig külföldről jöttek be hozzánk, mint hospesek. Ezek azonban már nem a szent király jobbágyai voltak, hanem különböző nevek alatt hívják őket, mint filii iobbagionum comiti descensus persolventes, qui vulgo zalasadow vocantur = a jobbágyok fiai, kik a kőmesznek descensust fizetnek és akiket közönségesen szállásadóknak hívnak.**)

Hogy milyen terhet volt ez a szállásadás a nemeseknek mutatja az aranybulla, melyben a nemeseknek a köztenhek alól való mentessége épen azzal nyert kifejezést, hogy feimondták: a király ne szálljon rá a nemesekre.

*) A sancti regis = szent király speciális megjelölése Magyarországon az első királynak: Istvánnak, aminthogy Werbőczy szerint apostol alatt mindig Pál apostolt kell érteni.

**) A szállásadás kötelezettsége abban állott, hogy a szállásadásra jogosult egyénnek —leginkább a királynak,— meg kíséretének a teljes ellátásáról gondoskodni kellett. A comes-nek járó szállás adás nem volt oly nagyon fényes, mint a királyé!

(vagyis azok a szállásadás terhe alól mentesek legyenek. Az a körülmény, hogy adófizetésre voltak kötelezve e szállásadó jobbágyok azt mutatja, hogy jogok tekintetében alacsonyabb fokon állottak, mint a szentkirály jobbágyai.)

A várral kapcsolatban (iparral és kereskedéssel foglalkozó népeket találunk, ezek a castrenses = várnép, akiknek kötelességük a vár, mindennemű szükségletét kielégíteni. Mivel kardforgatás kora volt az (az iparos-kereskedőben lent nem igen becsülték meg, (ma sem!) alsóbb rendűeknek voltak, mint a várjobbágyok. Ezek adófizetésre voltak kötelezve.*)

A várnéppel egyenlő helyzetben voltak azokat az emberek, kiket udvornici (máskor, pedig udvornich) szóval jelölnek, vagyis az udvarnokok, olyan szabadmenetek, akiket a király a saját birtokán, a maga

*) E várnép által az ispánnak beszolgáltatott terményadót három részre osztották. Két rész jutott a királynak, — innen van az, hogy sűrűn találkozunk a régi oklevelekben ezzel a kifejezéssel, hogy kyralkettei = királynak kettő (rész) — a termény adó egy része pedig az ispáné lett. —

jószágán telepített meg.*) Olyanforma általános szolgálatokat teljesítettek (ezek) az udvarnokok a király magán birtokán, mint a vár területén lakó várnép. Kezdetben csak a király és a királynő birtokán voltak (ilyen udvarnokok) később ~~a nagyobbak~~ és nagyobb kiterjedésű ~~birtokain~~ uradalmakon is. Az udvarnokok a földet művelték és a termés bizonyos hányadát ~~szintén~~ beszolgáltatták ~~a királynak~~

Végül a magánjogilag szabadokhoz tartoztak még a hospes-ek vagy vendégek. A fejedelmek, de különösen Szent-László idején nagy számmal jöttek be külföldről, leginkább iparral és kereskedéssel foglalkozó olaszok és németek (kik az akkor még teljesen fejletlen magyar ipar- és kereskedelmi élet fellendítése végett meghívattak) ~~Olaszokat~~ külföldről bejött ~~vendégek~~ hospes-ek = vendégeknek nevezték

(*) A királynak ugyanis voltak magán birtokai, mert abban az időben az egyes szolgálatok viseléért pénz helyett földterülettel fizettek. Így kapott fizetés (villista) képen a király jelentékeny földbirtokai, melyet épugy kellett művelni, mint bármely nemesét.

Ezek rendszerint az országnak a király által lefoglalt földjén telepedtek meg,*) bár az sem volt példátlan, hogy egyes nagyobb uraknak birtokait szomszédjaik lakóhelyüknek bizonyos feltételek kikötése mellett. A király fennhatósága alatti földterület inkább szolgái letelepedésükre, egyúttal azért, mert több föld állott rendelkezésükre, mint másnak, pedig az ország több szabadságot adhatott másoknak, mint egyes uraknak. A hospesekből alakultak ki idővel a városok.

A RAB SZOLGÁK

Mindezek együtt véve a szabadok rendjét képezték. Ezeken kívül voltak még szép számmal a szolgák. A szolgák közt voltak különböző helyzetben levők. Voltak u. i. olyanok, akik fegyveres szolgálatokat teljesítettek, qui ewri (örökneke) vocantur; továbbá custodes, qui bortuy (börtön) vocantur, ezek az igazságszolgáltatás szolgálatában állván, a mi

*) Azért nevezték őket hospes szóval, mert ezzel is azt akarták kifejezni, hogy megbecsülik őnéz, sőt nemzetiségük szerint is megnevezik: hospites teutonici (német) vagy hospites italici (olasz vendégek = hospesek!)

hűbéreinkéhez hasonló cselekedeteket végeztek. Ők voltak legalsóbb rangúak a pásztorok. A magyar rabszolgák helyzete kedvezőbb volt a római rabszolgákénál (annak folytán, mert Magyarországon (a germánoknál is) nem volt lehetséges, hogy kertí művelésre alkalmazzák őket, hanem kétkerjes gazdálkodásra főképen, önálló munkakörhöz juttatták.

A BIRTOK ARISZTOKRÁCIA KIFEJLŐDÉSE KÖVETKEZTÉBEN A MAGÁNJOGILAG SZABADOK ÉS A RABSZOLGÁK RENDJÉNEK FELBOMLÁSA ÉS UJABB IRÁNYU ALAKULÁSA.

A nagy birtokok adományozásával a nem teljesen szabadok rendjének megváltozása együtt járt; ezek u. i. a várakkal állván kapcsolatban, a várakkal együtt a XIII. században magán kézre kerültek, úgy, hogy kétségtelen ismertetőjelül ezt az állapotot a nemzet, amidőn azt az utasítást adja az 1208. decretum 10. cikke, hogy a mikor a király az országot járván, várakat magán kézen talál, az ilyeneket romboltassa le.

Mikor a nemzet tulajdonát képező és királyi felhatóság alatt lévő várak magán kézre kerültek, a várkatonaság is gardát cserél, ő is magánjogi hatalom alá kerül. Ezeknek rosszabb sorsuk lett, mint volt az előtt. A királyok mindenképen igyekeztek rajtuk segíteni: tömeges nemesítéssel

történtek a várjobbágyok körében s ilymódon a vár kötelékhez tartozó népelemek egy része kikerült az uri hatóság alól. A magánjogilag szabadok ennek osztálya mennyiségi által növekedett, hogy nemesítés által politikai szabadságot nyert, hanem azért is, hogy alsóbb rendű helyzetbe került, tehát sorsuk nem szabadult.

Földesuri hatóság alá [illegible] vármegyéhez kerültek [illegible] a magánjogilag szabadok [illegible] rendje és a rabszolgák [illegible] zete mind az által is rosszabbá vált, hogy ki került a nemzet hatósága alól, de még inkább azon egyenlősítési törekvés következtében, amely úgy az urak, mint a szolgák részéről velük szemben mutatkozott. Ugyanis a gazdasági viszonyok változásával jelentékenyen javult a rabszolgák helyzete a XIII. században annyira, hogy a szabadságnak bizonyos fokát el is értek és náluk is mindinkább előtérbe tolúl az a tendencia, hogy ők is ugyanolyan jogi helyzetbe jussanak, mint a szabadok. Ilyen szemben az urak részéről is fölmerült az egyenlősítési törekvés, de nem abból a szempontból, hogy a rabszolgáknak is megadják azt a szabadságot, mellyel a szabadok bírnak, hanem hogy a-

Romeai?

szabadoktól elvegyék ~~ezt~~ a szabadságot, (mely el a rabszolgák nem bírnak.) A szabad emberek ezzel a kettős erővel nem kés sének megküzdeni s ennek következtében egy új nép osztály áll elő, most már azon különböző elemek összeolvadásából, melyet a vármegye, az udvarnokok és a rabszolgák alkottak. Ez az új ~~nép~~ vegyülék (nem rabszolga ugyan, de azért teljes szabadsága sincs, hanem a külföldi befolyás hatása alatt) olyan helyzetbe kerül, mint a német hörig, vagyis ~~szabad~~ glébae adscripti (rögböz kötött). Ezek közül a jobbágyok *) helyzete, mivel földes uraik az idők folyamán részint ment helyzetüket előnyösebbé tették, részint azon a réven, hogy számos felszabadítások történtek, E tekintetben el kell ismernünk az egyház befolyását (bár a felszabadításoknak csak csekély része irható az egyház javára). **)

*) Jobbágynak most már azért nevezik, mert helyzetük valamivel jobb, mint a rabszolgáké.

**) Felszabadítások több féle okokból történtek: olvasunk okiratokat, amelyben azért történt felszabadítás, mert az a felszabadítandó a földes ur fia. Vagy pl. mert hosszú idő óta volt nála szolgálatban; máskor meg, hogy megvédelmezte az ura életét. Vagy pedig megvásárolta a szabadságát, de vezéreltette a földes urut a felszabadításban a ju-

A felszabadított rabszolgák helyzete átmenetet képez a szolgaság és a szabadok közt.

A vármegye és az udvarnokok (nem mindnyájan kerültek földesúri joghatóság alá, mert többen oly jogokat tudtak szerezni, amelyek kiemelték a városi polgárok közé.

Ilyenképen az István királykori alsóbbi 3 csoport: a közjogilag szabadok, a magánjogilag szabadok rendje és a rabszolgák, ~~eltűnik~~. A vándorlályok a nemesek közé olvadtak be, a vármegye és az udvarnokok egyrészt uralma alá kerülvén, összeolvadnak a rabszolgákkal. Ezeken kívül vannak a városi polgárok és a nagyon hasonlók. ~~A~~ XIII. században ~~a~~ alakul ~~a kompakt~~ rendiség.

(a 225. oldalról) ...=mentés és a józan okosság, amely látatta, hogy a felszabadítottaknak gazdaságilag sokkal több hasznát vesszük, mint a rabszolgáknak. Felszabadításoknak történetét azon a középkori hitben alapuló elvnél fogva is, hogy a holtakért való könyörgés a ~~lelkek~~ javára szolgál: némelyek azzal a céllal szabadítottak fel rabszolgáikat, hogy ezek élőik végéig hűségesen imádkozni az ő lelki üdvökért. Az efféle felszabadítottakat a szláv dusa=lélek szóból dusnik-oknak hívták.—

A VÁROSOK ERED... ÉS A VÁRO... SI POLGÁ... REND ... ALAKUL...

Magyarországon a városi polgárok rendje a hospesekből és a vámnépből alakult ki. Városok már a királyság megalapítása idején is voltak, ezt következtetjük a kánonjog arra szabályából, hogy püspökségeket alapítani csak városokban lehet.*)

A városok keletkezésének kérdése nemcsak hazánkra, de egész Európára nézve vitatott dolog. A német jogtörténészek körül sokan felvetik azt, hogy a városi élet kapcsolatban áll a római municipiumokkal (ezt az álláspontot legjobb a római-jogtörténeti iskola követői, az u. n. romanisták képviselik) vitatják. Ezzel szemben mások, (úgyanesak germán jogtörténészek) (Hegel) ennek az elmélkezését vitatják; mivel a városok keletkezését a római mú-

*) Nem kell azt gondolni, hogy valami nagy városok voltak ezek; valószínű, hogy megelégedtek a kánonjog e. szabályának megvalósításával akkor is, ha csak legalább állandó falakkal körülvett nagyobb falu volt az. (Manziók (aminek magyar értelmet adni nem lehet) képezték a falusi lakosság fajlékát, amely nem valami állandó épület féle lehetett, mert egyik oklevélben az áll, hogy egy panasztevőnek a falujából, manziókkal együtt elloptak!)

=municipiumoktól már csak azért sem lehet származtatni, mert oly óriási romlás ment végbe a népvándorlás idejében, hogy a római területen megtelepedett germánok alig találtak a római városokból egyebet, mint a puszta falakat. (Lásd a jegyzet 168. lapját.) Ezek inkább a Gildékkel hozzák összeköttetésbe, amelyek (nem voltak mások, mint a) szabad emberek társulásai.*) (Kétségtelen dolog, hogy e Gildék=nek a városi élet fejlesztésére nézve jelentékeny befolyásuk volt, de még sem kizárólag ebben keresendő a városok csinája.)

Ha nyugateurópában nem lehetséges összefüggést behozni a római municipiumokkal a városi életkiterjedett testületek, tagjaik védelmére,

*) ~~Ezek a~~ Gildék (magukba foglalták egy-egy község lakosságát; azoknak mindenféle érdekeit igyekezett megvédeni) (Lakomákat rendeztek, amelyeken közérdekű ügyek intézteltek el; termelő- és fogyasztási szövetkezetek alapításával gazdasági érdekeiket igyekeztek együttesen kielégíteni. De épen erre való tekintettel) Némely országban üldözték, úgy hogy titokban, de annál erélyesebben működtek, másutt, mint pl. Angliában nemcsak, hogy nem üldözték, de ~~sőt~~ kötelességévé tették mindenkinek, hogy a Gildénbe belépjenek a kereskedés érdekében.

alakulását, annál kevésbbé lehetséges Magyarországon, ahol a népvándorlás alatt valóságos országút-ul szolgált a különböző barbár népeknek. Kevés ideig is állott fenn római uralom, és sokszáz esztendő telt el addig míg a magyarok megtelepedtek itt. (V. ö. a Jegyzet 11. és 12. ivén elmondottakkal.) Nálunk tehát, — mivel nem lehet feltételezni, hogy a római municipális élet folytatása lenne a városi élet, de meg a földékkel sem lehet összefüggésbe hozni, — máshol kell keresni városaink keletkezésének okát.

Magyarországon teljesen gazdasági okokra vezethető vissza a városok keletkezése; gazdasági okok következményeképen jelentkezik a városi szabadság és jogok kialakulása.

A város kapcsolatban van a várak létesítésével, amint hogy azt a VII-ik szó is mutatja; de méginkább az a megkülönböztetés, hogy vannak külcsos városok és mező városok. Külcsos város a fallal körül vett város; mezőváros, amely nem volt falakkal körülvéve, hanem csak a mezőn, szabad területen épült. Eredetileg a városok mindannyian külcsos városok voltak (nemcsak Ma-

= gyarországon, de mindenütt egész Európában.)*)

A várak körül voltak vége kereskedők és iparosokkal. A (földmivelő) lakosság a szabad mezőkön szorte szét élt. Általában a kereskedőnek és iparosnak lehetőleg központi fekvésű és oly helyeket kell keresni, ahol biztonságban kínálhatja és árulhatja árucikkeit. Ebből a szempontból pedig a várak alkalmasabbnak mutatkoztak, egy részt mert ezek bizonyos vidékek központján voltak elhelyezve és ezen várak felé gravitált a vidéki lakosság a földmivelő népség is e helyeket kereste fel a legszívesebben; másrészt, mert az iparos és a kereskedő sehol sem lehetett oly biztonságban, mint ezekben a várakban (tulajdonképen: várakban) ahol u. i. állandó katonaság őrködött az oda letelepedettek felett.

Ezek az iparosok-kereskedők a vár alatt, a külső sáncokon telepedtek le. Az iparral és kereskedéssel

*) Igy volt ez a németeknél is, amit nyilvánvalóvá-tesz a Burg (vár) és a bürger (polgár) szó közötti össze függés. Burgensis = a városi elem (a városi polgárság megjelölésére használatos szóval Magyarországon is találkozunk.)

való foglalkozás ~~nagyobb intelligenciát~~ tételezett fel, mint a külterjes gazdálkodású földmívelés. Ahol a fejlettebb műveltségű iparosok és kereskedők gyülnek össze (alkotják városokat) ott gazdasági fellendülés áll be. Ezek a munkálkodásuk árán bizonyos anyagi jóléthez tesznek szert, ilyképen a többi községekkel szemben előnyösebb helyzetbe jutnak nemcsak gazdaságilag, hanem jogilag is.

Magyarországon a gazdasági okon kívül még egy másik körülmény is járult ahhoz, hogy a városoknak (szabályalkotási jogukat, vagyis önálló autonómiájukat legyen (tudjuk ugyanis, hogy városaink lakossága idegen elemekből állott.*)

A középkorban pedig az u. n. személyszerinti jogrendszer divatozott (nemcsak Magyarországon, hanem mindenütt az egész Nyugaton). Ez (a személyszerinti jogrendszer) abban állott, hogy idegen embereknek nem adtak részt (abból a magyar jogból).

(*) Nagyrészük német és olasz volt, sámi kevés belföldi lakosság volt, az is leginkább a szlávok közül került ki. Sőt még azokat a magyarokat is, kik ipar-kereskedéssel foglalkoztak, ezeket is vendégeknek nevezték, de megkülönböztetésül hospites hungarici névvel látták el őket.

és a jog nem a területhez kapcsolódik.

jogából, amelyet maga a túlsúlyban levő nép bírt. Kapcsolatban állott ez a törzsi jogrendszerrel.*)

A törzsi jog uralma nem volt területhez kötve, hanem a törzseknek akár melyikétagja, bárhova költözködött, a maga jogát vitte oda. Ezért állott fenn az a sajátságos állapot, amit professio iuris = jogbevallásnak neveztek: megkellett az idegen lakosságnak vallani, hogy melyik jog uralma alá tartozik és melyik joggal akar élni. Ennek a személyszerinti jogrendszernek eredménye az, hogy Magyarországon a magyar joggal csak azok élhettek, kik magyarok voltak, ellenben a külföldről betelepített hospesek (a magyar jognak részesei nem lehettek, tehát nyugateurópai felfogás szerint) jogtalanok (nak tekintették volna őket. Már pedig azt nehéz feltételezni, hogy valaki hazát cserélt volna azért, hogy jogi helyzete rosszabbá váljék) bírt jogát elveszítse.

*) A törzsi jog szerint a törzsnek volt az a hivatása, hogy jogot alkosson, azt fentartsa; csak az lehetett alanya a jognak, ki a törzshöz tartozott. A germánoknál pl. több Völkerschaft egyesül egy királysággá s azaz állapot állott elő, hogy a különböző Völkerschaftok jogrendszere mindegyiknek megmaradt.

Másrészt pedig királyaink bé édesgették ekül földieket az által, hogy kedvező jogi helyzetet biztosított nekik, ami abból állott, hogy a maguk jogaival élhettek. Csak ugyan azt látjuk — régi okiratainkra tanúsága szerint, hogy ezek a városi jogok idegen, német jogok. Tehát a hospesek hozták magukkal az ő otthon fennálló, nemzeti jogaikat. Ezzel az idegen joggal azonban csak maguk közt élhettek: magyar bíró, — mivel csak a magyar jogot ismerte, — nem ítélkezhetett ügyeikben. Nem maradt tehát egyéb más hátra, — ha csakugyan teljes mértékben biztosítani akarták szabadságukat és jogaikat, — mint hogy megkellett engedni nekik, hogy maguk közül válasszanak bírót, ki az ő saját joguk szerint ítélkezzék a városi polgárok felett. Ha ez meg volt engedve, ez által már az autonómiájuk is biztosítva volt (mert a bíró és az e mellé választott előljárók tulajdonképeni magvát képezték az egész városi autonómiának). A bíró és az előljárók nemcsak a bíráskodást teljesítették, hanem a közigazgatási feladatokat is (amelyek azonban csekély számuknál fogva nem voltak elválasztva a bíráskodástól). Fel voltak jogosítva jogra-

bályok alkotására is, mivel új szabályokra az élet viszonyok változása következtében nekik is szükségük van. új szabály ~~i~~ kellett

A királyok maguk is rájöttek arra, hogy a városi élet fejlesztése nekik nézve minden tekintetben előnyös; meggyőződtek egyfelől arról, hogy a városi élet a gazdasági jólét előmozdítója és ennek következtében az egész népszempontjából kívánatos a városok fellendítése, másrészt a királyi hatalom hűséges támaszt talál a városokban minden alkalommal. A városi jogok kifejlődésével a vidékről a vánnép a városokba húzódik, szaporítják a városi elemek számát s nagyobbítják a várost.

A királyok városfejlesztési politikájának következménye lett az, hogy nemcsak oly módon állanak elő városok, hogy előbb gazdasági értelemben lesznek városok és azután szereznek jogot maguknak; hanem úgy is, hogy egy helyen való összetömörülés által válnak ki maguknak szabadságot és jogokat és csak ez után lesznek gazdasági értelemben városokká. Innen van az, hogy valódi

~~Nem~~ találunk városokat (amelyek) gazdaságilag tulajdonképen nem városi lakossággal bírnak (iparosok-kereskedők); hanem földmívelők és jogi állásuk szerint városi lakosság.

Mivel a városi lakosságnak szabadsággal, (jogokkal) való ellátása a szabadság megadójának tekintve gazdaságilag előnyös (magának a földesúrnak is, — a királyt utánozva — ~~a földesúrak~~ példát adnak elő a királyi városok mellett földesúri városok; ~~ezek~~ előnyösebb helyzetben vannak a földesúri városok voltak, mely[ek]nek püspökök voltak az urai, ezek a püspöki városok.

5. Királyi kormányzat és törvénykezés.

AZ ÁRPÁD KORI TÖRVÉNYHOZÁS FEJLŐDÉSÉNEK ÁTTEKINTÉSE.

Az Árpádkori törvényhozásra vonatkozólag azt olvassuk nemely jogtörténészeinknél, hogy ez, különösen első királyaink alatt teljesen külföldi mintára történt oly módon, hogy a törvényeket hozatala a királyi tanácson ment keresztül és csak később állott elő azon állapot, hogy a nemzet szabad

tagjai, a nemesség részesült a törvényekhozatalá=
ban az országgyűlésen. A fejlődés ezen menetét
valószínűtlennek kell tartanunk; azért, mert
nem lehet elképzelni azt, hogy valamely jognak
megszűnése által fejlődjék ki ugyanaz a jog, amely
előbb már létezett. Jogok szoktak megszűnni,
hogy újabb jogok keletkezzenek; de azért, hogy
csak ugyanaz a jog születések meg ismét, ami volt,
nem szokás.

A nemesség mindig részt vett a törvényhozás=
ban úgy a vezérek korában, mint a XIII. században.
Nézzük tehát a kezdetet és a befejezést! A kez=
dettel találkozunk a vezérek, majd a fejedel=
mek korában, amikor is minden jog a nemzet
egészének kezében van, s a fejedelemnek kizáró=
lag ennek a hatalomnak birtokosai, amely ha=
talmat a nemzet reájuk ruházott. A nemze=
ti akarat kifejezése azokon a nemzetgyűléseken
történt, melyeken a nemzet minden szabad tag=
jának joga volt megjelenni. Vagyis az egész
nemesség részt vett a törvényekhozatalában. Nézz=
zük a befejezést: az Árpád korszak legvégén. Ennek
nézve irányadó az 1290. decretum 45. cikke,

amelyszerint (ezeket) a törvényeket a papok, főpapok, bárók és az összes nemesek gyülésében alkották olymódon, hogy a törvények alkotásából ki voltak zárva a bárók (a király főtisztviselői), de a bárónak és a királynak a hozzájárulásával. Vagyis előbb tanácskoztak a nemzet szabad emberei s az igy megbozott határozatokat a király elé terjesztették. Nyilvánvaló tehát, hogy az egész nemzet részt vett a törvények alkotásában, épen úgy, mint a fejedelmek korában. Ha a nemzetnek joga volt akkor kezdetben, hogy törvényt alkosson, s a korszak végén is joga volt ehhez (el képzelhetetlen, hogy lehetett légyen közbe egy olyan idő, amikor ez a joga nem volt meg! Azt sem tudjuk elképzelni, hogy fogadhattak el törvényül olyan jogszabályt, amelynek hozatalában ők nem vettek részt!) ~~Valószinü~~ tehát hogy a törvényhozás nem történhetett másként az első királyok idejében sem, (mint ahogy történt a nemzetgyülések korában.) Ugy de ennek ellent látszik mondani az a tény, hogy István király törvényében azt olvassuk, hogy a király a törvényeket a primates (előkelők) és a

seniores (öregek) meghallgatásával és tanácsával adja ki.*) Ez azonban nem szólelene annak, hogy ezeket a megállapított törvényeket az egész nemzet elé ne terjesztették volna. Minden bizonnyal így történt a dolog, hogy a király elintézte a kamara tagjaival a törvényt, ezek aztán nyilvánosságra hozták, tudtul adták az összegyűlt nemzetnek.**)

*) Országos gyülések tartását elrendelő törvényt nem találunk (sehol), de nem is volt szükség erre, mert magukat a törvényhozó magyarok nem is gondolták arra, hogy ilyen gyülést tartani ne lehessen s ebbeli megállapodásukat nem foglalták írásba. Sőt még a XVI. században sem tartottak formális gyülést, mert még akkor is lóháton jelentek meg a rákosi mezőn. Valamiféle gyülést mégis kellett tartaniok: Pétert és Aba Sámuelt megválasztották királynak, azután elkergették őket. Valahol csak kellett mindezeknek történnie. Bizony így tábor volt az a gyülés, de mégis csak az egész nemzet állapította meg a tennivalókat. —

**) István király törvényeiben, különösen annak II. könyvében, — ha azt egy folytában olvassuk, — bizonyos hézagot látunk (a dolgok egymásutánját illetőleg). Egyik-másik fejezet után oly rendelkezések

László és Kálmán királyok korában ismét részt vesz a nemzet a jogszabályok alkotásában: a zsinati törvényhozásban, amikor nem voltak egyebek, mint a régi nemzetgyűlésnek egyházias formában való ölöltetése. E zsinati törvényhozáson megjelennek: a király, a főpapok, a főnemesek, az alsóbb papok és az alsóbb nemesek.*)

Minden bizonnyal nem az alsóbb papok és a hospes nemesek tartoztak be a határozatok hozatalába, hanem vitték a szót az esztergomi érsek, mint primás. A többség vagy nélkülözte, vagy csak kisegítette az előterjesztést. Hogy a zsinati törvényhozás így történt, a felől nincs kétség, csak abban térnek el az egyes jogtörténészek, hogy, — szerintük —

(a 238. oldalról) ... következnek, amelyek azzal semmiféle összefüggésben nincsenek, jóllett úgy van szövegezve, mintha az előbbi részre vonatkoznék. Lehet, hogy ez csak a leíró hibája, de ~~inkább valószínű~~, hogy ez onnan magyarázható, hogy a kir. tanács által megállapított törvényszövegből a nemesség zöme némely rendelkezést, mint neki nem tetszőt, kihagyott.

*) Az alsóbb pap a nemesnek egyenrangú volt, sőt a kánonjog szerint nem-nemest papot szentelni sem lehetett.

a királyi tanácsban történt a törvényhozás és a zsinatra összesereglett sokaság azt magáévá tette, vagy nem. Hiszen épen ez a legfelsőbb joga a népnek, hogy annak törvény előtte emelkedéséhez hozzájáruljon vagy azt elvetette.

1298 előtt rendszerint az volt a törvényalkotás módja, hogy a király megállapította a törvényt és azt terjesztette az országgyűlés elé. (1298.-ban és utána nem így történt, hanem először a nemzet alkotja meg a maga határozatait és azután terjesztik a király elé.) A ~~Tatárjárás~~ bulla 1. cikke rendeli, hogy a király minden esztendőben a szent király napján tartozzék Székesfehérvárott lenni és ott megjelenjen minden nemes; ha pedig mi (a király) jelen nem lehetnénk, tegyen ott helyettünk a nádor. Ez által a nemzet biztosítani akarta a maga részéről azt a jogot, hogy a királylyal találkozzék. (Ez alól aztán a királyugy igekezett kibúni, hogy maga helyett a nádort küldte Székesfehérvárra, az országos előkelőségek nélkül, Ezek nélkül pedig gyülést nem lehetett tartani) ezért az aranybulla 1231.-iki kiadása rendeli, hogy ezeken a napokon tartozzék ott lenni minden

főpap és báró, hogy ily módon az országos ügyek tanácskozásához a királynak (illetőleg helyettesének a nádornak) legyen környezete. Ha ezek a székesfehérvári törvény napok nem szolgáltak volna egyébre, minthogy itt a nemesek panaszaikat előadják, akkor nem lett volna szükség kikötni a törvény erejével az előkelőknek ott való megjelenését. Sőt arra is törekedtek, — úgy látszik — hogy ezeken a gyűléseken az ország valóságos közvéleménye megnyilvánuljon és (ne csak véletlenül az ország egyik másik részének nemessége gyűljön össze) erre való tekintettel rendeli az 1267. decretum 8. cikkében azt, hogy (ezen a gyűlésen) minden megyéből tartozzék megjelenni 2–3 nemes.

AZ ANGOL ÉS A MAGYAR ALKOTMÁNY FEJLŐDÉS ÖSSZEHASONLÍTÁSA

Az 1267. törvény alkalmat adott (jogtörténészeinknek) az angol és a magyar alkotmány fejlődésének ezen időig való parallel összehasonlítására. Ti. az 1267-iki törvény 8ik cikkét (amelyben elő van írva, hogy minden vármegye legyen jelen az évenként tartatni szokott tör-

vény napokon 2-3 nemes által képviselve) régebbi időkben úgy magyarázták, hogy ez teljesen egyenlő fejlődést mutat az angol 1265-iki, grófságonként és városonként választott 2-2 követ által létrejött parlament-tel. A fejlődés menete azonban a két országban homlokegyenest ellenkező.

Az angol parlament fejlődése ugyanis a következő:

Angliában éppúgy, mint Nyugateurópának legtöbb mindegyik országában, a király mellett ott találjuk a királyi tanácsot, melyet concilium regis, senātus rēgis, vagy rédig, ami a leggyakoribb, parlamentum rēgis-nek neveznek. Ez a királyi tanács teljesítette az összes állami ügyek intézését, amennyiben törvényhozás, kormányzás és a legfelsőbb bíráskodás szintén innen indult ki. Később, mikor az állami élet bonyolultabbá vált, a munkamegosztás elve kezd mindinkább érvényesülni az állami ügyek intézésénél*)

*) A királyi tanács kezében – idővel – csak néhány fontos ügy maradt meg különböző országokban

Angliában a parlamentumnak nevezett királyi tanács, mint törvényhozó testület tartja meg a maga jelentőségét. A parlamentum látja el az országos ügyek intézését egészen a XIII. századig. A többiek közt ez alkotta az 1215-iki nagy szabadságlevelet, a magna chartát is.

Ebben a században belső bajok dúlják az ország békéjét. 1265-ben polgárháború ütött ki. A felkelők vezére Monfort Simon meghívta a demokratikus elemeket a parlamenti gyűlésbe, remélve, hogy az általa előterjesztendő törvényjavaslatok ezek segítségével keresztül vihetők lesznek. Tagyis ily módon az angol parlament a prelátusokból, a bárókból, a grófságok és városok 2-2 követéből az u.n. commonerek belőle állott.

Bár megjelennek a commonerek a parla-

(a 242 oldalról) ... különböző hatáskörrel. Így pl. Franciaországban a királyi tanács, mint legfőbb bírói testület tartotta meg jelentőségét s innen van az, hogy itt parlamentumnak a legfőbb bíróságot nevezték. Aragóniában és Kasztíliában pedig a kormányzás ügyével foglalkozik a királyi tanács.

=mentben, az ügyek intézése nem az ő kezükben, hanem a bárók és a prelátusok kezében van; vagyis a kisebb parlament végzi a törvényhozást, ők pedig csak olyan szerepet játszanak ott, mint hajdan a népgyűlés.

A commonerek a parlamentbe, (a prelátusok és a bárók rovására) — ~~olyan~~ új jogok szerzése által jutottak be (amelyet addig ők nem bírtak. 1265. országgyűlésig nekik ott semmi jogük sem volt részt venni, ekkor is csak forradalmi tény képen jelennek meg, de csak idők múltán válik állandó jogszabály lyá az ő ottani megjelenésük)

Magyarországon ellenben az országgyűléseken elejétől fogva a nemzet minden szabad tagja megjelenhetett (nemcsak a vezérek korában, de az aranybulla biztosította jogánál fogva a XIII. században is). Ha most már az 1267-iki törvény azt mondja ki, hogy ezentúl minden megyéből 2-3 nemes lehessen csupán csak jelen az országgyűlésen; ezzel ~~nem~~ csak hogy új jogot nem ~~teszen~~ a nemesek ~~nek~~ (az 1290-ki

de ellenkezőleg ~~jogot~~ vesztenek. Már csak ebben a tekintetben sem lehet párhuzamot vonni a magyar és az angol fejlődés között, mert míg Angliában új jog szerzése történt 1265-ben, addig Magyarországon jogfosztás következett be. Bár az 1267-iki törvény e rendelkezését nem tartották be, mert azután is csak személyesen jelentek meg a gyűlésen a nemesek, sőt míg az 1298. decretum ~~is~~ parancsba fogalja, hogy a nemesek valamennyien jelen legyenek az ország-gyűlésen. Noha a XV. században egy ideig nem per capita et virilim (fejenként) jelentek meg a nemesek, hanem csak electus nobilisek által, vagyis oly módon, hogy a megye nemessége meg-bízz bizonyos számú nemes embert az országgyűlésen való megjelenés kötelezettségével; de ezeken kívül akárhányan is megjelentek a megye képviseletében. Sőt ~~de később~~ a perzekutorsággal sujtják az olyan nemest, ki az országgyűlésen való megjelenését el-mulasztja. Csak jóval később (a Habsburgi korszak-ban) fejlődik ki az a szokás, hogy, – egyrészt az álla-mi élet fejlettebb volta miatt, másrészt a közleke-dési viszonyok és a gazdasági élet nehézsége válása

folytán, hogy nem minden nemes, hanem csak a kikiildöttek (a tehetősebbek) jönnek el. Ezeken a gyülésen intézik el az országos ügyeket, oly módon, hogy a királyi tanács tagjai tanácskoznak, határozatot hoznak, amit jóváhagyás végett a nemesek elé terjesztenek. Az állami feladatok nincsenek még pontosan elválasztva, hogy az országgyülés épen csak jogszabályok alkotásával foglalkozzék, sőt számos adminisztratív teendők ellátása mellett, a főbb bíráskodási ügyeket is itt intézik el.

Hogy ilyen gyülések mely időközökben tartassanak, csak az 1298. törvényben van szó, a hol megállapittatik a következő gyülés határideje. Bár az aranybulla előirja, hogy évenként minden nemes embernek ott kell lenni Székesfehérvárott a szent király napján, de ha nagyobb események nem tették szükségessé a tanácskozást, nem is gyültek össze. *)

*) Tehát nemkellett adót megajánlani, mert a király kincstára nem volt elválasztva az ország kincstárától, honvédelmi kérdésről sem kellett tanácskozni, mert fizzen minden nemes tartozott katonáskodni, de meg ott volt a várkatona

AZ ÁRPÁD HÁZI KIRÁLYOK KORÁBÓL FENNMARADT TÖRVÉNYEK ISMERTETÉSE.

Szokásban volt törvényeket alkotni, de mindenbizonnyal sokkal több törvényt alkottak, mint amennyit ma ebből a korból ismerünk (s amiket ismerünk, nem feltétlen hitelességűek). Újabban ismét fedeztek fel néhány törvényszöveget; de ki tudja, hány olyan törvényt alkottak még, amiket, — mivel az írásmesterség nem volt általánosan elterjedve, — írásba nem foglaltak, hanem csak szóbeli hagyomány által élt a nép körében. Az ekkor keletkezett törvények abban a gyűjteményben foglaltatnak, amelyet a XVI. században, (1584-ben.) Mosóczy Zakariás nyitrai- és Telegdi Miklós pécsi püspökök adtak ki Corpus Iuris Hungarici cimmel. (Ez a törvénygyűjtemény ma is folytatódik Márkus Dezső szerkesztésében.)

Teljes gyűjteménynek nem mondható, mert csak egy csekély töredéke van benne a magyar törvényeknek. Ez a gyűjtemény időrendi egymásutánban sorolja fel a törvényeket szövegükkel együtt.

Az Árpádkori törvények közül a gyűjteményben

a következők jelentkeznek meg: István-, László-, és Kálmán királyok törvényei, az 1222.-iki arany bulla és egy törvénynek nevezett iratot, mely edictum sive constitution címet viselt I. Endre neve alatt.*) Ez azonban nem törvény, amint a neve is mutatja. De mutatja mindjárt a szöveg első szava, amely harmadik személyben szól; ezzel kezdődik u.i, hogy: megparancsolta ... stb. Egy pedig nem szokták törvényt kezdeni, mert azoknak mindig első személyben kell szólani. Nem, más ez az edictum sive constitution, — amint később kidenítették, — mint Bonfini történeti munkájából kivágott 7-8 sor. Bonfini u.i. elmondja ebben, hogy I. Endre mit parancsolt, ezt a részt vágva ki, illesztették be a gyűjteménybe.

Rövid ismertetésében lássuk ezeket a törvényeket illetőleg csak az első hármat, mivel az 1222-iki a=

*) A címeknek latin nyelvű kifejezés. Lehet, hogy valamelyik nyelvészeti tudatlanság miatt emberének a feljegyzése, már pedig I. Endre király idejében Európa szerte nem ismerték a nyelvészetet, annál kevésbbé lehet feltételezni, hogy épen a magyarok, — kik nemcsak a jogi, de az általános műveltségben is elvoltak maradva, — ismerték volna.

=nany-bulláról később részletesen fogunk szólani; az edictum sive constitution-ról pedig mánsfentebb volt említés.

István-, László-, és Kálmán királyok törvénykönyveinek beosztása olyan, mint a frank-királyok capitulariai, amennyiben könyvekre, a könyvek fejezetekre, ezek meg §§-okra vannak osztva. István törvénye 2, László 3, Kálmán törvénye pedig 2 könyvre oszlanak.

István király első könyve az u. n. morum institutionum, apai tanácsok gyűjteménye, amely Intelmek név alatt ismeretes. Ezekben részint okos, részint kevésbbé okos tanácsok foglaltatnak; mert némely olly nézetek vannak benne, melyeknek a helyességét elfogadhatóknak nem tartjuk. Valószínű, hogy ezek az Intelmek nem István királytól származnak, sőt nemis ebből az időből valók. Ennek a véleménynek a támogatására szolgál az Intelmek (másként: Admonitio-k) bevezetése, melynek a hangja legkevésbé sem olyan, a=melyet egy király szokott beszélni, hanem sokkal

parancsosabb. Különösen a 6-7. §§-ok arról tanuskodnak, hogy ezt nem a szent király, hanem valamelyik barát írta. Vannak azután ebben az Admonitiókban olyan tételek, amelyek határozottan az anachronizmus jellegét viselik magukon.*) Vagyis minden jel arra mutat, hogy ez nem István korából származik, hanem jóval ké-

*) Ilyennek látszik különösen az 5§. amelyben szó van arról, ... „ha valamikor, de távol legyen, találtatnának olyanok, kik a szentháromság alkotmányát megbontanák", vagyis az eretnekek ellen adta parancsot. Már pedig efféle eretnekség István király korában még nem mutatkozott, csak később a XII. században tünedezett. — Hogy ez nem István idejéből való nemcsak ez a passzus, hanem a 2. fejezet is mutatja, mely az egyházról szól; e szerint „a papokat nem szabad a világi bírók ítélkezése alá vetni", ami pedig megint csak a XII. században történt. A többek közt a következő anachronizmus található fel: a 6. fejezetben arról van szó „hogyha volna olyan ember, ki a rómaiakat görög, a görögöket pedig római törvények szerint kivánná megitélni, az ily eljárás semmiesetre sem volna üdvösséges." Önkénytelenül is arra enged következtetni, hogy ez a IV. keresztes hadjárat alkalmával irattatott.

=sőbb. Bár így is érdekes s régi emléke a magyarjogi-gondolkozásnak és ha nem is tartalmaz tényleg létezett jogszabályokat, de mutatja azt a tendenciát, amely felé való törekvés az akkori társadalom bizonyos rétegében: a klerikálisoknál meg volt.

Tulajdonképen csak a II. könyv a törvény, amely egy másik szövegben, az u.n. a dmonti codex-ben is feltalálható. Ebben a codexben 2 könyvre oszlik István törvénye; az első könyv 35, a második pedig 15 fejezetre (caput-ra) terjed. (Mindez a corpus Iurisban egy könyv: a IIik könyv.)

László király törvénye szintén könyvekre (caputokra) van osztva; még pedig 3 könyvre csak az elsőről tudjuk, hogy mikor és hol alkottatott. Maga a törvénykönyv bevezetése megmondja: 1092 május hava huszadik napján szentzsinat tartatott Szabolcs városban, melyet László ül vala, mind az egész papság és nép jelenlétében. Itt tehát a papokon és az ország előkelőin kivül a nép is jelen volt,

A másik két könyvről mást nem tudunk, csak azt, hogy, régibb keletű, mint az első, de hogy mikori, eldönteni nem lehet; némelyek Salamon törvényeinek tartják. Ezekben a törvénykönyvekben részint az egyházat érdeklő, részint magyarázni büntetőjogi rendelkezéseket találunk.*)

A Kálmán király törvénye 2 könyvre oszlanak, az elsőről tudják hol- és mi módon alkottatott. A Szent László tanáttzsinat eredménye ez a törvénykönyv, amelynek eredeti magyar szövegét nem bírjuk, hanem csak annyit tudunk meg a bevezetéséből, hogy egy Albericus nevezetű szerzetes jegyezte fel ezeket Szinaján érsek megbízásából. Ez a szerzetes, – mint maga mondja, – a magyar nyelvet nem bírta jól, a másik részről a szempontból sem tekinthető teljesen megbízhatónak, ez a latin nyelvi feljegyzés, amelyből meg tudjuk azt is, hogy a törvényeket al-

*) Érdekes, hogy e törvények a lopást súlyosabb bűncselekménynek nyilvánították, mint a rablást. –

=ban az időben még magyar nyelven hozták és a latin nyelvű feljegyzés csak fordítás eredménye. Így Kálmán király korában magyarul szerkesztették a törvényeket, akkor az előbbi királyok idejében is magyar volt a törvénykezés nyelve.

A második törvény megerősítette a zsidóknak adott privilégiumokat, megszüntette az egyházat érdekelő szabályokat tartalmazza. Alkotásának idejét nem ismerjük, de valószínű, hogy mint az első törvényt, úgy ezt is zsinaton hozták.

Ezek után következik az 1222-iki arany bulla, az e korszakból fennmaradt legnevezetesebb alkotmányjogi emlék.*)

---

*) Később részletesen foglalkozunk vele, most csak annyit jegyzünk meg, hogy annak a formája eltér az előbbiektől. Az előbbiek u. i. capitulare (fejezetekre szedve) alakban vannak írva, az aranybulla decretum alakú: artikulusokra vannak osztva az egyes törvény szabályok és a király megerősítő záradékával ellátva. Ennek előtörténete azonban nem tipikusan decretum

Ezeken kívül ismerünk még törvényeket — ezek már nincsenek felvéve a Masóczy-Tegedi-féle Corpus iuris-ba, hanem, — amelyeket a későbbi századokban fedezett fel Kovachich Márton György és fia Kovachich József Miklós. Az általuk felfedezett törvények a következők: II. Endre 1231-iki, IV. Béla 1267. III Endre 1290 és 1298-iki törvénye.†)

(a 253 oldalról)... formájú, mert ő nem hivatkozik semmiféle országgyülésre, amelynek határozatából kifolyólag alkottatott e törvény, hanem azt mondja, hogy: „országunk lakosai sokszor háborgattak fülemet kéréseikkel, mi tehát rendeljük a következőket.“ Azáltal csak a prelátusok nevei vannak felsorolva, a báróké nincs.

†) Hétségkívül voltak más országgyülések által alkotott törvények, így pl. tudjuk, hogy 1279-ben Tétényben tartottak gyülést, melyen a tun-privilégiumot adták ki, — azonban nem ismerjük. Azt sem képzelhetjük el, hogy IV. Béla a pusztító tatárjárás után országgyülést ne tartott volna. Minden bizonnyal kellett országgyülésnek lenni, de semmi emléket nem mutatnak.

Az 1231-iki törvény tulajdonképen az arany bulla megismétlése, csekély eltéréssel. Az arany bulla a nemesség zömének kívánságára alkottatott meg a hatalmasok túlkapásai ellen, vagyis az an. bull. határozottan demokratikus jellegű törvénynek tekinthető, míg az 1231-iki törvény a főpapok és a főnemesek érdekeit igyekszik istápolni: különösen klerikális jellege erősen szembe ötlő. (Különben is a feudális és a klerikális érzelmek mindig együtt járnak.) Az 1222-iki an. bulla szerint, ha a király a törvényeket megsértené, jogában áll minden nemes embernek, még a legkisebbnek is, ellene állni; addig az 1231-iki arra az esetre, ha a király nem helyesen kezelné a törvényeket, egyházi átkot helyez kilátásba az esztergomi érsek által.

Az 1267-iki törvény IV. Bélának a törvénye, 10 cikkben nagyjából azokat az elveket hangoztatja, melyek már az arany bullában le voltak fektetve. Említést érdemel e törvény 8-ik cikke, amelyik a törvény ma-

napokon a nemesek megjelenését szabályoz-
za. —

Az 1290-iki III. Endre-féle törvény keletkezési ideje sokáig vitatott volt. Ez a törvény 80 cikkből áll – abban a tekintetben volt véleményeltérés, hogy vajon csakugyan mind a 80 cikk III. Endre-korabeli-é, vagy pedig csak az első 45; a második pedig már Róbert Károlytól eredt volna? Ujabban az a vélemény került felszínre, hogy mind a 80 cikk III. Endréé. — Ezek nem összefüggő cikkek, mert a 45-ikben el van mondva, hogy ezeket a nemesség alkotta a főpapokkal együtt, a bánság kivételével, de úgy, hogy a bánság is beleegyeztek. Ha egyszerre létesült volna mind a 80 cikk, úgy ennek a kijelentésnek nem a 45-ik, hanem a 80-ik cikkben, mint utolsóban kellett volna lenni. A 45-ik cikktől végig törvénynek egy végrehajtási rendeletet találunk.

Hasonlóképen az 1298-iki törvény is sok olyan jogszabályt tartalmaz, mely az alkotmány szempontjából nagy fontossággal bír. (Lásd később!)

A KÖZPONTI KIRÁLYI KORMÁNYZAT ÉS TÖRVÉNYKEZÉS.

Primitiv viszonyok között élő népnél a kormányzás és a bíráskodás nincs szétválasztva és a közfunkciók túlnyomó nagy részét ugyanazok végzik, kik a bíráskodást. Így látjuk ezt Nyugateurópában mindenütt; Magyarországon sem volt másképen a dolog: úgyhogyha a bíróságok szervezetével megismerkedünk, akkor a teljes kormányzás képe is előttünk áll.

A vezérek korában a fejedelmen kívül — Bibornban született Konstantinos szerint, — a Gyulász és a Karchás segédkezett az ügyek intézésében. (A Gyulász hadi parancsnok, a Karchász pedig bíró volt.) E tisztségekre(k) a királyság megalapítása után (vegett vetettek), mert hiszen a fejedelemség királysággá való átalakulásának legjelentősebb mozzanata épen az volt, hogy a régi országos főméltóságokat és az általuk végzett funkciókat a király a maga kezébe ragadta. Nem a törzsfőnökök kellett megtörni, hanem a Gyulának és a Karchásznak a hatalmát. Megis semmisültek azok, úgy, hogy a királyság megalapítása után nyomát sem találjuk.

Az összes állami funkciók intézése most már (nem megosztottan, hanem) egy maga a király által történt a nyugat európai mintára alkalmazott udvari tisztségek-viselőinek segítségével.

A magyar nemzet erősen ragaszkodott ahhoz, hogy ő felette a bírói hatalmat (érteni kell alatta mindenféle adminisztratív funkciók teljesítését) kizárólag a király gyakorolja. Ez magyarázatát nem abban találja, hogy a magyar királyság bizonyos magánjogi jelleget nyert volna a nyugat-európai befolyás hatása alatt, hanem ellenkezőleg abban a nagyon is erős közjogi felfogásban, hogy, — mivel a magyaroknak az volt a felfogása, hogy a nemzet szabad tagjai felett nem gyakorolhat más senki bírói hatalmat, mint olyan, ki a nemzettől nyerte megbízatását, és minthogy a királyság megalapítása után nem volt más ilyen, mint egyedül a király, ennek következtében ragaszkodott a nemzet ahhoz, hogy szabad tagjai felett senki

más a királyon kivül ne bíráskodhasséke, — a király által megbízott, de nem a nemzet által rendelt tisztségek hatalmát el nem ismerték.

Bölcsebb az ország lakossága arányilag csekély lehetett, (mert nem voltak többen pár száz ezernél) idők folytán az ügyek annyira felszaporodtak, hogy azt a király egymagában végezni nem volt képes; segitségére voltak ebben a királyi tanács és az egyes udvari tisztségek.

KIRÁLYI TANÁCS

A királyi tanácsot (mint mindegyik udvari tisztséget) Nyugateurópától vette át a magyar király. Amiképen Nyugateurópa minden országában találunk a király mellett kü-lönböző nevekkel nevezett Tanácsot, ugy Magyarországon is.

Eleinte (nem volt meghatározva) hogy kik lehetnek tagjai a Királyi-Tanácsnak és annak összehivása mikor történjék; teljesen a király tetszésétől függött (mert minden olyatben, a-mikor könnyedén el tudta határozni magát, nem hivta össze a Tanácsot. Minél energikusabb egyén volt a király, annál kisebb szerep

jutott a királyi tanácsnak és megfordítva: minél inkább lehetett tapasztalni a király meggondolatlan cselekedetét, túlkapásait, egyes ügyek intézésénél, annál inkább előtérbe lépett a királyi tanács.

A királyi tanács szervezetére vonatkozólag egész 1298-ig nincs tudomásunk. Ennek dacára Decretum 23. cikkében olyan intézkedés található, amely gyöngye magyar törvényhozási emlékeinknek, valóságos konzervatív alkotónak volna nevezhető, ha ezt a törvényt valósággal keresztülhajtották volna; erre épült volna fel a magyar alkotmány további fejlődése és ezzel megelőztük volna az összes alkotmányos európai államokat: így azonban Anglia lett az első!

A kormány felelőssége gondolata u. i. egyik állam alkotmányában sem fejlődött ki ennyire az időre olyan tisztán, mint éppen a magyar 1298: 23. Ez a törvény meghatározza egyrészről magukból a királyi tanács szer-

(vezetét, másrészről pedig, hogy a király köteles legyen a királyi-tanács állásfoglalásához) kimondja, hogy a végből, hogy Királyunk kúriáját tiszteletesebben lehessen kormányozni és az országos ügyeket méltóságosabban intézni, rendeltük, hogy a Király-úr hívjon meg az ő kúriájába mindig 2-2 püspököt három hónaponkint váltakozva; egyiket az esztergomi, másikat a kalocsai tartományból és ezeken kívül ugyancsak 3 hónaponkint váltakozva 2-2 nemes embert azok közül, kiket mi most választottunk és kik a király kincstárából illő díjazással ellátandók. A király pedig minden fontosabb kérdésben, — de kiválképen jószág és hivatal adományozásánál, — ezen királyi tanács tanácsaival éljen és ezen királyi tanács meghallgatása nélkül tett rendelkezései érvénytelenek legyenek.*)

*) A kormányfelelőség, vagy miniszteri felelőség képezi alapját a modern alkotmányoknak. Arra a gondolatra van felépítve, hogy az uralkodó személye sérthetetlen lévén, őt a tényke-

Ez 1298-iki törvény 23. cikkében tehát feltalálható az a gondolat, hogy a királyt hozzá kell kötni az ő kormányának akaratához és hogy a királynak felelőtlenül kibocsátott rendelkezései érvénytelenek legyenek. Igaz ugyan, hogy mincs kimondva az, hogy a királyi tanács hozzájárulásával teljesített rendelkezéseiért a Tanács tagjai felelősségre vonhatók legyenek.

Ez a dekrétum tehát, egyrészről megállapitja a királyi tanács szervezetét, megmondván, hogy az 4 tagból álljon, másrészt megjelöli azokat az ügyeket, amelyekben tanácsa kikérendő.

(a 261. oldalról) ...dését felelősségre vonni nem lehet; hogy azonban felelőtlenül semmitse tehessen, minden tényében hozzá kell kötni olyan személy akarat elhatározásához, aki felelősségre vonható. Kormány felelősség és miniszteri felelősség nem teljesen azonos fogalmak. Miniszteri felelősségről olyankor beszélünk, ha a felelősséget egy meghatározott személy –, kormány felelősség az, amikor a felelősséget egy több-tagból álló minisztérium vállalja. A felelősségre vonhatásnak a nehezebbik módja ez!

A KÖZPONTI KORMÁNYZAT ÉS A TÖRVÉNYKEZÉS KÖZEGEI.

A nemesség megkívánta, hogy ügyét a király intézze el, mint olyan, ki a nemzettől nyeri hatalmát. Azonban minél komplikáltabbá válik a köz ügyek intézése, annál kevésbé képes megfelelni ennek egy maga a király. De azért még a korszak végén, az 1290-iki törvény is mondja ki, hogy a nemesek felett senki más ne bíráskodjék, hanem egyedül csak a király, és bárha idővel az udvari tisztségek közül a fontosabbak megszerezték maguknak az önálló ítélkezési jogot, bizonyos fontosabb ügyekben való bíráskodást fenntartották továbbra is a királynak: úgy az aranybulla szerint a nádor fel van ugyan jogosítva, hogy a nemesek minden nemű ügyeiben ítélkezzék, azonban a fej vagy jószág vesztési ítéletet csak is a király intézkedésével látandók el hozhat.

A nyugateurópai mintára létesült udvari tisztségek közül legelőkelőbb és legfontosabb helyet az a méltóság töltötte be, a

~~lat~~ nádor – ~~nak~~, vagy nádor, ispánnak szokás nevezték. A nádor magyar földön egészen speciális intézménnyé fejlődött. Latin nyelvű okiratainkban comes palatii, illetőleg comes curialis maior – a nép nevezi nádornak a nádort. Hogy a nádor szó honnan származik, feülönböző kombinációk forognak fenn. Nagyon elfogadhatónak látszik az a feltevés, hogy [illegible] eredetű szó, ebből az összetételből származnék, hogy nadvor span = udvarnál lévő ispán = udvarispán, ami egy értelmű a német Pfalzgraf elnevezéssel.

A nádori méltóság a királyság megalapításánál régibb időre nem vihető vissza; vagyis nem lehet a nádorságot a gyulai méltóság folytatásának tekinteni, mert a Gyula hatásköre a királyság megalapításakor megszünt. Azért sem lehet egyszerű folytatása, mert a nádor eleinte udvari tisztség volt, kinek a megbízatása kizárólag a királytól függött, nemcsak István király

korában, de még a XIII. században is a király tesz nádorz és bocsát el.*)

Azután meg elképzelhetetlen, hogy a nádorság, mint a Gyula-intézménye nemzeti tisztség, a király magához ragadja és csak a királytól lassan szedték volna vissza a nemesek. (V.ö. Jogot veszit a nemzet csak azzónt, hogy ugyanazt a jogot idővel ismét visszanyerje. Ellenben a vulgár nézet szerint a nemzet lelkében élt még mindig annak a tudata, hogy hajdan a fejedelem ~~nek~~ ~~kellett volt egy~~ előkelő méltóság; és ezt a tudatot akarta érvényre juttatni azzal az ország gyűlési rendeletével, hogy a nádort a nemzet régi szokásához hiven az ország gyűlés válassza! ~~A gyűlés~~

Ily módon az udvarispán, ~~a király~~ kez-

*) Van olyan év, melyben több nádor neve maradt fenn, ebből azután azt következtetik némelyek, hogy egyszer-re több nádor is lett volna. Pedig ez inkább arra mutat, hogy ugyanabban az esztendőben 2, vagy több nádor is szolgált, de nem egyszerre.

detben nem volt más, mint a germán Pfalzgraf, (ki akkor nem volt más, mint) a király udvartartásának a vezetője; csakhamar közjogi jelentőséghez jut (hatáskörének kiszélesedésével. Tehát a nádor országos méltósággá válik.)

Könnyű megalkotni a képet a felől, hogy miképen kezdett a nádor jelentőségre emelkedni. Egy olyan nagy birtokú és nagy befolyású nemes ember, aki folyton-folyvást a király környezetében él, sokan fordúlnak hozzá kérelemmel; viszont a király, (ki számos országos ügy intézését látja el,) sokszor rábízta egyes dolgok vitelét a nádorra. Ez a megbízatás eleinte csak esetről esetre szólott, később azonban, — mivel meggyőződtek a nemesek a felől, hogy a nádorhoz, mint kisebb rangú emberhez, könnyebb hozzájutni, mint magához a királyhoz, egyenesen a nádorhoz menvén ügyeik elintézése végett, — a nádor befolyása a közügyekben folyton növekedett. Miközben aztán hozzá szoktak a nemesek ahhoz,

hogy a nádony elé vitt ügyekben maga a nádony ítélkezzék, a király egyszersmindenkorra rábízta az olyan ügyek intézését is, amelyekkel nem a nádonhoz, hanem közvetlenül a királyhoz fordúltak. A köztudatba lassanként átment, hogy a nádony bíráskodika nemesek felett is.

László király törvényei III. könyvének 3. fejezetében a következő rendelkezés olvasható (a nádonra vonatkozólag): a nádony mindennemű ügyekben ítélkezzék, addig, míg a király kúriájában van, ha azonban a király kúriájából elmegyen, a király pecsétjét (kapja a nádor ~~pecsét = a bírói hatalom jelképe~~) aki helyette ott marad és valameddig pedig (azon ispán) ottjon időzik, senkire pecsétjét ne küldje, hanem csak azokra, kiket udvarnokoknak hívnak és akik szabad akaratjukból járúlnak eléibe, azokon legyen hatalma ítélkeznie.

Látszik, hogy a nádony azon az úton jutott közjogi-hatalmi állásához, hogy eleinte,

mint a nádor ítélkezett azok felett, kik önként felkeresték és amikor már a király delegálja őt, mint helyettesét, akkor is kivan kötve, hogyha a kir. kuriájából eltávozik, nem lehet a király helyettese.

A XV. század végére annyira fejlődött ki a nádorság intézménye: vagyis száz esztendő alatt az egyszerű udvari tisztségből fontos országos méltóság válik.

A nádori méltóság ebben az állapotban nem állott meg, hanem fejlődött tovább, most már rohamosan. Minél több ügy várt elintézésre és minél kevésbé bízott a király saját személyében, annálinkább lép előtérbe a nádor.

Általánosan bevett szokás volt, hogy a bíráskodás Magyarországon vagy úgy történik, hogy a perlekedő felek felkeresik a király kuriáját és ott nyernek igazságot, vagy pedig maga a király, bejárván az országot, helyenként gyűlést tart a nemesekkel és ott a király, mint vándorbíró,

ítélkezik a hozzáfordúltak ügyes-bajos dolgá-
ban. A királynak ezen országjárása még a XIII.
században is szokásban volt (ezt következtet-
jük u. i.) az 1290-iki törvény 10-ik cikkéből,
mely azt rendeli, hogy a mikor a király az
országot járván, várakat magán kézen talál,
azokat romboltassa le!

Természetes azonban, hogy a közállapotok
fejlődésével és az országos ügyek szaporodtá-
val mind' kevesebb időt szakíthatott a király
arra, hogy törvényt ő teljesítse ezt a vándorbi-
rói tisztet, a nemzet pedig hozzá volt szok-
va, hogy a király, — mint bíró — felkeresi őt
lakóhelyén s nem kellett neki pl. Sepsiszent-
györgyről Székesfehérvárra hetekig tartó u-
tazással feljönni: szívesen vette azt az üji-
tást is, hogy nem maga a király, hanem
helyettese a nádor jelent meg ott. Ynkább
a király helyettese, mint senki!! De meg
különben is hozzá voltak már szokva a ná-
dor ítélkezéséhez, bár addig csak a király
kuriájában. Ylymódon nemzeti törvénny-

nak találták azt a — nemesség szempont=
jából kétségkívüli — jogfosztást, hogy a ná=
dor önálló hatósággá lett a nemesek felett.
Pedig a tulajdonképeni szabály az lett vol=
na, hogy a nemesek felett nincs más bíró,
csak egyedül a király. De mivel gazdasá=
gilag előnyösebb volt a nemzetre ez, önöm=
mel fogadták a jogfosztást. Innen van
az, hogy már a XII. században a nádor mű=
ködésének súlypontja nem a királyku=
riájában van, hanem azonkívül az
országban szerte szét; járván az országot,
mint Bánk bán ítélkezik oly módon,
mint Kálmán király törvényében olvas=
suk, hogy vegyen maga mellé két
megyei bírót s ezekkel együtt bíráskod=
jék. Az 1290. deczember 14. cikkében azt
olvassuk, hogy ezek a megyei bírótársak
fel vannak jogosítva, hogy az igazolat=
lanul eljáró nádor ellen a királynál pa=
naszt emelhessenek.

A nádor által összehívott olyan gyülé=

=seket, ahol több vármegye lakossága jelent meg proclamata congregatiō-knak vagy (felváltva) generale iudicium-nak nevezték s erre vonatkozólag mondja az 1298-iki dekr. 35. cikke azt, hogy nem falvakban, vagy városokban, ha = nem szabad helyen (mezőkön, domb = okon) kell tartani.*)

(Egy növekedvén a nádor hatalma) a XIII. században már kifejezetten a király helyettesét látjuk, aki (különben az arany bulla (már említett) első cikkéből is kitű = nik, amelyszerint esztendőnként a szent király napján tartozzék a király meg jelenni Székesfehérvárott ... és ha mi (a ki = rály) ott nem lehetnénk: ott legyen helyettünk a nádor!

*) Ennek a magyarázatát kétségkívül abban lehet találni, hogy nem akarták, hogy egyes falvak vagy városok tartsák el az így, több megyéből összesereglett nemeseket! —

Tehát a nádor nemcsak, mint legfőbb bíró, emelkedik jelentőségében, hanem, mint a király helyettese is fontos szerepet nyer az országos ügyek intézésében. Ezen kívül az arany bulla 31. cikke értelmében a nádor alkotmányjogi jelentősége lép előtérbe, amikor ez a záradék kimondja, hogy a bulla egyik példányát a nádor őrizze oly módon, hogy az írást mindenkor szem előtt tartván, sem ő maga meg ne tévedjen ... sem a királyt megtéveni ne engedje. Ehhez képest tehát nemcsak a nádor maga tartozik a törvény pontjait: az alkotmányt megtartani, de köteles arra is felügyelni, hogy a király se vétsen ezen rendelkezések ellen. E cikk alapján a nádor a király ellenőrzőjévé vált szolgál.*)

---

*) Ilyenforma rendelkezést csak Aragónban találunk, ahol a „Justiciá"-nak meg van az a joga, hogy a szó-szoros értelmében ítélkezzen a király felett! —

Ehhez járúl még, hogy a nádorok (a későbbi időkben) a nemesi hadaknak főveszéréivé és a kunoknak főkapitányává válnak.*)

Míg a nádorok bíráskodás végett az országot járván, működésének súlypontja mindinkább távolodik a király kúriájától (önkénteleníl is felmerül az a központban való helyettesítésének a kérdése. De meg és a nádorra bízott országos ügyek idővel annyira megszaporodtak, hogy annak elvégzésére képtelen volt egymaga.**) Szükség volt olyan főtisztviselőre, ki azokban az ügyekben melyekben a király (nak) személyes jelenléti bíró-

*) A nádorispán épugy, mint a király, hatalmát Isten kegyelméből származtatta, amennyiben magát «Dei gratia Palatinus» -nak irja.

**) Az Árpád korszak végén a nádornak vicéje van: a vicepalatinus; van továbbá jegyzője: notárius, ki az ítéleteknek megfogalmazásában működik közre. Később protonotárius = nádori főjegyző címet nyer, amiből lett idővel a tekintélyes és nagyjontosságú nádori ítélő mester. —

=sága, personalis vagy specialis praesentiája számára tartottak fenn, segédkezik. Ez az udvari tisztviselő, akinek kezdetben önálló neve nem volt és akinől László, király III. 3. ügyről: qui vice eius remanserit, vagyis aki a nádor, helyett (míg annak országot járja) a király kíséretében marad. Ez az udvari tisztség új nevet kapja, amint előbb a nádor [illegible] a comes curiae, csakhogy megkülönböztessék a comes curiae minor = a királyi udvar kisebbik bírája (névvel látják el). Ez a címet megtartotta magának és miután már a nádor a comes curiae maior címet felcserélte a comes palatii-val (elhagyták innen is a minor-t és lett egyszerűen) comes curiae, Kadocsa ezt is felcseréli a iudex curiae (= a királyi udvar bírája) = országbíró.

Hogy a comes curiae, illetőleg a iudex curiae hatáskörét époly módon bővült, mint a comes palatii-é (a 3. egyet 265 és következő=

=zó" lapjain elmondottak után magától értetődik. Eleinte csak azokban az ügyekben jár el, amelyeket a nádor nem végezhetett el. Később azonban mind többen fordúlnak hozzá, részint, mert a király rábír ügyeket, részint pedig az által, hogy sokan egyenesen a király kúriáját keresik fel igazság tétel végett. Innen van az, hogy az arany-bulla 9-ik cikke szerint a comes curiae hatásköre épen olyan, mint (amilyen volt) a nádor hatásköre a László király törvénye III:3-ban. Az arany bulla szerint u.i. az udvarbíró míg a kuriában van, mindenekelőtt ítél fel ... de amidőn ő jószágán időzik ... peres feleket meg nem idézhet. (Vagyis száz esztendő alatt a comes curiae, oly kondetben csak vicéje volt a nádornak, hatáskörileg megfelel a nádorénak!)

Hogy mily nagy volt annak a comes curiae-nek a jelentőségét (mi sem mutatja jobban, mint az arany bulla 30. cikke, ahol is az országos főméltóságok azon felsorolásánál, hogy kik viselhetnek két vagy több hivatalt,

a 4 főtisztviselő: a nádor, a bán, a királyi, – és a királynéi udvarbíró, ~~között a comes curiae~~ ~~is~~ fel van említve.

Arra való tekintettel, hogy a király udvarbírája, mint országos főtisztviselő a nemesség felett ítélkezik, éppúgy, mint a nádornál, ennek a választásánál is befolyását igyekszik érvényesíteni a nemzet. Az 1290. decretum 9-ik cikke amiképen a nádort a nemzet által rendeli választatni, ugyanezt teszi az udvarbírónál is. Így módon a XIII. század végére a iudex curiae önálló bírói hatósággá alakúl. Többé nem a király helyett ítél annak felügyelete alatt, hanem a királyi központban az odavitt országos ügyek intézését végzi.

A nádoron és az országbíróin kívül a nevezetesebb udvari, – később országos méltóságok között a magister tavernicorum a tárnokok mestere, vagy röviden tárnokmester említendő. Szintén hűséges utánzása a hasonló nyugateurópai tisztségnek;

de ez ta amint a nádor, meg az országbíró magyar földön sajátszerű országos intézmények váltak, úgy ez a kezdetben udvari kincstárnok országos hivatallá fejlődött. A külföldi országokban (u. i. mindenütt) találunk egy camerarius nevű főkomornyikféle udvari embert, ki a király legnagyobb országaiban felett őrködik (: számvalkincstárnoka volt), és nálunk a tárnokmester

Tudván azt, hogy abban az időben a király kincstára nem volt elválasztva az országos kincstártól, e pénzügyek kezelőjének: a thesaurariusnak fontos hivatása volt.

Ennek a mintájára létesült nálunk szlávtól képezve a tárnokmester, ki mint az országos közjövedelmek és a király magán jövedelmének kezelője, felügyeletet gyakorolt ezeknek az alsóbb tisztviselőin, kik az adókat, vámokat (más efféléket) a lakosságtól beszedték, (munkhogy ezeket is tavernicus- ok vagy tárnokok nak hívták, azért volt ennek a főbb tisztviselőnek a

A tárnok mestere.

A tárnok mester idővel, — mivel a városi lakosság szabadsága, joga fejében adóbeli szolgáltatásra volt kötelezve, — gyakorolta nemcsak a beszolgáltatandó adó (illetékek) felett való ellenőrzést, de menti ő is mente a városi ügyeket bajában; egyúttal a városok minden nemű ügyében is ő volt a hatóság, vagyis a tárnok mester lett a városok legfőbb bírája. Sőt időközönként nem is foglalkozott egyébbel, mint bíráskodással.

Helyébe később más tisztviselőket választanak, kik a tulajdonképeni kincstartóságot végezték. A tárnok mester épen olyan bírói hatósággá válik, mint a nádor vagy az országbíró, de míg azok a nemesek felett gyakorolják a bíráskodást, addig a tárnok mester a városi polgárok bírája.

Hogy a tárnok mester ezen funkcióiban mily fontos országos tisztség lett, mu

(=tatja) az 1290. 9. cikke (amelyszerint) el-rendelteti, hogy a tárnok mestert a nemzet befolyásával kell választani.

Ezek után lássuk a kancellár-t, illetőleg a kancelláriát.

Külföldön mindenütt találunk a király mellett irodeák-at, akinek hivatalához mindig különböző címe van, hol referendáriusnak, hol capellanus-nak,*) hol pedig notárius-nak hívják.

Valami különös hatáskörrel nem bír; az volt kezdetben csak a feladata, hogy azokat az írnivalókat, amik primitív viszonyok között előfordulhattak, elvégezte. Minélinkább szaporodnak az irásos ügyek, annálinkább növekedik a notáriusok, speciáliter Magyarországon a notárius-papok száma.**)

*) Mivel az irodeák egyuttal az udvari kápolna grófja volt, kapta a comes capellae címet (l. ö. a Jegyzet 107. lapjával.)

**) Hogy tényleg notáriusnak hívják őket, mutatja Anonymus krónikájának kezdő része:

II. Béla királyunk alkodásától kezdve cancellariusnak nevezik az irnódeákot. III. Béla pedig, — a bizanci udvar mintájára — az irnásbeliséget honosította meg Magyarországon s IV. Béla korában a kancelláriának vezetője summus cancellarius = főkancellár címet nyer, amit leginkább az esztergomi érsek szokott viselni.

Valóságos vezetője a kancelláriának az alkancellár. A kancellária foglalja irnásba azokat (a pereket, melyek) a király személyes jelenléti bíróságának körébe utalt ügyek (voltak); ennek következtében a kancellária vezetője, az alkancellár a bíráskodás tekintetében nagy befolyással bír. Ezért kívánja, — a más sokat emlegetett, — 1290 : 9. nem a fő —, hanem az alkancellárt választatni a nemzet által.

E négy főméltóságon kívül egyéb tisztségek is Magyarországon, valamennyien

(279 oldalról) ... Béla e regis notarius. (L. Jegyzet 105.)

nyugat-európai utánzatok. Minél gazdagabb volt a király, annál több udvari hivatalt volt képes fenntartani (és fordítva). Mária pedig a magyar király Európa szerte a leggazdagabbak közé tartozott. *)

A királyi udvarban levő tisztségek bárók-nak nevezettek. (Természetes azonban, hogy ezek, mivel az ügyekbe csak közvetve befolyást gyakorló udvari tisztségek és a közvetlen befolyási országos méltóságok között mindig akkor is különbség volt, mely az aranybulla azon intézkedéséből is nyilvánvalóvá válik, amelyek megállapítják, egyrészt azt, hogy melyik tisztviselőnek szabad több hivatalt viselni, másrészt pedig némelyek egyenesen a

*) Magyarság azért is a leggazdagabbak közé tartozott a magyar király, mert a nyugati országok nem voltak oly nagy területen elterülve, mint Magyarország, hanem kisebb-nagyobb herceg-ségekre voltak osztva. A király jövedelme pedig csak arról a földterületről folyt be, mely közvetlen fennhatósága alatt állt. Freisingeni Ottó püspök feljegyzi, hogy e nagy területen (Magyarországon)

Harminchatodik év

nemzet által rendeltetnek választani, mások pedig a király nevez ki. †)

Áttekintést szerezve az eredetileg udvari, a fejlődés folyamán azonban országos hivatalokká változott méltóságokról, látjuk, hogy míg a királyság megalapításakor, — azon elvnél fogva, hogy a nemzet csakis azt ismeri el maga felett állónak, ki a hatalmát magától a nemzettől nyeri, — egyetlen ember, a király volt jogosítva egyedül a biráskodásra, (ezzel együtt a kormányzati ügyek inté-

---

*) (a 281. oldalról) ... nincs, aki pénzt merre szerezni, vagy katonaságot merre tartani, mert mind ezek a jogok (amik kétség kívül jövedelmező jogok voltak) a királyt illették meg! A királyi udvarban levő kisebb tisztségek névszerint fel vannak sorolva a Jegyzet 180. oldalán.

†) E különbségek ma is fennállanak a zászlósurak körül. Ugyhogy a mai zászlósság és a régi bárság bár nem teljesen azonos fogalmak, de teljesen összefonódtak. Ma is vannak nagy- és kis zászlósurak. A nagy zászlósurak rangban, a kis zászlósok pedig szolgálati éveik száma szerint következnek. —

(=zésére) addig az Árpád korszak végére több főtisztviselő között oszlik meg, amilyenek a nádor, az ország bíró: a nemesek; a tárnokes-mester, pedig a városok feletti bíráskodás gyakorlói.

6. A vidéki kormányzat és törvénykezés.*)

A vidéki kormányzatot a vármegyék, a városok és egyes, sajátságos szabályok alatt álló kiváltságos telepek képezték.

A MIRÁLYI VÁRMEGYÉK KIALAKULÁSA ÉS SZERVEZETE.

Midőn a vidéki kormányzatról és törvénykezésről van szó, mindig a tulajdonképeni anyaországot, illetőleg annak a királyhágón — és a Dráván inneni részét kell értenie. Az országnak a Királyhágón

*) A megyék keletkezésének alapját az egyes nemzetségek csoportonkint való letelepedésében találják, erre vonatkozólag a Jegyzet 121—148. lapokon nyerünk felvilágosítást, aminek a körlési ill. helyki-mélés szempontjából mellőzlem!

túli része, vagyis a mai Erdély, — bár csak a XVII. század folyamán valóki külön országrésszé, de — már akkor is sajátszerű viszonyainál fogva valami különállást képezett az anyaországtól) (Aztán meg Magyarország határára tulajdonképen a Száváig terjedt le (de azért a Száván túli vidéki, Horvát-Szlavon és a dalmát részek is Magyarországhoz tartoztak. A Dráva—Száva közötti részek, a Szávántúli vármegyék is, — bár Magyarországnak époly közvetlen, integráns alkotó részei voltak, (mint az Erdélyi és a Száván túli területek,) — eltértek az anyaországától, speciális kormányzati szabályok alá estek.

Magától értetődik, hogy azok a területek, melyek csak idegenesen voltak hozzácsatolva az országhoz, mint Szerbia, Bosznia, Rumania, Galicia stb, a maguk külön speciális kormányzati jellegét megtartották s ezekre egyáltalában nem találnak azok a kormányzati szabályok, amelyeket e

fejezetben megismerünk.

Az ország germán mintára kormányzati kerületekre volt felosztva, amelyek élén egy-egy a királytól kinevezett comes állott (V.ö. a 3. jegyzet 181. lapjával.) E kormányzati kerületeket szláv nyelvtől (mesgye = határ) megyéknek, az élen álló comest szintén szláv eredetű szóval (span = úr) ispán-nak nevezték.

Felmerül az a kérdés, hogy a megyéknek illetőleg az ispánnak hatáskörébe voltak-e rendelve a nemesek, vagy pedig nem?! E tekintetben különböző vélemények állanak fenn. Bauler Gyula azt vitatja, hogy a nemesek a megyéhez, illetőleg a megyei ispán hatáskörébe tartoztak. Mások ellenben, — (és megvalóra határozottan meggyőző erővel —) arra a véleményen vannak, hogy a nemesek ki voltak véve a megyei kormányzatból, ezt a nézetet különösen Botka Tivadar és Pesti Frigyes jogtörténészeink állítják.

Minden valószínűség szerint a nemes-

sek ~~tenyleg~~ nem tartoztak a megyei is-
pán fennhatósága alá (s ezt a sok közül
különösen egy érvvel lehet hathatósan tá-
mogatni. A megyék élére – tudvalevőleg –
a király állítja a comest s hihetetlennek
látszik, hogy a nemesség a király által oda
rendelt tisztviselőnek engedelmeskedjék,
holott az csak az általa választott tisztséget
viselőinek tartozik engedelmességgel.) Szá-
~~tán meg az~~ aranybulla 5, 19, 25 cikkei világosan megállapítják, hogy a comes a
nemesek ügyeiben nem ítélkezhetik.
(Elképzelhető-é továbbá, hogy kezdet-
ben bíráskodott a nemesek felett a comes
és csak később, az arany-bulla idejében ma-
cipáltak volna magukat a nemesek a co-
mes fennhatósága alól. Ennek ellene szól
az a körülmény, hogy a comes maga helyett
vicét rendelhetett ki minden rangú, de kü-
lönösen a várjobbágyok közül. Más pedig
lehetetlen, hogy a nemesek: a teljesen sza-
badok felett várjobbágy, mint vice comes:
nem teljesen szabad emberek ítélkezzék.)

Nem jön itt számításba az a későbbi állapot, amikor a vice comes ítélkezik a nemesek dolgában, mert akkorára már a nemesek választják a saját kebelükből.

Másik nevezetes kérdés a megyék keletkezését illetőleg az, hogy egyféle megyei szervezetet létesített-e István király, vagy pedig kétfélét?!

Vannak tekintélyes íróink, kik azon az álláspontón vannak, hogy kétféle megyei szervezet volt. Erre támponttúl felhozzák a megyék különböző neveit. Nevezik a megyéket u.i. provinciának, majd comitatus-nak. Felhozzák továbbá még azt is, hogy egyugyanazon területre vonatkozólag ugyanazon évben több comes nevével is találkaunk és hogy a várnak a birtoka (vármegye = a vár birtoka.) nem közvetlenül egy megyében volt, hanem átterjedt egy másik megye területére is. Ebből azt következtetik, hogy más volt a megye és más a vármegye. A megye kormányzati

és gazdasági célokra volt szervezve és a nem teljesen szabad emberek összességét foglalta magába, akik felett a kormányzatot a comes gyakorolta. Ellenben a vármegyék területek hadügyi célok szerint voltak szervezve, magukba foglalták a vármegyeiséget, akik élén egy külön, másik comes állott.

Ez a kettős vidéki kormányszervezet a szokvány ugyan csak feltevés, de nem bebizonyított tény. Nem lehet elképzelni, hogy István király, — abban a primitív időben, — ily módon komplikálta volna az ország kormányzását.

A megyék beosztását olymódon képzeljük, hogy a király minden egyes várat egy vidéknek központjába tett, rendszerint bizonyos területi részt, a hol helyezte a comest, ki a megyei törvénykezést is végezte annélkül, hogy feje volt a vidéki katonaságnak és a nemesek felett elsőbíró nem gyakorolt jurisdictiót.

Egy elképzelhető megoldást, hogy (eltekintve a vidéki comestől) vármegyéink katonai

című tisztviselőket találunk a megyei közigazgatásban, így hodnagiã = hadnagy, ki a vidéki haderő felügyelője, vãrnogiõ = várnagy a vár feje, centenãrius = százados, decimãrius = tizedes, preco-k az ítélet végrehajtói hatalom eszközlői, custos-ok és másoke, akiknek létezése azt mutatja, hogy a vármegyékben az ispán katonai (uralommal is rendelkezett) parancsnoki is.

Az ispán teljesítette a bináskodást is, mellette voltak alsóbbrendü bírók, kiket bilochus, vagy bilotus (billogosok) -nak mondtak (s afféle esendbiztosok voltak, kik a gonosztevők elfogatását és az «ispán tábainál» vagyis a megye székhelyén, felettük az ítélet hozatalát eszközölték)

AZ AUTONOM VÁRMEGYEI SZERVEZET

Mivel a nemesek nem voltak belevonva a megyei ispán hatáskörébe, kellett ezek ügyeinek vitézése is valami szervezetet létesitenie. Bán is ott volt a király, a nádor, az ország bíró, sőt a király személyes jelenléti bírósága

körébe utalt peres ügyek intézője a kancellár is; mégis a lakosság szaporodtával és az ügyek bonyolultabbá válása folytán nem volt kívánatos oly hosszú időig való várakozás, míg az ügyek fent a királyi kúriájában, vagy pedig a nádor megjárása utján elintéztetnek, hanem szüksége volt a csoportok szerint megtelepedett nemesek maguk által választott olyan bírókra, kik a közvetlenül és gyorsan elintézendő ügyekben vizsgálatot tartsanak és ítéletet mondjanak.

A nemesek ez önálló bíráskodása annyival inkább volt lehetséges, mert az ős szervezet idején minden egyes törzs anchonja mellett, meg volt minden törzsnek a maga kanchásza. Hogy ez a kanchászi tisztség a királyságkorában is fennmaradt, nyomát találjuk László király törvényében, ahol említés tétetik egy Szárcfjás nevű bíróról s valószínű, hogy ez azonos a Konstantinos említette kanchász-

=szal. Valószínűnek kell tartanunk, hogy csak az ős szervezet korabeli főkarnchászt szün tette meg István a királyság megalapitása= kor, ellenben azokat a külön, törzsi karnchá szokat, kik az egyes nemzetségeken és törzse ken belül élelkeztek és akiket a nemzetség maga választott magának, azok megmaradtak, mert elvégre a király hatalmá= ra nézve közönbös volt, vajon működnek-é az országban szente-szét ilyen kisebb birók vagy sem?

Kálmán király törvényeiben találjuk, hogy amikor a király vagy a nádor az országot járja, ad latus eorum hozzá duo judices megales és ezekkel együttesen szol= gáltassa az igazságot.

E nemesi ~~vocatusok~~ birák már a XIII. század= ban szolgabirá-nak nevezteték. 1234-ből való az első okirat, mely a szolgabiró tisztség nevét is fenntartotta. Szolgabirák= nak hivják őket a latin seruiens regis= a király szolgái után iudex seruien=

=lium regis nobilium = a király nemes szolgáinak a bírája, s összevona, általánosan JUDICIUM-nak hívták. —

Az aranybullában látjuk kifejlődve a vármegyei autonómiát, amely egyébként az 1232.-iki törvényben is benfoglaltatik, amennyiben megbízatást nyer a vármegye közönsége, hogy bizonyos peres kérdésekben ítéletet hozzon. Tehát a vármegyei közönség, mint egész, mint jogi személy, mint önálló testület szerepelt.

Vagyis az a nemesi közönség, amely csoportonként telepedett meg és amely a maga közös érdekű ügyeit autonómikusan intézte a maga külön jogszolgáltató hatósága (a szolgabirók) által, minélinkább komplikáltabbá válnak az élet viszonyok, annálinkább jelentősebbé lesz e nemesi csoportok működésének szerepe az alkotmányos életben.

A XIII. században a várszerkezet felbomlott, mert, nézint az egyes várak lerombol-

=tattak, részint pedig nagyszámmal ma=
gán kézre kerültek. Ezzel együtt a várköte
lékben élő várjobbágyok túlnyomó részben
nemesittettek. A várnép pedig, — ha nem
tudott bejutni a városi polgárok sorába, —
úri hatóság alá került (kiknek nem volt sem
mi szüksége a király által kinevezett kormány
zóközegek részéről biráskodásban, teljesitette
azt felettük a földes úr, mint közigazgatási
hatóság). Azután a városok sem fogadták
el autonóm jogaiknál fogva a comes fenn=
hatóságát. A nemesek meg kezdettől sem
tartoztak az ispánhatásköre alá.

Tehát a XIII. századbeli várszerkezet fel=
bomlásakor úgy áll a dolog, hogy van egy ki
rály által kinevezett kormányzóközeg, — a
comes és a mellette álló tisztviselői kar, mely
semmiféle pozitiv hatáskörrel nem bír.
Ellenben van egy mind nagyobb mérték=
ben ~~kivalo~~ kormányzat, amit maguk a ne=
mesek ~~teljesitettek~~ ki, s amelynek működési
köre majd nem teljesen azonos a comeséval

A comes birt ugyan arra való képes=
séggel, hogy igazságot szolgáltathasson, de
nincs ki felett gyakorolja ezt.*) Mert a me=
gyének van külön, önválasztott bíró=
ja. (a szolgabírók, számuk szerint 4.**)
Ezekhez választottak 8 juratus asses=
sort. Ezeknek, bárs volt ~~amolyan~~ munkaerő kone,
de ~~nem~~ határnélk.

(Volt ugyan a nemesi bíróságnak o=
lyan tisztviselője, ki ~~a~~ ítélő ítéleteket

(*) Hasonlatoskép így áll ez a germánoknál, hol a régi bíróságiszervezet két elemet különböztet meg. Az egyik a gau élén álló graf, vagy helyet=tese, mint bíró, másik a nép önválasztott bírósá=ga, az u.n. Schöffé-k. Az igazságot ez a 12 Schöf=fe deríti ki és mondja ki az ítéletet, a graf azon=ban, — kinek csak végrehajtói hatalom van a kezé=ben, — az ítéletnek érvényt szerez.

(**) Ehhez a 4-es számhoz annyira ragaszkodtak, hogy ha esetleg 4 szolgabíró nem volt képes ellátni a megye ügyét, úgy segítettek magukon, hogy a megyét kettéosztották (lásd: untergau) így ke=letkeztek az olyanok mint pl. Hishont, Nagyhont.

érvényt tudott szerezni (ez volt) a nádor, aki járta az országot és az 1290. dekrétum 14. cikke szerint a nádor e nemesi bírókkal: a 4 szolgabíróval és a 8 juratus assessorral együtt ítélkezett. Azonban a nádor csak ritkán fordulhatott meg az ország minden részén, ellenben a comes, kinek szintén megvolt a végrehajtási hatalom a kezében, de nem volt ügykör, amit betöltene) mindig rendelkezésére állott. ~~Ez~~ 4 két, egymással azonos illetékű szervezet ~~igen~~ könnyen megtalálja egymást és más a XIII. század folyamán azt látjuk, hogy a megyei szervezet mindinkább, mint nemesi vármegye bírja jelentőséggel; méghpedig, mint kettős alapon kifejlődött szervezet: autonóm egy részről, amennyiben a vármegye közönsége maga irdéri belügyeit; királyi más részről, amennyiben a király által kiküldött comes is befolyást gyakorol a közügyek intézésére!

Vagyis a király által kinevezett comes és a vármegyei nemesség részéről a XIII. szá= zadban megtörténik a közeledés: a nemes= ség befogadja a comest a végből, hogy a vég rehajtó hatalmat gyakorolja, a comes pe= dig elvállalja ezt a hatáskört.

Ennek az összeolvadásnak eredmé= nye az, hogy a nemesi vármegyék me= gyei congregatio-kat tartanak, a= melyek már nem puszta nemesi gyűlé= sek, hanem, amelynek főtárgyát vá= lasztások és törvénykezések képezik s azo= kon megjelennek a megye területén laká nem-nemesek is.*)

Miként ilymódon a vármegyei bírás= kodás megszilárdúl, az ispán lesz a várme= gyei törvényszék elnöke.

*) De hogy, mint résztvevő, vagy pedig, mint hallgatóság? erről nincsen tudomásunk, csak a XIV. században sikerül a megyei gyű= lésekre kizárólag nemesi gyülésekké ala= kítani át!

Rmusif

Ilyenformán átalakúlt a megye fogalma is. Eddig vármegyék alatt olyan területeket értettek, amelyik valamelyik várhoz tartoztak, ettől fogva azonban már a vármegyék olyan kormányzati területek, melyeknek lakosai maguk választják a vármegye tisztviselőit. A vármegye közönségét a nemesek alkotják.

A VÁROSI ÖNKORMÁNYZAT

A megyék mellett, amelyek eleinte, mint vár kerületek, később nemesi testületek bírnak jelentőséggel, a vidéki kormányzat képviselőjeként után a városok lépnek előtérbe. (A városok keletkezését és fejlődését lásd a Jegyzet 227–235 oldalain.) Ezuttal a városok azon jogaival foglalkozunk, amiket élveztek, és azokkal a kötelezettségekkel, amiket teljesítettek.

Városok alatt értjük a vármegyei ispán hatósága alól kivett s közvetlen a királyi felhatósága alá rendelt, autonómiával bíró községeket.

Lásuk a városok által élvezett jogokat,

A városok élén egy különböző címek-kel ellátott főtisztviselő áll, kit a legtöbb eset-ben bíró-nak, illetve latinul maior villae-nek neveznek. (villa = köz-ség, város.) A bíró maga a város válasz-totta autonóm jogainál fogva, a király e-gyedül a megerősítést tartotta fenn ma-gának, ezt is csak eleinte, mert a későbbi városi privilégiumok nem szólnak a királyi megerősítésről.

A bíró mellett látjuk a 10–12 tagból álló előljáróságot = magistratus. Ezzel később a következő korszakban egy nagyobb tanács is létezett — külföldi min-tára, — a bíró és az előljáróság mellett. Általában véve a városi kormányzat be-rendezése megkelelő aristokratikus jel-legű volt (bár az akkori viszonyokhoz mér-ten, a többi kormányzati berendezésekhez viszonyítva, inkább demokratikus irány-zattal bírt).

A bíró mellett volt a notarius =

jegyző", kinek feladata a városi polgárok közt felmerült jogügyletek írásba foglalása s mivel ezeket leginkább a magistratus előtt kötötték meg, a nótárius hiteles személy jellegével is bírt.

A városi polgárság kezdetben nem volt zárt testület, mert nálunk is elfogadták azt a német földön szálló igévé lett mondatot, hogy a városi levegő szabaddá teszi az embert! Akik bejutottak a polgárok közé, azokat egyszerűen szabadokká nyilvánították. A XIII. század-ban megnövekedett a városi lakosság száma, s hogy minden féle idegen elem ne kerüljön be egyszerre soraik közé: zárt testületet képeztek. Ettől fogva a városi communitásba való felvételhez megkívántatott, hogy maga is városi polgári-elődöktől származott légyen, vagy pedig e befogadást pénzen kellett megváltani. A befogadást azonban csak szabad emberekkel szemben lehetett gyakorolni, rabszol-

=gákkal nem!

(Báró) Eleinte a városok (mint jogi személyek) politikai jogok birtokosai nem voltak (de miután a németországi városok a XIV. században ezt megszerezték magukuak; ennek hatása alatt a magyar városok politikai jogosúltsága is lassan ként kifejlődik, úgy hogy a XV. században már ez a fejlődés bekövetkezett.)

A saját belügyeikben azonban már eleitől fogva teljesen kiterjedt jogokkal birtak a várost polgárok. Így nevezetesen, hogy bíráját, plébánusát maga választotta, aminek fejében a kegyúri kötelezettség terhelte.*) Ezen kegyúri kötelezettség fejében, viszont azt a jogot nyerte a város, hogy plébánusa kivétetett az esperes (a jure populi episcopi) alól, aki

*) A város kegyúri kötelezettsége közé tartozott speciáliter erre vonatkozólag a templom fenntartásáról és a plébánus fizetéséről való gondoskodás! stb.

DEBRECEN * EGYETEM KÖNYVTÁR

rendszerint gyakorolta a (control-t) felügyeletet. Az esperes hatósága alól kivett városi plébánus egyenesen a püspök, (az archidiakonus) felügyelete alá tartozott, (sőt arra is találunk példát, hogy se az esperes, se a püspök fennhatósága alá nem tartozott a városi polgárok papja, hanem közvetlenül az érsek gyakorolta felettük a felügyeletet.*)

Megillette a városi polgárságot azután a szabályalkotási jog, amelynélfogva saját területükön érvényes jogszabályokat hozhattak.

(Lássuk most a kötelezettségeket.)

A városi polgárok politikai jogaik élvezete fejében bizonyos kötelezettségek teljesítésére

---

(*) Mint Buda és Pest plébánusa felett az esztergomi érsek volt a főhatóság. Hasonlatosképen az erdélyi szászok papjai kivételtek az erdélyi püspök felügyelete alól és közvetlenül az esztergomi érsek gyakorolta felettük a felügyeletet.)

voltak utalva a király, illetőleg az országgal szemben. Ez a kötelezettség adófizetésben*) bizonyos számú fegyveres katonaság kiállításában,**) stb. állott.

A legnagyobb szabadságot nyert magyar város Székesfehérvár volt, sincs nem van az, hogy ~~a~~ előtt ~~egy~~ város előkelőbb ~~jogra tett szert~~: a Privilegium Albense, illetőleg a Libertas Albensis = a székesfehérvári szabadságot kapta!

---

*) Meg volt határozva a városnak, mint egésznek a királyhoz beszolgáltatandó adója, amit aztán adókivetés alapján, maga a város hajtott be közegei által polgárain, s így jutott az államkincstárhoz.

**) Ez a kötelezettség teljesítése nemcsak a mezőben épült mezővárosokat, de a várral bíró szabad királyi városokat is terhelte. 10–12 fegyveresnél nem kellett többet kiállítani egy-egy városnak, de akadt olyan is amely csak 2–3 fegyveres katona állandó kiállítására volt kötelezve.

A megyékenés a városokon kívül még egy sajátságos közigazgatási tényezővel találkozunk a XIII. században: ez az úri-hatóság.

A FÖLDESURI HATÓSÁG.

Az úri hatóság fogalma semmiképen sem egyezik a régi magyar felfogással, de, a külfölddel való szűnni érintkezés következtében a hűbéries-eszmék befolyása és különösen annak folytán, hogy e században tömegesen kerülnek földesúri fennhatóság alá nagy területeknek lakosai; a király és az ország törvényhozó körnek elismerni azt az állapotot, hogy egyes embercsoportok felett más gyakorolgon fennhatóságot, mint a király illetőleg az ország többi főtisztviselője. Ezt annálinkább tehették, mert a nép maga sem ellenkezett ilyen földesúri fennhatóság gyakorlása ellen.

A földesurak végezték a bíráskodást és a kormányzati ügyeket, nemcsak az ő jogható[illegible] felett, hanem meg van bennük az a tendencia

is, hogy a szegényebb nemeseket hasonló alávetettségi helyzetbe hozzák. Ez értetik meg az 1290. és az 1298. törvények azon tiltakozását, hogy főpapok vagy bárók ne merjenek a nemesek ügyeiben ítélkezni, hanem csak a király cselekedje ezt.

Meg kell azonban jegyezni másfelől azt, hogy maguk a földes urak ~~panaszkodnak azon, hogy földesúri községek mentesítetteknek az~~ a közvetlen joghatóság alól az által, hogy azoknak városi privilégiumokat, teljes városi autonómiát adnak. Belátják t. i. hogy azok a községek, melyek bizonyos jogokra tettek szert, nagyobb gazdasági jólétnek ~~örvendenek~~, mint a szolgasorsban lévők. Ezek is önválasztott tisztviselők által kormányozzák belügyeiket s a földesúrnak legfeljebb csak a maiorisvillae választásának a megerősítését tartja fenn magának, épugy, mint a király a szabad

királyi városok bírójának a választásánál.

A szabályszerű (és rendes) kormányzati szervezeten kívül voltak kivételes kormányzati szervezetek is Magyarországon. Ilyen, az anyaországétól eltérő kormányzati szervezet állott fenn az erdélyi részeken, a székelyek és szászok, valamint a horvát-szlavon-dalmát részeken, azonkívül pedig a kunoknál és a szepesi szászoknál.

HÚSZ KORMÁNYZATI ÉS TÖRVÉNYHATÓSÁGI TERÜLETEN

A kunok.

A kunok IV. Béla uralkodása elején menekültek be a tatárok elől arról a területről, amit róluk Kumániának hívtak. A kunok származásra nézve a magyarokkal rokon fajú nép voltak, amennyiben ők is az ural-altáji népcsaládhoz tartoztak, rajtuk azonban inkább a török-tatár befolyás érezhető, amit bizonyít szokásuk és külsejük. Ezek után azonban megítélni valamely nép hovátartozandóságát a Jegyzet 97-103. olda

=lain kifejtettek alapján sem lehet. Ha faji és külső tekintetben nem is volt különbség a kunok és a magyarok között, annálinkább volt különbség a két nép műveltségi állapota között. A magyarok a kunok bejövetelekor már megtelepedett békés földművelők voltak. A kunok ellenben még ekkor is azt a vándorló életmódot folytatták, melyben voltak a magyarok a honfoglalást megelőző időkben. Az egyéni tulajdonjog iránt semmiféle fogékonyságuk nem volt: vallásból szakmányolásból éltek. Ennek folytán számos összeütközés támadt a magyarok és a kunok között, amiből azonban a magyarok ritkán kaptak jogos igazságot, mert a királyoknak a kunokkal messze-menő politikai céljaik voltak.

Ez a politikai cél kapcsolatban állott a vár szerkezet és a királyi hadsereg megszűnésével.

Tudjuk, hogy a várak és a bennük levő katonaság képezte a királyi hadsereg mag

=vá. A várak azonban (– többször említett okok miatt) magán kézre kerülteke, a hozzá tartozó népség-katonaság részint nemesi, részint városi polgárokká, részint földesúri alattvalókká lettek. Ennek következtében a király serege csekélyre redukálódott (azon serege, mely az ő közvetlen fennhatósága alatt állott). A nemesi hadkötelezettség (mint csak azóta sem) meg a béke földmívelés annyira lekötötte az erket, hogy nem szívesen mentek hadiútra (régi szokásuk csak, mint tartaléksereget behívott táborozásokra) Dekhúzás elkerülésével azonban ez is lett volna a nemesi felkelés, a hajdú, a király helyhatalmi erőszakos kísérlete dandárjával nem volt elégséges. [illegible]

Ennek következtében a királyok arra törekedtek, hogy a nélkatonasággal megszünt hadsereget valami más módon pótolják. Erre pedig a harcias, kalandozó, békés-foglalkozást nem szerető, [illegible]

alkalmasaknak mutatkoztak (s igyekeztek is ezeket megnyerni céljaiknak). A kunok egy részről a királyt biztosították volna az alattvalók esetleges támadásai ellen, másrészről az ország külellenségei ellen való védelemnek is hathatós támogatói lettek volna.

Ezek a számítások azonban nem váltak be, mert a kunok nem tudtak beolvadni a magyarokba és olyan formaszerepet igyekeztek betölteni Magyarországon, mint Rómában a prétoriánusok.

A folytonos összeütközések mellett még a papság is rossz szemmel nézte ezeknek az istenverte pogányoknak a megkeresztelkedett magyarokba való tolulását s folyton sürgették a királyt a kunok megrendszabályozására. Ez a szabályozás végre 1279-ben a tétényi országgyűlésen Kun László király idejében meg is történt. *)

*) A pápa Fülöp fermói püspököt delegálta Magyarországra, kinek jelenlétében történt a kun privilégium kibocsátása.

E kun-privilégium, ~~ből~~ kitűnik ~~azokból~~ a kunok rendiségei, amennyiben megállapítja a kiváltságlevél: előkelőket, közszabadokat és szolgákat; másfelől pedig alaposan megrendszabályozza a ~~bekötelezettségeket~~ kunokat. A kun-privilégium nevezetesebb pontjai a következők. A kunok 7 nemzetsége letelepedni tartozik a Duna-Tisza, ~~közt~~ továbbá a Tisza-Körös-Maros szögén. Az általuk elfoglalt területet tartoznak megtartani, ez a terület legyen az övék; a magyarok tőlük ezt el ne vehessék, se pedig ők a magyarok jószágait el ne foglalják s köztük kölcsönös békesség legyen. Tartoznak továbbá a kunok hosszú hajukat megnyíratni, a pogányos és tiltes ségbe ütköző ruháikat elhagyni és megkeresztelkedni. A papoknak épugy engedelmeskedjenek, mint a magyaroknak. Maradjanak meg nekik az ő nemzetségi bíróik, kik tegyenek igazságot, ha kun embernek kun emberrel támad összetűzése; ha ellenben kun embernek magyarral támad pere

dolga, akkor a nádor ítéljen felettük a kun nemzetségi-bíróval együtt.

A kun-privilégium tehát a nádort teszi a kunok legfőbb bírájává, aki arra is hivatva volt, hogy az egész népség felett felügyeletet gyakoroljon. Ez a jogá megmaradt később is, amikor már a kunok és a jászok beolvadtak a magyarságba s külön kormányzatot alkottak, melynek élén a nádor által kinevezett ő volt a jász-kunok főkapitánya.

A szepesi szászok.

A szepesi szászok II. Géza uralkodása idejében telepedtek meg Magyarország északi részén. Már II. Béla tól 1250-ben kaptak kiváltságlevelet, de legnevezetesebb az V. István féle 1271-iki privilégium.

A szászok teljesen művelt emberek voltak és privilégiumuk kiadása nem olyan kellemetlen hangsúly körülmények között történt, mint a kunoké.

Az 1271. kiváltság levél alapján a szász-telepek külön kormányzati területet alkot-

=tak. Kimondja továbbá, hogy ezeknek le=
gyen egy ispányuk: a szepesi ispán, ez és a ma=
guk által választott bírók ítélkezzenek felettük oly =
módon, hogy az ő ítéleteiktől ne legyen fellebb=
bezés a királyhoz magához sem. (Ez egy sajátsá=
gos rendelkezés, amelyhez hasonlót semmiféle
jogi helyzetben lévő népnél nem találunk.) A
privilegium ezt azzal indokolja, hogy ezek a sze=
pesi szászok egyszerű földmívelő és igavonó em=
berek lévén, kik a maguk jogaiban járatla=
nok s ezért ne kelljen melléje a királyhoz fo=
lyamodniok, hanem az otthon meghozott ítélet
maradjon jogerős.

Noha a szepesi szászok földmívelésével fog=
lalkozó emberek voltak legjobbára, helyze=
tükre nézve olyan, mint a városi polgároké. (Ugyanolyan jogokat élvezenek és köte=
lezettségeket teljesítenek, mint a városok.)
Tartoznak u. i. kiállítani 50 lándzsást és
300 márka ezüstöt beszolgáltatni adó fejében.

(A szepesi szászok területileg oly módon el=
különítve Magyarországtól, mint az erdélyi

szászok, nem voltak s épen ennek a folytonos gyakori érintkezésnek következményeképen a szepesi szászok nyelvi és faji különállásukat nem is tudták fenntartani.)

A bessenyők.

A bessenyők kisebb jelentőségű nép voltak, keveset is tudunk (róluk). Mint a magyarral rokon nép, azokkal együtt jöttek be az országba. Hogy kezdetben volt bizonyos joguk, mutatja a Gyula nádor által 1222-ben kibocsátott kiváltságlevél. E szerint a bessenyők valószínűleg lovas hadi szolgálatot teljesítő nép voltak, mert a bessenyők lovairól szól és azon szolgáltatásokról, melyekkel tartoznak: vezetők lovaik szerint vannak megállapítva.

Voltak köztük előkelőbbek (kiket) jobbagiones-knak (tiszteknek) hívtak. Spanyol is volt a comes bissenorum, ki úgy látszik — nem lakott köztük, mert az van az idézett oklevelében erre vonatkozólag kimondva, hogy ha a comes megy a bessenyők

közé, menjen előre egy jobbagio (tisut) és magyarázza meg a népnek a comes nagy hatalmát.

Idővel azonban, (– mivel kevesebb számban voltak, mint a hódító magyarok – lassanként elmagyarosodtak : szinte észrevétlenül beleolvadtak az uralkodó népbe, különleges helyzetüket minden irányban elveszt-vén. –)

AZ ERDÉLYI RÉSZEK KORMÁNYZATA.

Erdély (– az ország többi részeihez képest –) különleges kormányzattal bírt. Elkülönítettségét az anyaországtól a Királyhágó és a körülötte fekvő óriási erdőségek idézték elő, ahonnan különben nevét is nyerte. (Bővebbet lásd a Jegyzet 206 és következő lapjain, az ott elmondottak ide is tartoznak!)

A krónikák azt beszélik, hogy Erdélyt egy külön törzs, élén Tuhutum vajda a [redacted], hódította volna meg. *)

*) Nem tehetjük, hogy ezen a területen egy külön törzse telepedett meg a magyaroknak, mely az

Későbbi időkben az erdélyi terület nemcsak földrajzilag válik külön, hanem politikai különállása is bekövetkezett, úgyhogy külön kormányzati szervezetek létesülnek. Az erdélyi részeken három, jogilag is különálló nép (natio) létezett, ezek: az erdélyi magyarok, a székelyek és az erdélyi szászok, amelyekhez számítódnak a jogtalan oláhok.

A magyarok.

Az erdélyi terület távol fekvésénél és nehéz megközelítésénél fogva sem a király, sem a nádor nem igen kereste fel biráskodás (s ezzel együtt kormányzás) végett; ennek következtében külön kormányzati szervezetet igényelt. Máv István király Imre herceget rendeli oda kormányzóúl. Ezt az állapotot

---

(A 313. oldalról) ... ország többi törzseivel a nehéz közlekedés folytán nem érintkezhetett sűrűn s ilymódon az összevegyülés nem történhetett meg.

találjuk a duxok és az ifjabb királyok korában. (L. a 3egyz. 207. oldalán.) Szükségessé vált egy, a nádorhoz hasonló hatás körrel felruházott királyi főtisztségnek felállítása, amely Konstantinos tudósítása szerint — vajda-i címet viselt.

A vajda működési köre az erdélyi részekre vonatkozólag épen olyan volt, mint az ország többi részére kiterjedőleg a nádoré, sőt annál is nagyobb, mert nemcsak a kormányzást és a bíráskodást intézte ez az erdélyi vajda, hanem olyan feladatokat is teljesített, melyek a tárnokmesterre vártak: nevezetesen az erdélyi részeken a közjövedelmeket ő kezelte, valamint ő volt az erdélyi nemzetségekből kikerült hadak főparancsnoka is, úgy, hogy bár kisebb területre terjedt ki hatáskörre, mint a nádornak, de tényleg nagyobb hatalommal bírt annál.

Az erdélyrészi magyarok kormányzásának tekintetében ugyanazt találjuk, mint

az anyaországban, ami azt bizonyítja, hogy a királyi vármegyei szervezet már István király kora óta itt is életbe lépett. (Majdnem ek felbomlásával az autonóm megyei szervezet és a szabad királyi városok fejlődnek ki, mint a Tegyr. 212.–230 oldalain elmondottak alapján Magyarországon kifejlődtek ezek.) A [illegible]

A székelyek.

Székelyek-eredete. Honnan eredtek a székelyek? Érdekes és máig felderíthetlen történelmi kérdés.

I. Hosszú időn keresztül tartotta fenn magát az a tudat, hogy a székelyek (nem mások, mint) Attila hunjainak ivadékai, kik a birodalom felbomlása után itt (az erdélyi bérces körül) meghúzódva fenntartották tovább is magukat. Ez a feltevés nem (bír teljes) valószínűséggel, mert, hogy tartották volna meg lételüket az V-ik századtól fogva a IX. századig (hogy) a história

semmit se tudjon róluk (már pedig az akkori mozgalmas, küzdelmes időkben bizonyára szívesen fogadták volna ezt a szintén harcias népet: a székelyt, s valamelyik krónika csak említést tenne róluk, holott sokkal jelentéktelenebb népről van ismertetés adva.)—

(Ezt a hitet hamis adatokkal is igyekeztek erősíteni, amely hamis bizonyságok közül a legfontosabb a székely krónika keletkezése. (Lásd a Függ. 108–109 lapjain.)

Van Másik fontos érv, amely azt bizonyítaná, (— daccára annak, hogy a székelyek nyelve semmiben sem különbözik a magyarokétól, —) hogy csak nem lehettek magyarok. U. i. a XIII.-ik századból ~~korábbról~~ fennmaradott n e m z e t i k r ó n i k á k b ó l azt lehet olvasni, hogy a g y ő z e l e m a m a g y a r o k r é s z é n l e t t v o l n a, de a h i t v á n y t e s s e r y ő k és a <u>s z é k e l y e k</u>, — k i k r e n d e s <u>s z o k á s s z e r i n t a s e r e g é l é n j á r t a k</u> — m e g f u t a m o d t a k és e z á l t a l a c s a t á t e l =

veszteléke. Azt pedig tudjuk (a Jegyzet 122. oldalán lévő *) alatt elmondottak alapján) hogy a magyarokénál, de meg mindenféle harcias keleti (turáni) népnél az volt a szokás, hogy a hozzájuk csatlakozott népeket — mivel nem bíztak még bennük — a sereg elé küldték (az első sorokban kellett harcolniok. (V.ö. Konst. nézetét a kabarokról.)

Ha tehát a székelyek előjártak a háborúban, annak más magyarázatát nem lehet adni, minthogy a székelység épugy a magyarokhoz csatlakozott nép volt, mint akár a besenyők.

Ezen az alapon nem lehetetlen azok feltevése sem, kik oly módon magyarázzák a székelyek eredetét, hogy a bolgárok közt volt egy török : Székel vé, és talán ez a bolgár török csatlakozott volna az említett kabarokkal együtt a magyarokhoz; és ez a nép lenne az, mely külön telepítve, magát alkotta volna a

későbbi székelyeknek.

III. (~~Harmadik~~) fontos érv amellett, hogy a székelyek nem lehettek magyarok, az a nemzetségi szervezet, amely akkor is élt a székelyek körében, mikor az a magyaroknál régen feledésbe ment volt. Más pedig elképzelhetetlen, hogy a királyok (László – Kálmán) hadi célokra kitelepítik a magyarság egy részét a határszélekre, (lásd ezt a nézetet később,) amelynek a XIII. században kellett megtörténni. (= Kálmán király akkor uralkodott.) Más pedig ekkorára egész Magyarországon megszünt a nemzetségi szervezet. Ezzel a kitelepítéssel (meg mintegy) vissza állítanák a székelyek számára a nemzetségi szervezetet, amely monarchikus és katonai szempontból semmiesetre sem mondható kedvezőnek és célszerűnek. (Vagyis valószínűtlen, hogy beálljon az az állapot, hogy a magyarság egyszer elhagyja nagy

* Elszámította magát 100 esztendővel

nehezen a nemzetségi szervezetet, azután egyszerre csak mintegy királyi parancsszóra a nemzet egy csekély töredékénél vissza állítsák azt.

Ha egyébb érv nem is, de maga ez a legutóbb felhozott körülmény szól az ellen, hogy a székelyek kitelepített magyarok lennének.

Ezekkel épen homlok egyenest ellenkező tétel is létezik. U. i. a XVIII. században egy Tasching nevű jezsuita azt kezdte tudományos alapon bizonyítagatni, hogy ezek a székelyek közönséges magyar emberek, akiket valamikor határőri szolgálat végett rendeltettek mostani lakó helyükre, s innen kapták nevüket is: a magyar törzsektől tartott megszállott székeken túli magyarok. (Nk. elve)

Ezzel kapcsolatban pedig a XVIII. században egy Timon Sámuel (neves hisztorikus) arra hívta fel a közfigyelmet, hogy

pedig

Ugocsa megyében az erdő őrköt székelyeknek hívják; ami azt mutatja, hogy a székely és az őr egyértelmű szavak lennének. (Tehát erősítője lett a Timon adata az említett Taschiny-féle magyarázatnak.)

Még tovább fejlesztette ezt a felfogást (az ő által keletkezett irodalom legkiválóbbika): Hunfalvi Pál, aki valóban erőszakon (nem konstruált) érvekkel arra az eredményre jut, hogy e székelyek nem másak, mint László- vagy Kálmán királyok idejében Erdély szélén megtelepített határőrök; kik, hogy teljességgel magyarsemmiben sem különbözhessenek, onnan is nyilván való, mert hogy ugyanazt a nyelvet beszélik (eltekintve csekély idegen befolyástól) mint a magyarok. De

Bár ez az irodalom is nyomós bizonyítékokkal támogatja a maga igazait, azt azonban el kell ismernünk, hogy ez a kritika csak rombol, de nem épít, mint azt

adatokkal elhiteti velünk, hogy a szé-
kely nép nem a hunok maradékai, sem
pedig nem idegenek, de azt, hogy kik
tulajdonképen nem magyarázza meg.
Mert azt, hogy a székelyek László, vagy
Kálmán király által kitelepített ma-
gyarok volnának, nehéz elhinni; már
csak azért is, mert sem az egykori,
sem a későbbi történelem a székelyek
eme tömeges kitelepítéséről nem tud
semmit!

Mindegyik nézet inkább csak fel-
tevés, mert egyik sem hoz fel kézzel fog-
ható, konkrét adatot. Egyetlen érvvel
sem bizonyíthatták be teljes tökéletes-
séggel, hogy kik, hát tulajdonképen a
székelyek?

Szóban akár a hunok ivadékai,
akár idegen elemből összeolvadás út-
ján keletkezett, akár kitelepített ma-
gyarok lettek légyen is a székelyek ősei,
az bizonyos, hogy feladatukat a határ,

szélcken mindenkor hűségesen teljesí-
tették!

A székelyek szervezete. A székely krónika szerint a székelyek 7 székből állottak, valószínű, hogy minden egyes nemzetség egy-egy széket létesített. Később több új szék is keletkezett, amelyeket a régi, anyaszékekkel szemben fiú-szé-kelyeknek nevezték. Ezek a székek olyan közigazgatási egységek voltak, amelyek megfeleltek a magyar vármegyéknek.

Az egész székelység élére a király a székelyek ispánját = a comes siculorum-ot állította.*) Legtöbbször az az eset fordult elő, hogy az erdélyi vajda egyszersmind a comes siculorum volt.

---

*) Az ős székelyekre vonatkozó legendák szerint valamikor a Hunyadiak korában élt volna a székelyek élén. Ez azonban csak a mesék világában mozgó legenda, de nem történeti tény.—

Mindegyikét élén a választott (bíró) és a hadnagy állottak.

A székelyek között – jogállásukra tekintettel, – nem volt rendiség. Mind nyájan szabad emberek voltak. Adózás alól éppúgy mentesek voltak, mint a (magyarországi) nemesek. Voltuk gyanánt bizonyos adótartozásuk, amely azonban, – mivel nem évről-évre visszatérő adóbeli kötelezettség, inkább ajándék jellegű volt: az ökörsütés.*)

A székelyeknél (a jogi-rendiségi hiány később is fennállott és) csak a vagyonbeli

*) A székelyek ökörsütési kötelezettsége a királlyal szemben állott fenn. Tudniillik bizonyos rendkívüli alkalmakkor: a király megkoronázásakor, a király házassága-kor, ha a királynak fia született stb. a székelyek ajándékot adtak a királynak. Ez az ajándékozás (pedig-később) kötelezővé lett. Az ajándék ökörsütésből állott, ami úgy történt, hogy a falajdonukban lévő minden tizedik ökrét a király emberei tüzes vassal lebélyegezték a király számára.

gazdagság) idézett elő (köztük némi kü-
lönbséget. Nevezetesen azokat a székelye
ket, kik elég gazdagok voltak arra, hogy
(amellett, hogy lóháton mennek) a há-
borúba (még megfelelő) kíséretet is vihettek
magukkal: primores = előkelők -
nek hívták. Akik (pedig) lóháton ma-
gukban mentek (a katonaságba) azokat
lófő-székelyeknek. Azokat pedig, kik-
nek nem telt lóra, gyalog mentek, e-
zeket a darabont-székelyek. Ez tehát,
hogy ki a primor, ki a lófő, és ki a dara-
bont székely, (az egyedül) csak az illetők a-
nyagi helyzetétől függött. *)

---

*) (Mert épugy bekövetkezett az, hogy a primor
(bizonyos ok miatt) elszegényedvén (kíséretet nem
vitetett magával s) lett belőle lófő-székely, vagy
esetleg (ha még ennyivel sem rendelkezett, lett) da-
rabont. Viszont a darabont, ha (nem) vagyonra tett
szert (úgy, hogy szerezhetett magának lovat és
megfelelő fegyverzetet) lett belőle lófő-székely, sőt
esetleg primor is!

Csak jóval később, a XV. században következik be az a fejlődés, hogy részletesen megállapítják, ki melyik osztályhoz tartozik és milyen módozatok mellett lehet átlépni egyikből a másikba.

Az erdélyi szászok.

A harmadik nátio (melynek külön kormányzata az erdélyi területen kifejlődött): a szászok. Ezeket az erdélyi szászokat Flandriából telepítették be különböző időközökben, (de túlnyomó bejövetelük II. Géza király uralkodása) idejére esik. (Találunk már István király kora óta német településeket ezen a részen, különösen Kolozsvár vidékén.)

Az erdélyi szászok (mint a többi hospesek kaptak privilégiumokat) kiváltságleveleik közül legfontosabb a II. Endre által kiadott 1224-ben kiadott Diploma Andreanum, mely a szászok jogait (oly módon állapítja meg, mint) a Magyar-

országi városi polgárok kiváltságait szokták a királyok privilégiumai megállapítani. Mindössze az a lényegtelen különbség van a szászok és a városi polgárok között, hogy a Diploma Andreanum-ban nem egy meghatározott város közönsége, hanem számos egymástól különböző, más-más lételű, sőt a privilegium-levél kiadása után keletkezendő városok lakóinak jogai és kötelezettségei vannak megállapítva.

A diplomában egész pontossággal körül van írva, hogy mettől-meddig terjed a szászok által benépesített terület. Kimondja nevezetesen, hogy Szászvárostól Daróczig elterjedő földet oly módon bocsátja a király birtokukba, hogy ezen a területen senki más területet, se jószágot ne szerezhessen; kizárólag csak a szászok által birható, és ha ezen a területen akár magyarnak, akár más nemzetiségünek volna jószága, azt el kell cserélni. Azok a lege-

=lőkkel pedig, amiket a székelyek, meg a vlachusokkal (oláhokkal) közösen használtak, az övekkel (a szászokéval) legyen.

Ilyen módon területileg teljesen elkülönítve lettek az erdélyi szászok. A szászoknak a diploma Andreanum által való ezen elszigeteltsége igen kedvező volt arra, hogy a maguk (speciális) faji- és nemzetségi (eredetüket) szokásaikat (tulajdonságaikat és) jogaikat sokkal nagyobb mértékben megtudták őrizni, mint akármely más megtelepített, idegen ajkú nép. Ehhez a külön választáshoz hozzájárult még az is, hogy egyházi tekintetben is meg volt neájuk nézve ezen elkülönítés.

Míg u.i. az erdélyi magyarok és a székelyek plébánusai az erdélyi püspökök jurisdictiója alá tartoztak, addig a szászok papjai közvetlen az esztergomi érsek fennhatósága alá rendeltettek. (Jóde vonatkozólag érdemes lesz elolvasni

a Fegyx. 300-301 oldalait) *)

A szászok felett a comes Libiniensis = a szebeni gróf, vagy a szebeni király bírá állott. Alatta vannak a királybirók. Az általuk bírt területet Királyföldnek is nevezték, arra való tekintettel, hogy a szászterület közvetlenül a király fennhatósága alatt van. **)

E kiváltságok mellett (a dóbeli kötelezettségük pontosan meg volt határozva a Diploma Andreanumban.) Ki van u. i. mondva, hogy a királyi kamara jövedelméhez 500 Kölni Märka finom ezüstöt tartoznak adni.

---

*) Ezen kivett egyházak könnyebb igazgatása végett III Béla Nagyszebenben prépostságot és kápolant alapított, amelyek külön állásuknál fogva alapúl szolgáltak a XVI. századbeli reformáció-nak.

**) A szászok az egész országban vámmentesen szállíthatták áruikat és vásártarthatási joggal is birtak az egész Erdélyrészi területre kiterjedőleg!

+ Szerveztetnek ip.

Az a lucrum camerae nostrae kifejezés, mely ebben a törvényszövegben benn nefoglaltatik, félre értésre adott okot e törvény magyarázóinak *)

Az erdélyi országok az 500 kölni márka finom ezüstön kívül 500 fegyvernet is tartoztak kiállítani az ország védelmére, ha a hadsereget a király személyesen vezette; 100 fegyvernet akkor, ha a király az országon kívül viselt háborút; 50 fegyvernet pedig akkor, ha nem maga a király megy a háborúba, hanem

*) Némelyek u. i. azt vitatták, hogy ez az 500 kölni márka finom ezüst a király a-mai jövedelmének növelésére szolgált volna, amely jövedelem a használatban lévő pénzek beváltásából ered. Ezt azonban nem lehet elfogadni magyarázatul, mert ez a szó: lucrum camerae első sorban a király minden nemű jövedelmét jelenti, és csak második rendben jelenti ki a pénzváltás ból származott hasznot. Vagyis nem egy kell

helyette valamelyikét fölírs.*)

Az oláhokról.

Az oláhok, vagy vlachusok szintén Erdélyben laktak. Positiv tudomásunk nincsen csak a XIII. századtól fogva van. (A Jegyzet 92, 93, továbbá 95 és 96 lapjain az oláhokra vonatkozólag elmondottakhoz kiegészítésképen még a következőket kell tudnunk.)

Az 1222-iki aranybullán kívül még az 1224-iki Diploma Andreanum is tartalmaz némi utasítást a románokról (oláhokról) számára. Kimondja u. i.) A Diploma

... (a 330 oldalról) értelmezni ezt a kifejezést, mintha az erdélyi szászok a pénz beváltás alól mentesíttettek volna magukat ezzel az évenként fizetendő 500 márkával, hanem e megszabott állandó adófejében ennyit tartoztak a király kincstárába befizetni.

*) Az előtt előbb jogúak (mint a nemesek) megkívántak, hogy maga a király vezesse őket. Az fenti rendelés mutatja, hogy e szászok, mily előkelő joggal birtak. —

hogy azokat a legelőket, amelyeket a székelyek és az oláhok birtak: legyen a szászoké! (Vagyis világosan kitűnik, hogy — mivel az oláhoknak legelő volt birtokukban, — pásztorkodással foglalkoztak.)

(Mint a székelyeknél, úgy ezeknél is érdekes és bonyolult az eredetük és bejövetelük ideje. *)

(*) Mivel már jó előreleg több helyen találhatók adatok az oláhok keletkezéséről, itt csak rekapitulálhjuk azokat.

Az oláhok azt tartják magukról, hogy ők elromanizált dákok. (Dákórománia!) Ez a feltevés valószínűtlen, mert — tudjuk, — hogy alig több, mint másfélszáz esztendeig állott fenn római uralom a Dák területen, s az itt levő rómaiak sem tősgyökeres latinok voltak, hanem Kisázsiából összetoborzott műveletlen katonaság. Mit legjobban bizonyítanak azok az emlékek, melyekben a perzsa Mithrász istenére ismernek s amelyeket ezek a kisázsiai katonák imádtak. (V. ö. 82–84 l.) Ezek a maguk sem latin katonák

Az oláhok egyébiránt a magyarsággal szemben itteni megtelepedésük után, — mivel minden királyi engedély, (uralkodói jóváhagyás) nélkül szállingóztak be kis csapatokban, — kiváltságosabb helyzetet nem tudtak szerezni. Némelyek közülök — érdemeik jutalmazásául — nemesíttettek, (Máramarosban az oláhok nagyobb részre nemes emberek) (akik pedig jogot nem bírtak szerezni, azok egyszerű jogtalanok maradtak, mint a magyarországi jobbágyok voltak.)

...(332. oldalról.) nem latinizálhatták el a dákokat, kik különben is szívósak voltak. Továbbá azért is kétségtelen ez a feltevés mert az állítólagos elemetnek: a légiónak Dáciából való kivonása után 600 év telik el, míg a honfoglaló magyarok feltűnnek. Ez a 600 esztendő pedig mozgalmas, változatos évszázadok láncolata volt s elképzelhetetlen hogy itt élhetett volna a dákság. — Jogtörténészeink magyarázata szerint az oláh latin faju nép, mely Hellas felé való vonulásában erős szláv befolyáson menvén keresztül, jutott el az erdélyi bércekbe,

SZLAVONHIA, HORVÁT- ÉS DALMÁT ORSZÁG KORMÁNYZATA.

A tulajdonképeni Magyarország a Száváig terjedt. (Nem, mint ma, amikor a Száva a tulajdonképeni országhatár!) A Szávától délre eső terület, — bán, kormányzatilag különálló, de tényleg az anyaországhoz tartozó, két, illetőleg három országrészt foglalt magában: Szlavóniát és a Horvát-részeket, lejebb pedig Dalmáciát.

Szlavonia a Szávától egész a Kapelláig terjedt, melyet, mivel túlnyomó mértékben szláv népség lakta, nevezték el Szlavóniának. Nem közjogi, hanem inkább csak geográfiai különállása volt ennek a területnek.

Horvátország pedig Szlavóniától délre Dalmácia közepéig terjedt. Eleinte nem tartozott Magyarországhoz, hanem csak László, de még inkább Kálmán királyok óta. Az előtt önálló ország volt, külön fejedelemmel, akiket ma-

magukat a X. században horvát-királyok-nak kezdték címezni. E horvát-királyok beházasodtak a magyar királyi családba, s egyikük Zvonimir László királyunknak sógora volt. A magyar király Zvonimir halála után a kitört viszályok következtében még szorosabbá fűzte az anyaország és a horvát-részek közötti viszonyt, a hogy némelyek szerint magát is megkoronáztatta volna horvát királynak. (Sőt azt, hogy utóda) Egyetlen magyar királyunk sem koronáztatta magát külön horvát királlyá, hanem magyar királlyá való megkoronáztatásával, a horvát királyságot is elnyerte. (L. 203 old.) lett.

Horvátország hozzá volt csatolva az anyaországhoz, Szlavónia pedig alkotó része annak. E mellett területében a Szlavon terület közigazgatási beosztása olyan, mint Magyarországé. Ebben Horvátország megtartotta bizonyos

különleges helyzetet régi különállása emlékeképen.

A királyság kialakulása előtt azokat a fejedelmeket, kik a horvátok felett gyakorolták a hatalmat bán-nak nevezték, s ezt a címet megtartották akkor is, mikor a magyar királysághoz csatlakoztak, oly módon, hogy a király által oda kinevezett kormányzót bán-nak hívták (továbbra is) ~~ez a~~ bán (tehát a király személyes képviselője Horvátországban. A vidéki kormányzást illetőleg nem megyékre volt osztva, mint a szlavón területek, hanem a szláv népeknél divatozó nemzetségi szervezetnek megfelelőleg zsupánságok-ra volt felosztva.*)

*) A szlávok törzsi szerkezete törzsekre, (a déli szlávoknál: zsupákra) ágakra és családokra oszlik. A szláv vidéki kormányzat központjai a várak lévén, belőlük lettek a várkerületek = zsupánságok. Sajátsága

Horvátország kormányzása azonban nem a bán által történt mindig, hanem a királyi család valamelyik tagja dux-, vagy ifjabb király = iunior rex-i minőségben. (L. 206–207 old.) által.

A szlavón részek Magyarországnak integráns részét képezték. Mivel azonban messze volt az országtól, igen sokszor rá bízták a dux-nak, vagy a bánnak a kormányzására, vagy pedig külön bant állítottak ide is. Természetes, hogy a bán Horvátországban másféle hatalommal bírt, mint a szlavón területen, aminthogy

---

(a 336. oldalról)... a szláv törzsszerkezetnek a tágabb értelemben vett családnak a teljes vagyon közösség elvére fektetett erős szervezete: az u. n. Házközösség (Hauscommunion), melynek a horvátoknál ebben a korban is divatos volt. E házközösségi patriarchális szellemet és azt a tala állzatott intézményeket átvitték a politikai életbe is. A házközösségből lettek a zsupánságok. A zsupáni a legrégibb házközösségből választották, amit arra a családra örökletessé tettek. —

az alatta álló közigazgatási tisztviselők is másoké voltak, mint Szlavóniában. Rendszerint (az az eset volt, hogy) a két országrészt egy bán kormányozta, akinek két vicebánus a van, az egyik horvát, a másik szlavón részek igazgatására. Ilyenkor a bán Bānus totius Slavoniae = az egész szlavón ~~részek~~ bánja-nak nevezteték. (Ezt a területet különben tenta bānātus v. t. ducatus-nak is nevezték.)

A bán jogállása olyan volt, mint a nádoré vagy az erdélyi vajdáé. A köré a négy országos főméltóság köré tartozott, amelyeknek meg volt engedve a hivatal viselése. A bán a kormányzat vezetője, bírói hatalma kiterjed mindenkire, ő a haderő vezetője és a pénzügyek kezelője, továbbá, mint a király képviselője igénybe vehette a szállásadási jogot. Hogy milyen nagy hatalom volt a báni

méltóság, mutatja az, hogy a XIII. szá=
zadban a nagybíntokú urak közül so=
kan versenyeték a báni méltóság elnye
résére (hogy az azzal járó kormányza
ti hatalmat, saját nagy hatalmuk növe
lésére fordíthassák).

Azzal kapcsolatban, hogy a bán a szla
vón terület felett is gyakorolja a fennha=
tóságot, kifejlődött az a szokás, hogy a
szlavón megyék is tartottak közös gyülé=
seket, épugy, mint a magyarországi vár
megyék proclamata congregációk és ge=
nerale judicium-okat a nádor ország já=
rása alkalmával. Ugyanezt teszik a
szlavón megyék nemesei is: összegyül=
nek a bán vezetése alatt és ott intézik el
közös ügyeiket. Ez az összegyülés állan
dóan egy helyen történik, (Nem ugy,
mint a magyarok hasonló gyülései!) s
ennek következtében köztük szorosabb
kapcsolat létesül. Igy fejlődik aztán ki,
hogy nemcsak a megyék alkothatnak a

maguk számára érvényes jogszabályokat, (a magyar vármegyék mintájára) hanem (az is, hogy a szlavón megyék együttesen is alkothatnak statutumot!

Dalmáciát szintén Kálmán király csatolta Magyarországhoz, — felvévén a Dalmát-királyi címet — azonban ez a hozzánk tartozás nem volt valami hosszú ideig tartó.

Dalmácia alatt kizárólag csak a tengermelléki városokat és a Dalmát szigetcsoportokat értették. Míg az ország Dráván túli vármegyéi a pécsi püspök, a horvát- és szlavon részek papjai a zágrábi püspök, addig a dalmáciai egyházak a spalatói érsek főhatósága alájutottak. Tudva, hogy ebben a korban az egyházaknak mily nagy szerepük volt; az egyházi administrációnak e külön való beosztása nagy fontosságú tényneke mutatkozott ezekben a külön

kormányzatú országokban.

A Dalmát városoknak a római uralom alatt kifejlődött municipális szervezete a magyarok (Kálmán) közbelépése által sem változtatott meg.

Dalmácia felett a Banus maritimus = a tenger melléki bán állott, ez azonban nem volt olyan előkelő közjogi méltóság, mint a Horvát, vagy a szlavón-bán, amennyiben annak alá volt rendelve és csakis hadügyi tekintetben bírt rendelkezési joggal, s mivel rendkívüli tisztség volt, csakis addigra terjedt hatalmi köre, amig megbízatása tartott; emellett teljesen szláv természetű állás volt, amennyiben örökletessé vált: III. Endre el ajándékozván a Bribiri családnak!

(V. ö. a zsupánságok örökletességéről mondottakat a Fegyzet 337-ik oldalával.)

V. A pénzügy.

TERMÉNY ADÓ. — A magyar királyság első három századában tulajdonképeni pénzügyről, államháztartásról még nem lehet szó, mert ekkor

1.) (a gazdasági állapotok) még a természeti gazdaság (rendszerének állapotában volt), (tehát) nincs a pénzgazdaság kifejlődve. Már pedig (komplikált) állami pénzügyekről csakis akkor lehet szó, amikor az adóbeli szolgáltatást nem természetben, hanem pénzben teljesítik.

2.) mert nem is volt szüksége a közönségnek arra, hogy efféle anyagi szolgáltatásokat teljesítsenek, mert hiszen ami közfeladat volt (hadakozás és királyiskodás), azt az ország szabad lakosai maguk is elvégezték a saját költségükön. (Tehát) még nem voltak nagy állami szükségletek, amelyeknek kielégítésére az alattvalók magánvagyonát pénzben fizetendő közadó,

utján is igénybe kellett volna venni. Ezért állott elő tehát az a körülmény — amiről már többször tétetett említés, hogy a királyi jövedelmek (a király kincstára = fiscus regius) nem voltak el különítve az országos közjövedelmektől (az országos kincstártól) s így államháztartás sem volt, ha nem volt királyi udvartartás. Az országos közjövedelmek hováfordítása, elengedése elajándékozása a király önkényétől függött.

Minthogy az ország szükségletei a természetben nyujtott szolgáltatásokkal nyernek kielégítést, kezdetben nem ismerték az adó fogalmát.

Hogy az adózás és ezzel kapcsolatban a pénzbeli teherviselés gondolata miképen fejlődött ki, azt láttuk a germán alkotmány tárgyalásánál (L. 185 old.) Ugyanezt a fejlődést látjuk a magyaroknál is.

A közjogilag szabadok sem személyük

sem vagyonuk után adózási kötelezettséggel, ama középkori felfogásnál fogva, hogy a szabadság legfőbb ismertető jele és tényezője az adómentesség, nem terhelhetők. Csak a nem teljesen szabadok, a magán jogilag szabadok rendje szorítható adózásra, (akik valakivel, de leginkább a királlyal szemben függő viszonyban lévén, szabad birtokuk nincsen.

Eddigelé az állami szükségletek a vár birtokból kaptak fedezetüket. A vár birtoknál a vár kerület lakosainak termményeiből, személyes szolgálataiból (vár munkák, fuvarozás, várjobbágyok hadi szolgálatai.) A versenyel felosztásával

~~Akik~~ (ezek a magán jogilag szabadok, részint földesúri hatóság alá kerülnek, részint városi polgárokká lettek. E két körülmény által (a király a tulajdonképeni adófizető elemet elveszíti, (mert azok adójukat közvetlenül

a földes uraiknak fizeti és minden egyes jobbágy adója által ily módon megnövi = dül a király.) Adókat ezentúl a városok és a kiváltságolt területek fizetnek.

A király, mint az ország legfőbb tisztviselője, a köréhez u = talt teendők ellátásáért jelentékeny földbirtok (adományozásában) részesült. (Ez pótolta a civillistát!) Voltak ezenkí = vül a királynak családi jószágai is, ame = lyeket a honfoglaláskor nyert a törzsek osztozkodásakor az Árpád törzse (szál = lásbirtok = allódium). Ezekhez járúl = tak az olyan gazdátlan földterületek, amelyeknek közös tulajdonosa a nem = zet, mint egész volt. Ezt a területet is a király vette magán kezelésbe, s az onnan befolyó jövedelmek kizárólag őt illették. Továbbá voltak a király kezén olyan földbirtokok, melyeket a célból hagyta = tak meg nála, hogy abból a többi országos fő = méltóságok megfelelő javadalmazás =

KIRÁLYI JÖ = VEDELMEK.

Telkebrett birtokok is a királyéi

=ban részesüljenek és ha ezek valame=
lyike üresedésben volt, az e birtokból be
folyó jövedelem is a királyt illette. Noha e
nagy birtokoknak — a munkás kéz hiá=
nya miatt — nem volt olyan nagy érté=
kük, mint manapság, mégis a magyar
király Európa leggazdagabb uralkodója
i között foglalt helyet, s magának a ki=
rálynak, mint az ország első főúrnak tulaj=
donában olyan földterüle=
tek állottak, amilyen (terület tekintetben egyik
-másik európai fejedelem) országa (nem) (bir)
(lalt el) volt.

ÁRPÁDHÁZ KORABELI RENDES KIRÁLYI ADÓK.

(Az adók a közjövedelem=
nek legfontosabb alkotó ele=
mei.) Az Árpádok korában
rendes királyi adók voltak:

1. A füstpénz = fumarium, melyet
minden mansio (házacska) után min=
den, nem nemes családfő fizetni tarto=
zott. *)

*) Emansiók tűzhely-félék lefejtek inkább. (227 l.)

1. *Terragium* = földadó, melyet a föld használata után fizettek legintább az udvarnokok, a királyi föld-művelői. Ez az adó teljesen nyugat-európai eredetű, eredetileg csak a nem-nemesek fizették. Később a hospesekre és az általuk alapított városokra általány összegben rótták ki.

2. *Csebertadó* (vagy borradó), melyet a szőlőművelésével foglalkozók az általuk termelt bormennyiség után fizettek. (Különben a földadónak egyik faja.)

3. *Martyrina* = nyestbőradó. Szintén földadó (még rendje annak és alakja), melyet orlai-népek által lakott endrői vidékek lakosaira, — ahol a nyestbőrök gyűjtése az illetők főfoglalkozását képezte, — vetettek ki. (V. ö. Szlavónia ormenében egy pajzson keresztül futó menyétet látunk.) Eleinte természetben, később általány összegben rótták ki rájuk.

5. *Pondusadó*, hogy mi után kellett fizetni, nem tudjuk. Valószínűleg pénzegységet

Meg a obscenusis!

(1 pondus = 5 dénár) jelentett.

A természetben beszolgáltatandó tonnényeknek 2/3 része a királyé, 1/3 része pedig a termény adót kezelő ispáné lett. (V. ö. Kvalkettei 220 old.)

REGALIUMOK.

Láttuk, hogy mennyi féle adót tartozott fizetni az ország szabad lakossága, mégis, mikor a tulajdonképeni adófizető elem megcsappan, a királyi kincstár nem az adókban (mint ma!) találják a közjövedelem legnagyobb hányadát, hanem az u. n. Regaliumok-ban. A királyi regáliajogok (iura regália) a királynak kizárólag fenntartott jövedelmező országos jogok voltak. Ilyen regáliajogok voltak a pénzverés, bányászat, vámszedés és vásártartás joga.

Pénzverési jog.

A pénzverési jogot a királyok mindenkor megtudták magukénak tartani, még akkor is, amikor más adósze-

dés tekintetében jogaikat megfogyatkoztak. (V. ö. Freisingeni Ottó püspök véleményét a magyar királyok pénzverési jogáról a 281. oldalon.)

A magyar királyok Szent István király óta — a nyugati fejedelmek mintájára — verettek pénzt, s ezen jogukat felhasználták arra, hogy a királyi kincstárnak állandó jövedelmet szerezzenek. A pénzverés kizárólag a király joga.

Nem tudták még ez időben, hogy a pénz értéke abban van, hogy a pénz olyan érték, melyért más, vele egyenértékű dolgot lehet vásárolni. E helyett abban a gondolatban voltak, hogy a pénz csak ~~azért~~ ~~van~~, a király iránti tiszteletből azt el kell fogadni, s e felfogásban gyökeresedett, hogy a pénznek csak az ország határán belül volt forgalma.

A forgalomban lévő pénzdarabokat évenként egyszer, vagy (évenként) több-

= nös is beváltották és kevesebb ötvözetü pénzzel cserélték fel. Ebből a kincstárnak jelentékeny haszon hánult. Ez volt az u. n. lucrum camerae regiae = királyi kincstár haszna. Általa nemcsak a veretési költséget takarították meg, hanem a király magán jövedelmét is növelhette ezzel. Mind gyakrabbá vált nak a pénzbeváltások és egy bizonyos mennyiségü nemes érczből minél több kal több és vékonyabb pénzmennyiséget bocsátottak ki, mint az előző évi volt.

A pénzverés Esztergomban történt az esztergomi érsek felügyelete alatt. Ki ennek fejében a lucrum camerából egy huszad részt kapott.

A pénzbeváltást a tárnok mesterei és tisztviselői, a pénzváltók eszközölték. Falvak-falunak járóvám tudtul adták a lakosságnak a pénzbeváltást, amelyért bizonyos díjat kellett fizetni. Így tehát az érmeközti pénzbeváltás az ország minden

lakosára nézve kötelező volt. A nemzet többsége tiltakozott a gyakori pénzváltás ellen. Ilyen tiltakozás van kifejezve már az aranybullában, (13 cikk.) ahol is kimondatott, hogy a pénz húsvéttól húsvétig járjon, ami azt jelenti, hogy a király évente csak egyszer veretheti új pénzét.

Pénznemek.

Az Anjou korszakban Magyarországon a márka a nevi pénzegységgel találkozunk. Láttuk, hogy az erdélyi szászok adóbeli kötelezettsége szintén márkában, mégpedig 500-ban volt megállapítva. A márka bizonyos egységet mérő súly, mértéke volt. Egy márka ezüstnek 240 dénár felelt meg. A dénár (ezüst pénzegység) körülbelül 20 fillér értékű; ilymódon tehát egy márka 40–45 korona értékkel bírhatott.

Másik gyakran előforduló pénznem a forint, vagy fontály, mely azonban

nem önálló számítási pénzegység, mint a márka negyedrésze (60 dénár), (amiköszülbelül 10–11 koronának felelt meg). A fertó fele a pensa, vagy solidus, ezt 3
–úgy láttuk aranyból is, ezüstből is vették, mert arany solidusról és ezüst solidusról szólnak forrásaink. István király törvényeiben azt látjuk, hogy egy tinó egy pensa értékű és 110 pensát kellett fizetni annak, aki embert ölt.

Azután találkozunk ezzel a számítási egységgel, hogy pondus, bizonyos súlyt jelentett, ami 5 dénárnak felelt meg, lévén egy fertóban (60) 12 pondus, 1 pensában pedig 6 pondus.

Az arany solidus értéke (30 dénárból állott) úgy aránylik az ezüst solidushoz (értéke 12 dénár), mint 2:5. 5 ezüst solidus ért fel két arany solidussal. Más szóval egy fertó márkában 2 arany, 5 ezüst solidus volt.

Bányászati jog.

Másik nevezetes regáliája a királynak a bányászat, de különösen a nemes érc és só bányászat.

A nemes ércbányászat kapcsolatban van az érmeverési joggal. A királynak a nemes fém bányászati-joga alapján keletkeznek a királyi bánya telepek, amelyekből fejlődnek ki idővel a királyi bánya városok.

A sóbányászat a nemes-fém bányászatánál is nagyobb múltú s feltétlenül királyi jog, amennyiben a király látta el sóval az egész ország lakosságát. Királyaink a só-jövedelemből jótékony és kulturális alapítványokat is tettek. *)

*) Így Apafy Mihály szolgái fejedelem nagy só-alapítványt tett a mi Kollégiumunk számára, a mint az alapítványból 8000 Ko ronát kap a Főiskola az állam pénztár-ból évenkint. Apafy különben 1686 só alapítvá-

Salariumot rendelt egyes országos méltóságok viselőinek (a törvény innen értheté az aranybullának az a rendelkezése, hogy a király az ország
25 belsejében sót csak szabályszerűen és [illegible] ukf [illegible] s a végeken tarthat tartani. I. i. természetes dolog, hogy azoknak, kik sót kaptak, nem volt közönbös hogy Aknaszlatinán, vagy pedig Budán kapták-e meg a sót; a király szállíttatja-e oda, vagy pedig az illetők.) Ennek való volt hát azon rendelkezés, hogy a király tartson e nagy empóriumokon nagy mennyiségü sót.

De nemcsak a só bányászat tartozott a király e nemü regáljogai közé, hanem minden ásvány bányászatára nézve meg volt az a joga, hogy annak jövedelméből, — azon elvnél

---

(a 353. oldalról) ... is tett, ami azt bizonyítja, hogy ennek a nem valami energikus fejedelemnek a kultúra iránt is volt érzéke.

fogva, hogy csakis a föld felülete illette meg a tulajdonost, a benne rejlő ás-ványokat, fémeket pedig a király tulaj-donát képezték, — a maga részét megkövetelje. A királyi bányából ki-kerülő ásványoknak — só kivételével — 1/8. része a királyi kincstárt illette meg, a király ezen jövedelmét urburá-bányabérnek nevezték, (amit az bányászok fizettek)

Vámjog.

Két féle vámot kell megkülönböz-tetni: 1, országos határvám (mely mind végig megmaradt az országos jövedelmek gyarapítására) Ez szede-tett az ország határán, akár kifelé, a-kár befelé mozgó irányban átlépő min-denneműáru után. Az árukat harmincad-ot fizettek, innen van e vám neve: harmincad, ahogy kü-lönben a vámberlőket is nevezték: har-

mincadosok.

2, belföldi vám a másik. Ezek megint két félék, t. m. szárazföldi- és vízi vámok, aszerint, amint szárazföldi, vagy vízi utaknak használatáért szedtek azokat.

Hogy a vízi utak, révek stb. használatáért szedtek vámot, az még érthető, mert azoknak fentartása költséges lenni szokott. Ellenben a szárazföldön, ahol útnak nevezhető körlekedési eszköz egyáltalában nem volt, semmiféle különös oka nem volt annak, hogy szárazföldi vámokat Seliniae siccae [illegible].

A vámjog a monarchia kezdete óta fennálló gyakorlaton alapult. Kezdetben maguk a királyok gyakorolták, később azonban — e belföldi vámokat — a földesurakra és a városokra átengedték. Mikor a vámszedési jogot ezek megszerezték, nagy számmal állítottak fel vámhelyeket. Mivel pedig a nemes emberek

tartozott vámot fizetni és csak a kereskedők – iparosok, meg a jogtalan nép voltak azok, kik e kötelezettséget fizették, elgondolható, hogy micsoda közgazdasági károk okozói lettek ez által. Mert akárhányszor a fegyverszünet valamelyik távoleső városba, mindegyikbe község határán, a sorompónál vámot fizetett, mikor belépett is; akárhányszor az iparos vagy kereskedő vitte a maga portékáját más városba, fizetni kellett. ~~Az~~ A ~~folytonos~~ vámolás mindkettőnél megdrágította az árunak értékét (azoknak pedig után a szegény nép adta meg az árát)

A vámok alól csak a királyi adott mentességet. Ilyen mentességet kaptak az egyházak és a városok.

Vásártartási jog.

A vámszedési joggal kapcsolatban áll a vásártartás. Városok, de leginkább

városoknak jogot nyertek arra, hogy bizonyos időközökben vásárokat tarthatnak és mindazoktól, kik a vásárra árúval megjelentek (a királyi részre) vámot voltak kötelesek fizetni, (ezzel is gyarapítván a király jövedelmét. E joggal már István király is élt. Később azonban a királyok erről lemondtak).

Mivel nem volt megengedve a szabad kereskedelem, vagyis, hogy akárki melyik község bírhatott vásártartási joggal, csak a király által engedélyezett helyek.*) A király annál sűrűbben osztogatta a városoknak ezt a vásártarthatási jogot, (minnél inkább

*) Országos vásártartására jogot ekkor még csak Buda kapott IV. László királytól, teljes vámmentességgel mindenkire és minden árura, azzal a célzattal, hogy Buda az ország kereskedelmi központjává váljék!

(Mert) vette észre, hogy a vásártartás által a városok lakossága anyagi jólétre való emelkedés által jobban tudja adóit fizetni.

A vámszedéssel együtt a vásártartási jogot is megszerezték a földesurak, kik éppúgy osztogatták azt a hatóságuk alatt lévő városoknak, mint a királyok.

Az áru megállítási és lerakatási jog.

A vám- és vásártartási joggal kapcsolatban állott az (a jog, amit) áru megállítási- és áru lerakatási jognak neveztek. Ez a jog abban állott, hogy a városnak joga volt bármelyik kereskedőt, ki a községen keresztül akart vonulni, megállítani és követelni tőle, hogy vagy ott adja el áruit, vagy pedig helybeli fuvarossal vitesse tovább. Mivel a fuvarosok oly magas áron szállították volna áruit, hogy célszerűbbnek látta

az a kereskedő, ott eladni portékáját, noha ilyenkor erősen lenyomták az áruk értékét.

Ez azonban, úgy a város lakosságára, mint a kereskedőre nézve előnyös volt. Mert a lakosságnak nem kellett a tizedik faluba menni portékáért, megkaphatta ott; viszont a kereskedőnek sem kellett tovább vándorolni árujával, eladhatta – noha potom áron – azon a helyen. Mindezek rendkívül elő mozdították a városok anyagi boldogulását, de másrészt közgazdasági szempontból tekintve, ezek a jogok kiszámíthatatlan károkat és háborgyokat okoztak.

Ajándékok.

Az adókon és a regáliumokon kívül más jövedelme is volt a királynak. Ezek a kötelés ajándékok. Az ajándékozás a vagyoni szolgáltatásnak

azon módja, melyel – középkori felfogás szerint – a nemesek tartoztak a király iránt. Nemeshez nem illő dolognak tartották u. i. azt, hogy rendes, évről-évre visszatérő szolgáltatást, mint adót teljesitsenek az uralkodó részére; e helyett inkább ajándékadására kötelezték magukat. Ilyen volt a székelyek ökörsütése, ilyen továbbá az, hogy a vármegyék ispányai tartoztak a királyt egyszer-egyszer megvendégelni, megvendégelés után 100–200 márka ajándékot adni, a mi elég tekintélyes összeg volt, kivált ha meggondoljuk azt, hogy az erdélyi szászok egész évi adója mindössze 300 márkát tett. A királyon kivül a királyné és a királyfiaknak is jogot tartottak ilynemü ajándékozásra.

Megillette továbbá még a királyt az egyházi-tized huszadrésze, azért mert az egyháznak járó ennek tizedet (dézsmát) a királyi porosztók hajtották be.

A király jövedelmei közé tartozott még

Büntetésből elkobzott birtokok is a királyi voltak.

bitangolásban talált munkák és a szökevény rabszolgák összegyűjtése és értékesítése. Ezeket u. i. az ispánok a vármegyei székhelyen összeszedték és ott tartották Szent-Mihály napjáig. Ha addig jelentkezett a tulajdonosa; bizonyos díj lefizetése mellett el vihette, ha pedig nem, akkor az ilyen gazdátlan jószágok jövedelmének 2/3 része a királyé 1/3-ada pedig az ispáné illette meg.

Ezen kívül számos, apró-cseprő, meg említésre alig méltó jövedelmek is gazdagították a király kincstárát.

A királyi jövedelmeket, — mint tudjuk — a tárnokmester kezelte az alája rendelt pénzügyi tisztviselőkkel együtt, akiket azonban az aranybulla szerint zsidók és izmaeliták nem lehettek (az okból, mert ezek nem szenvedhetvén fekvő jószágot, üzérkedéssel voltak kénytelenek foglalkozni és természetes, hogy az ezzel foglalkozó emberek könnyen

24 akk

túl lépik a határt. Az ilyen méltéktelen kamatokat szedő emberek kezére bízni az országos közjövedelmek kezelését legkevésbé sem mutatkozott célszerűnek. Kétségtelen azonban, hogy e tilalomban, minden jósága mellett, hibás nézet is jut kifejezésre, amennyiben a nép sanyarú életének kifejezetten az az oka, hogy idegen emberek kezelik és hajtják be az adót rajtuk, pedig kétségtelen, ha e feladatokat „országunk nemesei" teljesítették volna is, mint az aranybulla előírja, akkor sem lett volna jobb sorsa a népnek, mert nem a kezelőkben, hanem az intézményben rejlett a hiba, amely nek az orvoslása pedig évszázadokon keresztül javítatlan maradt!

(Az „Egyház" című fejezetben — lásd később — lesz szó arról, hogy dacára az aranybulla ezen tilalmának, az ott felhozott indokok alapján, mégis zsidók és izraeliták látják el ezt a hivatalt!)

8. Hadügy.

NEMZETI HADERŐ.

A törzsszervezet korában a hábo=rú volt a nemzet főfoglalkozása. Innen származik a hadkötele=zettség általános volta. A honfoglalás után a földbirtok alapján a személyes hadkö=telezettség fejlődik ki. Mivel pedig a föld birtoknak két fajá t különböztethetjük meg e korszakban, u.m. a nemesi bir=tokot és a vár birtokot, ehhez képest a hadügy is kettős alapon volt szervezve Magyarországon, volt nevezetesen nemzeti és királyi haderő.

A nemzeti haderőt, mely nem áll a király közvetlen rendelkezése alatt, a nemesek összesége alkotta, a féle neme=si felkelés (insurrectio) volt, amelyben minden nemes kivétel nélkül részt ven=ni tartozott. A nemesi haderő könnyű lovas sereg volt,

Az ilyen felkelésnek nagy hasznát nem vette a király mert

(1.) Ilyen fölkelés csak akkor támadt ha a király haderejé nem volt elégséges

(2.) Bizonyos korlátjai voltak a nemesi felkelésnek, amint azt az arany bulla 7. cikke (ekképen formulázza): a nemesek az ország védelmére tartoznak fegyverre kelni, ellenben ha a király az ország határán kivül viselne háborut, akkor nem tartoznak, csak fizetésért. (Tehát a nemesi hadfelkelő csak az ország határán belül volt köteles fegyverbe szállni.)

(3.) Harmadik körülmény, amiért a királyok nem támaszkodhattak a nemesi fölkelésre, az volt, hogy a nemesség érdekei sokszor ellentétbe kerültek az uralkodók érdekeivel, s ilyenkor az uralkodó érdekeinek kivitelére, az azzal szembe helyezkedő nemesség fegyveres erejének igénybevétele lehetetlen volt.

A nemzeti hadsereg csak a király személyes vezetése mellett harcol. —

A nemesi felkelés igénybe vétele azért is volt nehézkes, mivel hiányosan voltak felfegyverkezve, illetőleg mindenki nemes saját költségén tartozott katonáskodni, a háború tartama alatt magát fegyverzettel és élelemmel ellátni (emiatt következtében a szegényebb nemesek magukat felfegyverkezéséről nem gondoskodhattak az anyagi erőik elégtelensége miatt, s megtörtént, hogy botokkal, stb. mentek a háborúba.)

KIRÁLYI HADERŐ. (Ezekből az okokból kifolyólag szükségessé vált a királyok egy külön királyi haderő-nek a felállítását)

A királyi hadsereg (a magyar állam haderejének fő alkotó-része, s)

azokból képződött, akiket feltétlen hadkötelezettség terhel a király iránt. Ez a hadsereg a királyi parancsnokság engedelmeskedik úgy az országban, mint azon kívül: védelmi és támadó hadjáratra egyaránt köteles. (Honban nem önköltségén teljesíti a hadakozást, hanem azon ellenszolgálat fejében, mely a vármestokból állott.)

A királyi hadsereg legfontosabb elemét a vármegyék tették, ezek tartoztak az ispán vezetése alatt királyi parancsra bármikor fegyverbe szállani.

(A királyi vármegyei szervezet első sorban hadi intézmény volt, s a várhoz tartozók az általuk bírt területért hadi szolgálatra voltak kötelezve: vagyis a király állandó katonaságát alkották.)

A királyi hadsereg növelésére számíthattak a székelyek, a kunok stb. Ezekhez

járultak azok a csapatok, melyeket az országos főméltóságok viselői tartoztak a király rendelkezése alá bocsátani. Ezek az országos főtisztségek nemcsak személyesen tartoztak a király parancsára hadba szállni, de kötelesek voltak hivataluk után élvezett föld birtokok alapján bizonyos számú fegyveresét kiállítani. (Ezek voltak a bánok-banderiumai, amelyek a következő időszakban nemcsak, hogy megmaradtak, de sőt nagyobb jelentőségre emelkedtek.)

A kiváltságos területekből, mint Erdélyből, Horvát-szlavon országból is kerültek ki meghatározott számú (nem valami népes) fegyveres csapatok (s — emlékezünk rá, — hogy pl. az erdélyi szászoknál különbséget okozott, vajon a király személyesen, maga vezette-é a hadseregeket, vagy pedig valamelyik országos tisztséget viselő főúr,

a szerint többet, vagy kevesebbet voltak kötelesek felfegyverezni.

ZSOLDOS HADERŐ

Kifejlődött azonban az a szokás, hogy az így kiállított fegyveres csapatokban alkalmazott katonaságot zsold fizetésével alkalmazzák s ilymódon nagyobb csapatokat is tarthatott a király, ez volt az u. n. zsoldos haderő. Ezeknek annál nagyobb a jelentősége és fontossága, minél inkább bomlik fel a vármegyei hadszervezet. Mert míg a vármegyei királyi közvetlen fennhatósága alá tartoztak, addig a vármegyékbe tartozó várjobbágyokat minden királyi parancsra tartoztak fegyverbe szállani; mikor azonban a vármegyei szervezet felbomlott, a várjobbágyok, mint a király egyedüli fegyveresei felett, nem gyakorolhat közvetlen fennhatóságot az uralkodó, ennek következtében szükségessé válik zsoldos katonaság szervezése. Noha az ide vonatkozó okiratainkból tanusága szerint a zsoldért szolgáló katonaság még

akkor nem valami nagy számmal bír.

(Nemcsak a királynak, hanem a királynénak és a főbb országos méltóságot viselőinek: a nádor, országbíró, tárnok mester, horvát bán és erdélyi vajdának is volt zsoldos katonasága.

A hadügy Magyarországon oly kiválóan volt szervezve, hogy már Kálmán király korában általánosan elismertetett, hogy a magyar hadsereg Európa szerte leghatalmasabb népeinek hadseregével is győzelmesen mérkőzhetik.)

9. Az egyház.

A PÁPASÁG ÚJ-LÁG UTALMA.

Az egyháznak Magyarország felett az Árpádházi királyok uralkodása idején sokkal nagyobb hatalma volt, mint ma, (sőt nagyobb volt hatalma, mint az az

egyház jellegéhez hozzátartozott. Ennek abban lehet a magyarázatát lelni, mert, hogy az embereket abban az időben a vallásos kérdések sokkal intenzívebben foglalkoztatták, mint ma és ennek következtében a vallás alapján szervezett egyház kiültúra tekintetében megelőzött minden addig létezett társadalmi kört és a szervezete is sokkal tökéletesebben volt megállapítva minden társadalmi körnél.

(Továbbá a középkori államok sem miféle magasabb szellemi és anyagi) a művelődésre vezető feladatot ~~megoldani~~ nem oldottak, hanem e tekintetben is az egyház támogatására voltak ráutalva. hagyatkoztak.

Ebből kifolyólag természetszerűleg vezető helyet foglalt el a papság, úgy annyira, hogy a XIII. században élő világi állapot egyház, sőt nemely világi állam

NCSIK JENŐ

felett is. A pápának ez a nagy világi uralma kitörésem a XI. századtól fogva (emelkedett, amikor, a. i. az a kétségkívül nem kivívott tekintélyű egyházi fő, kit) VII. Gergely pápa (neve alatt ismerünk; (eredeti neve Hildebrand,) ámbár nem közvetlen őidéze elő a pápaság világuralmát, hanem ő csak felismerte és kihasználta azokat a külső okokat, amelyek lehetővé tették a hierarchia uralmának megalapítását.)

Tehát a pápaság hatalomra való jutása a magyar királyság megalapítása (után történt) és viszont az a pápa, ki az uralomnek a világiakkal (— kikeneki feje a Szépnek nevezett Fülöp francia király volt, — kivívta (magának) ha elbukott) (Bonifácz) idejében, (volt az a ki fennen hirdette, hogy minden teremtett lénynek az üdvözüléshez (elkerülhetetlen) szükséges, hogy a római pápa alá legyen vetve, ez) VIII. Bonifácz (pápa.)

ezt követő időre esik, amikor az Arpádok ház-fiága kihalt, (nevezetesen a XIII. század-ban. Vagyis az utolsó nagy pápa uralkodása az Arpádok kihalásával esik össze.)

A pápaság teljes virágzási kora (a XII–XIII. századokba esik, amikor a pápák azt hirdették, hogy egy etlen egy hatalom létezik a földön és ez a pápai hatalom, ki az Isten földi helytartója (vikarius Dei) s akinek ítélete ellen még az Istennek sem szabad fellebbezni! Hamikor megalkotják a Nap és a Hold theoriáját, amely szerint a mindenségben egy igazi világító test van (az egyetlen Nap, amelytől nyeri (a többi égitestek – köztük) a Föld is (a maga) fényét (és semmi nem tudna megélni, ha a maga életető erejét a naptól nem kapná; azon módon) a földön csak egy igazi hatalom van: a pápáé és ettől kapják (– mint a naptól a többi égitest-

=lek, közülük a föld, — az egyes világi uralkodók a maguk kisebb fényét!

A II. SZILVESZTER-FÉLE BULLA ÉS A LEGATUS HATUS.

Ezekből a világuralmi törekvést jelképező tételekből folyólag szinte természetes=nek kellene találnunk, hogy a magyar királyok alá voltak rendelve a pápának. És mégis úgy állt a dolog, hogy akkor, amikor az a felfogás uralkodott, hogy nem nemzetekről, hanem csak királyokról; nem egyházról, hanem csak egyházfőről volt szó és amikor meg volt minden lehetőség arra, hogy a magyar király és a pápa között ez az alárendeltségi viszony fennálljon; akkor a magyar királyok tényleg olyan jogokat gyakoroltak az egyház irányában, tehát a pápa rovására, amely jogokat máshol az uralkodók vagy egyáltalában nem, vagy ha gyakorolták

is, semmiesetre sem ellen mondás nél
küli gyakorlás volt az.

Ennek a kedvező helyzetnek, amely
ben a magyar király volt a római kath.
egyházzal szemben, magyarázatát
a magyar nemzetnek a nyugati ke=
resztyén egyházhoz való áttérésében
lehet találni. Nyilvánvaló volt, hogy a

Az volt u.i. a hit, hogy amikor a ma=
gyar nemzet — mely szabadon válasz=
hatott a nyugati és a keleti keresztyénség
közé ékelve, a két egyház vallása között,
a királynak böles előrelátása folytán, —
a róm. kath. egyház kebelébe tért, pá=
pa a magyar királynak Istvánnak
a koronával együtt egy bullát is küldött,
amelyben jogokat biztosított a magyar
király számára, amely jogokat egy szó=
val így fejezhetjük ki, hogy a magyar
király legatus natusa volt a római
pápának. Ezt a bullát, amelyet II. Szilves
ter-féle bullának nevezhetjük, teljes szö=

=vegében ismerjük. Csakhogy, amint az Karácsonyi János egyetemi tanári kutatásai alapján kimutatta, bár ez a bulla nem származik II. Szilveszter pápától és hogy a mondott privilégiummal nem is rendelkezett Kálmán király. De ha egy részéről bizonyos, hogy ez a bulla hamisítvány, másrészről azonban — és ezt maga Karácsonyi János is elismeri, — mindazokat a jogokat, amelyeket ez az állítólagos II. Szilveszter-féle bulla adott volna a magyar királyoknak, (bár tényleg István király is, tényleg gyakorolták és bírták is) azokat a Karácsonyi felfedezése nem azt akarja bizonyítani, miszerint megdöntésével az a tény, hogy a bullában biró jogokat a magyar királyt megillették, hanem csak azt bizonyítja, hogy e jogokon a királyok tényleg

betöltötték.

Ha most már tény az, hogy ezt a jogukat gyakorolták a magyar királyok és tény az is, hogy az a bulla hamisítvány, felteheto, az a kérdés, hogy volt-é egy másik bulla, amelynek alapján gyakorolták e jogokat és mily formában biztositották ezek a jogok a magyar király számára, vagy pedig egyáltalában nem volt ilyen pápai privilegium? vajon a magyar királyok ezen egyházi jog gyakorlása megegyezés, vagy pedig pápai privilégium eredménye? Mindezek a kérdések a jogtörténelem szempontjából meddő kérdések, mert akár volt pápai bulla, akár nem; annyi bizonyos, hogy egyházi ügyekben való jogokkal birtak a magyar királyok.

Ezt jogokat nem oly módon birták, mint az a II. Sylvester bullájában irva található, és ahogy annak alapján ta-

nitják. Azt állitják némelyek, hogy magyar kiváltságot ezek a jogok azért illettek meg, mert hogy a pápának legatus natus-a volt.

A pápa u.i. követeket küldött, — mint egyházi uralkodó, — más uralkodókhoz: ezek a legatusok, kik a pápa nevében és helyett bizonyos jogok gyakorlására fel voltak hatalmazva. Különösen fel voltak ilyen jogok gyakorlására ruházva azok a követek, melyek nuncius, legati á latere (= a pápa oldala melletti legatus) címet viselték. Vannak a róm. kath. egyházban egyes olyan méltóságok, amelyekhez a pápai-legatusi minőség állandóan hozzá van kötve, vagyis ha valaki azt az illető egyházi méltóságot el nyeri, akkor jogositva van azon jogokat gyakorolni, amelyeket a pápai legátus gyakorol: ez a legatus natus.

Vagyis tehát a legatus natus alatt

nem azt kell érteni, hogy valaki már születése óta legatusa a pápának, hanem érteni kell azt, hogy e tekintetben a római pápától részére semmiféle külön megbízatás nem igényeltetik, hanem az által, hogy az ennek alapúl szolgáló méltóságot elnyerte, ipso facto pápai pápai legatus is.*)

A követségre (legatusra) vonatkozó tételek a kánonjogban azt tartalmazzák, hogy a pápának legatus natusa csakis egyházi emberek lehet, világi (igy tehát a magyar király) nem lehet.**)

---

*) Ilyen pl. az esztergomi érsek, ki, hogy érsekké lesz, az által gyakorolja azt a jogot, amelyet a pápai legatust Magyarországon megillették.

**) A legatus natus joghatósága nem volt még e korszakban tüzetesen megállapitva, de az egyes esetekben adott felhatalmazás folytán megbizatásokból kitünik, hogy e legatusok a részükre bizott területen a pápa teljhatalmú megbizottjaként önállóan

Mert a róm. kath. egyház hitelve szerint az egyházhoz tartozó híveke két csoportba, rendbe osztatnake, az egyikbe, az alsóba tartoznake azoke, kiket laosz (nép) névvel jelölteke; a másikba, a magassabbikba tartozóke összefoglaló névvel clerosz-nake neveztetneke. Ezen clerosz közt megint 4 alsó, és 4 felső rend van. Legfelső a püspöki rend, amelybe tartoznake az ősekek és a pápa. Sa püspöki rend az, amely az egyedüliteljes jogképességet megadja a róm. kath. egyházban. Ilyen jogképességet nem ad a rendes papság, annál kevésbbé a puszta megkeresztelkedés.

(a 379 oldalról)... rendezik az egyházi viszonyokat: püspökségeket, kolostorokat alapítanak, betöltik a papi állásokat, egyházi méltóságokat adományoznak, megszabják az összes egyházi administrációt.

Sa történelemből tudjuk, hogy Árpád házi királyaink — daczára a kánonjog idé-

Az uralkodó tehát, bármilyen világuralmi helyzete légyen is, az egyház tanitása szerint, noha minden fensőbbség Istentől való, tehát az állami fennsőbbséget is meg kell becsülni, mindazonáltal az államfő mégis csak a laoszhoz tartozott! Vagyis példátlan dolog volt az, hogy ne püspöki rendhez tartozó egyén ruházta sséke fel legatus natus-szal!

A legujabb jogtörténeti vélemények

(a 180. oldalról) ... zett mondatának — jeny leg élték is ezzel a jogukkal, amint az István király egyházi intézkedéséből kitünik: 10 püspökséget alapitott; a magyar kath. egyház főpapjának megteszi a hercegprimást Esztergomi székhellyel, a kalocsai püspöknek érseki méltóságot adományoz; ő rendelte azt is, hogy minden 10 község 1 templomot épitsen és azok felszereléséről gondoskodjék. Utódjai: László a zágrábi, Kálmán pedig a nyitrai püspökségeket alapitották. Valójában gyakorolván a legatus natus-ságot.

szerint a magyar király méltóságához ilyen pápai privilégiumok egyáltalán nem illett. Azokat a jogokat nem kapta a pápától, hanem a magyar király maga tartotta fenn magának. Mert István királynak épugy módjában állott volna a keleti keresztyénséghez csatlakozni népével együtt, (görög hittérítők már korábban is működtek az országban) mint ahogy a nyugatihoz csatlakozott.

(István király — daczára azon kedvező lehetőségeknek, melyek a magyarságnak a keresztyénség keleti részébe való áttérését eredményezték volna, a nyugati egyházhoz csatolta népét, s ezt kétségkivül nem cselekedte feltételek kikötése nélkül, sem pedig behódolásképen a római pápának, akivel szemben neki semmiféle lekötöttségi viszonya az előtt nem volt!)

István királynak módjában állott azokat a jogokat, melyeket maga és országa számára egyházi kérdésekben kívánt, biztosítani. Ilyen kikötése volt az is, hogy a magyar egyház kormányzása minden más terület egyházi kormányzásától függetlenittessék, minden külföldi egyház igazgatásától emancipálva legyen. A magyar terület u. i. előbb a salsburgi, majd a spalatói érsek fennhatósága alá volt rendelve; annak tűnt tehát, hogy kizárólag Magyarországon székelő magyar püspök által kormányoztassék, és amennyiben ezt ki tudta eszközölni, épugy megtudta szerezni azt is, hogy bizonyos egyházi jogok biztositassanak a maga és utódjai számára.

PÜSPÖKI SZÉK BETÖLTÉSE

A patrónátus, vagy a kegyurasági intézménye már ekkor ki volt fejlődve. A kánon

jog szerint a patronusnak biztosítják, hogy a javadalom betöltése körül neki joga legyen. Minthogy pedig a Magyarországon létesült összes keresztyén egyházakat és összes papi javakat a magyar király létesítette (nem pedig a római pápa), ebből következik, hogy a magyar király volt a róm. kath. egyház főkegyura, s ez által megillette őt az a jog, hogy az egyházi javak betöltése általa történjék.*)

Kétségtelen, hogy a főpapi javadalmak betöltése tekintetében valamelyes változások később következtek be, annak folytán, mert hogy az idők folyamán a pápaság mind nagyobb mértékben biztosította kizárólag egyházi faktorok számára az egyházi javakat.

*) Tényleg azt látjuk, hogy pl István király az általa létesített 10 püspökségét gazdag javadalmakkal, óriási kiterjedésű jószágokkal látta el!

Hátterébe szorította a világiakat, akiknek ebbeli jogukért megsértése miatt hosszas küzdelmet vívtak, melynek végre is az 1122-iki u. n. wormsi konkordátummal ért végett,*) amelyben a német római császárral szemben a pápák a maguk álláspontját diadalra tudták juttatni.

Ennek folytán a magyar király se volt képes fenntartani a teljes korlátlanságát azon jogot illetőleg, miszerint a papi állásokat tetszése szerint tölthetti be, de azért teljesen még sem engedi ki a kezéből, csak módosításokat hajlandó azon eszközölni.

*) A XI. században indult meg az a nagy mozgalom az egyházban, hogy az egyházi hatalom a világi hatalomtól függetlenittessék, vagyis tiltakozott az ellen, hogy a fejedelmek szabadon töltsék be a főpapi székeket és különösen az ellen, hogy a világi fejedelmek a gyűrű és a pásztorbot átnyujtása által iktassák be a főpapokat egyházi méltóságukba, melyek azt jelképezte, hogy az egyházi hatalom a világi hatalom alárendelje. Ez az u. n. investitura-harc!

Úgy hogy csak állítják, de semmiféle positiv bizonyíték nincs arra vonatkozólag, hogy Kálmán király az 1106-ban tartott quastallai zsinaton követe által lemondott volna a főpapi állások betöltésére vonatkozó investitura jogáról. Nagyobb bizonyság az, hogy II. Géza király Bánffy Lukács kalocsai érsek közbenjárására tényleg megegyezésre jutott a pápával az investitura-kérdést illetőleg, mert ettől fogva nálunk is a kánonszerű választás lépett a főpapi javadalmak betöltése tekintetében, vagyis ezentúl a püspöki széket a káptalan tölti be.*)

---

*) Régen minden egyházközségnek külön papja lévén, e papokat a nép választotta. Mivel azonban e népáltali választásból sokvisszaélés származott, idővel kivették a nép kezéből ezt a választásjogot, különösen a worms-i konkordátum kivívása után és kizárólag az ugyan azon helyen együtt lakó clérusra bízták a papok és a püspökök választását

A magyar királyok a következő korszakban ismét kezükbe vették a főpapi állások betöltésére irányuló jogukat és ismét tényleg gyakorolták a püspöki székek betöltését, úgy, hogy ez a kis intervallum, (amikor t. i. nem a király gyakorolta a betöltést) lassanként feledésbe is merült, úgy, hogy Werbőczy apó Hármaskönyvében azt mondja, hogy a magyar királyt nemcsak azért illeti meg a főpapi állások betöltésének a joga, mert ő léleksitette ezeket a java-

---

(a 386. oldalról) ... Noha ezek a kánonszerű választások mindinkább érvényesülnek, de azért a pápa Magyarországon mégsem gyakorolta feltétlenül a püspökök választására vonatkozó intézkedéseit, mert minden papi üresedés alkalmával kifejezett kérni a király beleegyezését, hogy a püspököt a káptalan, az apátokat pedig a szerzet válassza. A megválasztott egyházi méltóságot viselő férfinak a király jóváhagyását is ki kellett kérni megválasztásához! Tehát a magyar királynak ezután is jelentékeny befolyása maradt egyházi ügyekben.

-dalmakat, hanem azért is, mert ezt a jogot I. Istvántól kezdve mindenkor gyakorolták a magyar királyok.

Werbőczy azon állítását, hogy már I. István királytól kezdve gyakorolták, állítani nem lehet; de maga az, hogy Werbőczy körültekintő, vigyázatossággal és semmiesetre nem tendenciózusan állította össze munkáját, mutatja, hogy az itt hangoztatott nézet volt a köztudat.

A GERMÁN ÉS A MA-GYARORSZÁGI PAPOK BEFOLYÁSOS HELYZETE.

Míg egyrészről a magyar király a róm. kath. egyház iránt nyában ilyen jelentős jogokkal bírt, addig másfelől a pápa is jelentékeny befolyást gyakorolt a magyar államügyek intézésére.

Keleten a papságnak ilyen befolyásos szerepe nincs, mert ott csak az egyházi funkciókat végzi és még a legfőbb egyházi fő, a patriárcha is a császárnak feltétlen alá rendeltje: egyházi kiva-

talnoka, ki az egyházi ügyeket közvetlenül a császári parancsra intézi. Azt a rendszert, mely a keleti egyházban a császárnak az egyházi ügyek intézésére való ezen befolyása következtében kialakult, az egyházjogban caesaropapismus-nak nevezik.

Nyugaton ellenben a germánoknak a röm. kath. egyházba való térése által lényegesen különböző helyzet állott elő.

Általában konstatálható, hogy a röm. kath. vallás germánkarakterű vallás: épugy germán faju jelleget nyert az idők folyamán, mint ahogy szláv jelleget kapott a keleti egyház, s a kánon-jog valójában nem egyébb, mint elromanizált germánjog. Nagyon sok oly intézmény van, mint pl. a házasságkötés, (l. a II. félévi jegyzetben!) amelynek germán eredetét ki lehet mutatni.

A római és a germán elemek közül nagy befolyást gyakoroltak a közép-

kori keresztyénség kialakulására.)

(A germán papok már az őskorban a pogány vallás hívei által rendkívüli nagy tiszteletben részesültek, azért mert papi tisztségre a legelőkelőbb, nemeseket alkalmazták; egyes nemesi családok részesültek abban a kitüntetésben, hogy állandóan tagjai közül választották a papokat. *)

Mikor aztán a germánok keresztyénekké, még pedig ariánusokká lettek, (csak később váltak a germán fajú népek közül a frankok róm. kath.-ká) akkor is jellemző maradt a régi pogányos felfogás, hogy mivel a papokat a pogány világban a nemesekből választották, természetesnek találták, hogy az új vallás papjai is a legelőkelőbbek közt foglaljanak helyet, dacára annak,

(*) V.ö. a zsidó népnél is a Lévi nemzetségből kerültek ki a papok!

hogy a germánoké keresztyén papjai nem mindnyájan a nemesek közül kerülteké ki. És valamint hajdan pogány papok intéztéké a nép ügyeit, azonképen az új vallás, a keresztyén vallás papjai is nagy szerepet játszottaké a közügyek intézésében, mán csak azért is, ment ezek a papok a müveltségnek sokkal magasabb fokán állottak, mint a többi germánok.

Mikor a magyarság megkeresztelkedett, akkorára már a pápaságnak világuralmi poziciója meg volt alapítva, s az új talajon is igyekezteké ezt biztositani. A pápát ebbeli törekvésében támogatta István király is, kinek különben is az volt a célja, hogy országát a többi nyugateurópai országokhoz hasonlóan rendezze be és azon nyugati kultúra elérésére, (mely nem volt oly magas, mint a bizánci kültúra) amely után István király sóvárgott, nagy hasznát vette a müveltebb papoknak, akik különben a kancelláriai tisztséget

teljesen birtokukba kerítették. (L. 279 old.) Már pedig, ki a hatalomnak közelében van, az a saját és hozzátartozóinak érdekét tőle telhetőleg igyekszik előmozdítani, s ezen a réven is folyton emelkedett a papság helyzete Magyarországon.

De különösen megszilárdította Magyarországon a papság befolyását az, hogy nagy kiterjedésű jószágokat kaptak. Már pedig, akinek a kezében gazdagság van, annak hatalma is van. Innen származik az, hogy alig, hogy kereszténnyé lettek a magyarok, a róm. kath. vallásnak nem valami megtűrt helyzete volt, hanem mindjárt kialakulásakor fényes szerepet töltött be.

István király szenátus-ában és konciliumában is, a legelőkelőbb helyet a keresztyén egyház főpapjai töltötték be és azokon a zsinatokon, amelyeket László és Kálmán királyok tartottak, hogy mily jelentékeny szerepük volt, bizonyítja

az a körülmény is, hogy e különben országos gyülések zsinatok-nak, tehát egyházi gyüléseknek nevével neveztettek, noha ez nem kizárólag egyházi törvényhozó testület volt, mert nem egyszer az egyetemes egyház érdekeivel ellenkező, salákokat állított fel, mégis e zsinatoknak tartásában a papságnak nagy befolyása volt.

A HÁRTALANOK.

Nem csekély befolyáshoz jutott az egyház a kártalani szervezet segítségével, t. i. az által, hogy a kártalanokat (lőcá credibilia) letették. Hogy a kártalanok kialakulását megértsük, vissza kell mennünk a régi keresztyén egyház berendezéséhez.

A régi primitiv keresztyén gyülekezetek élén a presbyterium állott: egy több tagból álló testület, amelynek tagjai kormányozták az ekléziát, amint-hogy minden egyházközséget az aposto-

=lok levelei szerint ekklésia szóval jelöltek.

Ekklésiák eleinte csak a nagyobb városokban jöttek létre egyrészt a lakosság nagyobb száma folytán, másrészt azon körülmény következtében, mert, hogy a műveltebb elemek, de különösen a görög filozófiai műveltség a városokban volt elterjedve inkább, mint pedig ezen bölcsészeti műveltség volt az alapvetője a keresztyénségnek. Az a nagy ellentét u. i. mely a gazdag és a szegény között fennállott és amely vallás azt hirdette, hogy boldogok a szűkölködők és hogy könnyebb a tű fokán egy tevének keresztül menni, mint egy gazdagnak a mennyországba jutni, ez a vallás a dolog természete szerint ott tudott legjobban terjedni, ahol a szűkölködés és a fényűzés legjobban dominált, tehát a városokban.

A presbyterium tagjai közül a II.- vagy a III. században egy felülemelke-

=dike, ez az episcopus, magyarúl felvi=
gyázó = püspök. A püspök előkelőbb ke=
lyet foglalt el, mint a presbyterium többi tag
ja. O vezette az istenitisztelet teljesítésén ki=
vül az egész gyülekezet kormányzását.)

Idővel azonban a keresztyénség elvei
kezdenek terjedni, nemcsak a városokban,
hanem a falun lakó nép, a pagánus (pa=
gus = falu, innen ered a pogány szó) kö=
zött is. Ezek kezdetben teljesen müveletlen
emberek, pogányok voltak, akiknek meg
lévén a napról-napra való szükségletük
kielégítésére való mód, további életszük
ségletükről nem gondolkoztak. Lassan
ként azonban kezdték e falusi pogányok
is a keresztyén hitet befogadni; csakhogy
itt, természetszerüleg nem keresztelkez=
tek meg annyian, mint a városokban
és épen azért nem is lehetett néhány ke=
resztyén kedvéért rendes gyülekezeti szer
vezetet létesíteni, tehát e falusi keresztyé=
neket a városi presbytérium fennhatósága

alá helyeztéke a városi episcopus hatalmát, sőre ezekre is kiterjedt és oly módon igazgatták őket, hogy a városi szervezett egyházi kormányzó testületéből kimentegyik presbyter, póda prédikálni, úrvacsorát osztani, keresztelni, stb. és feladata végeztével visszatért a városba. Később minthogy a falubeli lakosság keresztyén hívőinek száma, nem volt elég, hogy időközönként menjen ki közülök a városi presbytérium közül valaki, hanem kiküldtetett állandóan egy presbyter, kit aztán plebanus presbyter = a nép között élő presbyternek neveztek. Ekkor sem adnak ezek külön gyülekezeti szervezetet, hanem hozzácsatoltak végleges az egyházi presbytériumhoz, s továbbra is a püspök felügyelete alatt maradt. Így terjedt ki lassankint a püspök hatása; amely tehát eredetileg csak egy egyház körére szorítkozott és idővel

bővült tovább!

Hogy a fejlődésnek ez a menete csakugyan ekképen történt, mutatja az, hogy voltak falusi helyeken is teljesen szervezett egyházi testületek, melyek a városi gyülekezetek mintájára szerveződtek, miután attól elszakadt, s az ilyen falusi gyülekezetek élén álló püspököt le nem néző címmel ugy nevezték, hogy chorepiscopus = mezei püspök.

A mezei és a városi püspökök közt hosszu ideig tartó viszálykodás tört ki, mert hogy a mezei püspökök azt állitották, hogy ők époly gyülekezeti elöljárók, mint amazok. Igen de, dacára annak hogy ők teljesen egyenlősiteni akarták magukat a városi püspökkel szemben, nem tudtak maguknak ujabb falusi egyházközséget találni, mert maguk is falusi községek voltak. Viszont a városi püspökök meg, kik már ekkorra egész dioecéziseknek lettek uraivá, arra

törekedtek, hogy e mezei püspökök velük szemben továbbra is alárendelt helyzetben legyenek.

Látjuk tehát, hogy eredetileg a püspök melletti presbytérium két felé oszlott, az egyik rész a városban élt továbbra is a püspök közvetlen környezetében és alkották a püspöki, illetőleg a városi egyházi tanácsot; a másik rész pedig kikülde tett egyes falusi gyülekezetek élére, a plébánosi teendők végzésére. A püspök mellett módjában állott az ő tanácstagjaival — akik tehát környezetében éltek — érintkezni, tanácskozni. Innen van az, hogy a városban benn maradt presbyterek befolyásos ablakká válnak, mint a falura kiment plébános presbyterek.

A püspök közvetlen környezetében élő városi presbyterekből alakultak ki a káptalanok oly módon, hogy Szent Ágoston hippói püspök az V. században meg

parancsolta a székhelyen tartózkodó presbyterekнek, hogy együtt tartoznak élni és hogy szabálytalanságok ne történjenek, minden étkezés alkalmával meghatározott szabályokat, melyek capulokba voltak foglalva, olvassanak fel, hogy senki el ne felejtkezzék azokról s a szerint kell reguláznia életüket!

Vagyis ez együttélők bizonyos kánon szabályok szerint tartoztak élni s azért úgy nevezték őket, hogy canonicus presbyterek (kánon szerint élő presbyterek), s minthogy nekik e capitulumokat rendesen felolvasták, azt a helyet, ahol ez történt, vagyis e presbyterek lakóhelyét capitolum-nak = káptalan-nak hívták.

Ágoston püspök példáját több püspök is utánozta, s így fejlődött ki általában, hogy minden olyan hely, ahol nagyobb számú presbyter lakott együtt: káptalant alkottak. Különösen a püspöki

székhelyeken történt a káptalanok alakítása. Arról a káptalanokat, melyek a püspöki székhelyen kívül jöttek létre: társas káptalanok, amelyeknek prédiumaikban a püspöki székhelyen a kanonokok osztályos káptalanok nevezték!

Eddig nyílt területen volt a káptalan, székmúlva az a helyet állott, hol, mivel a papi ember elkerülésül sokan tódultak a város, és a püspök félt az erőtől, hogy a püspök félt az erőtől, hogy vagyonuk nem volt arra, hogy nagy számú káptalanokat tartsanak el. Kiszámították tehát, hogy a káptalan prebendeiknek állandó jövedelmi forrásaiból hány embert élhet meg, s megszabták a numerus clausust; ilyenmódon vált a káptalan zárt testületté. Ezáltal még tovább haladt a fejlődés. Mikor t. i. már meg volt állapítva, hogy hány canonicus prébendát lehet felvenni, kiszámították

EGYETEMI KÖNYVTÁR DEBRECEN

hogy egyre-egyre mennyi jövedelem esik a káptalan jövedelméből, s a káptalan minden egyes tagjának kiadták az őket illető részt és ilymódon az egykori teljes élet közösség megszünt, vagyis aminek Szent Ágoston hippói püspök törekedett, nem lett el érve, ha nem uj beneficiumok kreáltattak az egyház kebelében.

Annak a tényneke, hogy a káptalan tagjai hajdan a püspökkel együtt éltek, oklevelainkban jelen maradt az emléke.*)

Látjuk tehát, hogy a szétválás előbb csak ilymódon történt, hogy az addig közösen használt javadalom egy részét a püspöknek, másik részét pedig a káptalannak adták. Később még tovább ment a fejlődés és a káptalan jövedelmét annak, min

*) Igy pl. a spalatói érsek egyik oklevele arról tesz említést, hogy minden kanonoknak legyen a püspöknél évenként 12 ebédje és szombatonként egy pohár bora. Ezen igénynek a kikötése, illetőleg eme jognak biztosítása

don tagja között kiosztották.

Magyarországon a káptalanok jelentősége emelkedik egyrészről, mert a püspök mellett álló tanácskozó testület volt, más részről, mint attól független, önálló testületnek körébe fontos egyházi ügyek intézése utaltatott. Önálló szerepköre azért volt, mert vagyonilag teljesen függetlenittetett a püspöktől.

Sőt az is természetes, hogy a káptalan beli papok mutatkoztak legalkalmasabbaknak arra, hogy a szükséges irásbeli munkákat magán feleknek részére el végezzék, mert ezek müvelt, az irás-olvasás mesterségével ismerős emberek voltak, amit igazol az a tény, mert a püspök a maga tanácsadóit a legmüveltebb papokból választotta ki. E mellett a káptalan beli papoknak inkább módjukban állott a

(a 401. oldalról) ... abból az okból történt, mert hogy régen a káptalan egy asztalnál étkezett a püspökkel!

különféle szerződési és jogi formuláknak elsajátítása, mint a falusi presbyterieknek, kiknek a lelkészkedés és a hívek feletti cura gyakorlása sok időt vett igénybe, nem is tudták módot nyerni arra, hogy azokat, a különben nehézkes formulákat, amelyeket az akkori jogi aktusok megkívántak, megszerezzék. De meg nem is tudták olyan jogi könyvekhez hozzájutni, amelyek segítségével megismerhették volna, mert csak egy néhány írott példány létezett az enemii gyűjteményekből. Ilyen könyvek csakis a püspöki székhelyeken voltak találhatók, s a káptalan tagjainak módjában állott, ha nem is, tudták sommit a kívánt formulákból, a kezeügyükbe eső könyvekből előkeresni.

Mindezek a körülmények járultak azon szokás kifejlődéséhez, hogy a káptalanban levő papokhoz fordultak az ügyes-bajos emberek ügyeik elintézése végett. Világi emberekre nem bízhatták, mert

azoknak legnagyobb része még írni-olvasni sem tudott!

Ennélfogva a káptalanok helyzete Magyarországon oly formán vált ismeretessé, hogy, — mivel kiváltság alapján hiteles pecsétet kaptak a királytól — ők voltak feljogosítva hiteles alapon okiratok kiállítására, (vagyis a hajdani káptalanok működése megegyezik a mai közjegyzői intézménnyel) annel-lyel jogi cselekményeknek előttük tör-ténő végbevitelét írásban bizonyít-ják.*)

A káptalan előtt alkották meg a fe-lek mindennemű szerződéseiket és mi-vel ott jobban biztosíthatták, egyszers-mind a káptalannál helyezték el azokat

*) A káptalanok ezen hiteles helyi minősé-güket megtartották 1875-ig, amikor a köz-jegyzői intézmény életbe lépett. De mai nap is meg van e nemű fontosságuk, mert 1875. előtt-nálunk keletkezett okiratokról [illegible] adjanak kiadványt.

megőrzés végett.

Az e korbeli peres eljárásokban az egyházias, vagy legalább is a vallásos felfogásnak jelentékeny szerepe volt. Tudjuk u. i. hogy a bizonyításnak egyik legnyomósabb tényezője az eskü. (Mány pedig úgy a félnek, mint a szakértőnek a tényen vény előtt való megesketése vallásos cselekmény (t. i. valamely tény erősítésére az Istennek tanubizonyságúl hívása). Természetes tehát, hogy az egyház arra is igyekezett, hogy a peres eljárásokban a papság befolyása biztositassék (nevezetesen az eskünél, hogy oly módon ne esküdjék valamelyik fél, hogy azzal tévedésbe ejtsen másokat. Mivel pedig a papnak vallásos cselekmények teljesítése képezi főfoglalkozását, tehát ő tudja legjobban, hogy helyesen mondta-é az illető az esküt, vagy sem.)

(Vagyis kívánták a papok azt, hogy peres eljárások vitelében nekik is részük)

legyen. Mány pedig a peres ügyletek leginkább, központi fekvésü helyeken történnek; (mert minden falu helyen nem lehet bírósági személyt találni) ilyen központi fekvésü helyek a püspöki székhelyek, ahol a káptalan is feltalálható.

Különösen érdekes (és nagy fontosságú maradvány) a nagyváradi káptalan által vezetett perbeli-és bizonyitási eljárásokról szóló jegyzőkönyve, amit váradi regesztrum-nak (szokás) (Wertheim) említeni a jogtörténelemben. Mint-hogy ez a Regesztrum a XIII. században keletkezett, ebből a XIII. századbeli peres eljárásokról szerezhetünk ismeretet.)

TIZED. Az egyház (Magyarországon, — amellett, hogy mint a nemesek teljes adómentességet élvezett, — jogositva volt a föld népének megadóztatására saját céljaira való felhasználás végett. Az egyház részére fizetendő, ezen adóbeli

szolgáltatást tized-nek (decima, innen származik a dézsma szó) nevezték. A tized fizetés a róm. kath. egyház tanítása szerint magának, Istennek a parancsán épült fel,*) amely alól nem lehet mentesítést adni.**)

A dézsma mindennemű vagyonszaporulatnak (nemcsak föld,- hanem állatszaporulatból is) tized részéből állott.

---

*) Pápai rendeletet is olvasunk, (III. Honorius) amelyben isteni rendeletből kifolyólag magyarázzák a tizedszedést. Ezt mondja nevezetesen a nevezett pápai irat, hogy: Isten egyetemes uralma jeléül a tizedet rendelte magának! És ez azoka annak, hogy a tizedfizetés a belki üdvösségre föltétlenül szükséges.

**) Az ószövetségi zsidópapok a termény bizonyos hányadára tartottak számot. Ennek az elvnek átvitele a tizedfizetés!

A dézsma az egész egyház megyéből (diocézis) a püspököt és csak ennek 1/16.-része illette a plébánust. (IV. Béla király korában.) A püspök e tizedet kiülön e célra megbízott emberével a canonicus cantor-ral (az éneklő kanonokkal) szedette be. Annyról pedig, hogy a nép e tizedszedő canonicus cantorral nem valami illedelmesen bánt, számtalan fennmaradt panaszló okirat emlékezik meg. Enne való tekintetből voltak környtelenek az egyházi akik igénybe venni a királyi porozlók segítségét a dézsma beszedése körül, s ezért kapta a király az egyházi tized huszad részét. (L. 361. old.)

A tized szedés joga kizárólag az egyházat illette meg, sem a király, sem más világi főúr, vagy hatóság tizedet nem szedhetett, hanem csak akkor, ha azt az egyház megengedte! —

A NEM KERESZTYÉN HITFELEKEZETÜEK.

Valamint Európa többi országaiban, úgy Magyarországon is nagy fontosságú befolyást gyakorolt a személyek jogállapotára a vallás. Amelyik vallás legelterjedtebb és legtöbb hívet számlál, az az uralkodó vallás, mely kiváltságokkal ruháztatik fel. Ellenben a többi vallásfelekezetek hívei vagy üldöztetnek, vagy csak megtűrvetnek. Ilyen uralkodó államvallás volt Magyarországon a róm. kath. vallás. Ezzel szemben a görög keleti, zsidó és mohamedán vallás, mint megtűrt szerepel.

A kereszty. vallás felvétele után több századon keresztül a magyarok uralkodó vallást követtek: a róm. kath. vallás hívei a királyokból és a nép nagy tömegéből állott.

A görög keleti vallás.

A gör. kel. vallás Magyarországon ré-

gibb keletű, mint az r. kath. (vallás. Mennyiben a vezérek korában működtek az országban görög hittérítők (és mennyiben a megkeresztelkedés előtt, – bár a tiszta magyarok közt kevés, inkább a szláv fajú népek közt, – szép számú hívővel bírtak és többnyire önálló püspökséggel is rendelkeztek. Ezek azonban István király erőteljes vallási politikája folytán beolvadtak a róm. kath. felekezetbe.*)

Ebben a korban még semmiféle törvényes intézkedés nem tétetett a gör. kel. vonatkozólag, szinte észrevétlenül állott fenn (anélkül, hogy különös jogokat igyekeztek volna kieszközölni a maguk számára).

---

*) (Daczára annak, hogy) Árpádházi királyaink közül többnek görög-keleti vallású felesége volt, (pl. Vak Béla neje, a szerb Ilona) (nem, hogy fejlődött volna ez a vallás Magyarországon, de inkább hanyatlásnak indult.)

A görög kelet[illegible] vallás utolsó elsorjadása a [illegible] (románok) [illegible] hanyatlásával kapcsolatban.

A zsidók.

Voltak azonban Magyarországon oly vallásfelekezetek is, amikre vonatkozó=lag törvényes intézkedések, vagy legalább is jogszabályok keletkezteke ebben az időben, amely intézkedések az illetők helyzetét az uralkodó, valláshoz tartozó lakosággal szemben, – legalább jogilag – kedvezőtlenekké tették. Ezek a felekezetek (nem keresztyén felekezetek, s kettő létezett az országban (az Árpádok idejében) az izmaeliták és az ismaeliták.

A zsidók helyzete (kikkel már ekkor Európa szerte találkozunk) Magyarországon (nem, hogy kedvezőtlen volna, de sőt a körülményekhez képest) elég kedvezőnek mondható, bár, mint Nyugat-Európa más országaiban, úgy a vallásuk miatti hát=térbe szorításuk Magyarországon is fenn állott).

Zsidókra vonatkozó rendszabályokat

tartalmaz a László király féle 1092. törvény I. könyve.*) (Itt ezen intézkedéseket megtaláljuk) Kálmán király törvényeiben (is, ahol már) arra is találunk (egynéhány) jogszabályokat, hogy a zsidók milyen feltételek mellett adhatnak kölcsönöket, (– vagyis a keresztyének és a zsidók között kötött kölcsön és adásvételi szerződésekre vonatkozó szabályokat tartalmaz,) (Honalmészról a zsidók jogi helyzete (különösen nem a mi modern korunkhoz viszonyítva) meglehetősen kedvezővé válik.) (Még kedvezőbb helyzetet fog) (alnak el) IV. Béla (uralkodása alatt, ami kitűnik az) 1251-iki (a zsidók számára kiadott zsidó-aranybullából.) (privilégium szerint – mely egész a mohácsi vészig a zsidók jogállásának alapját ~~képezte~~ volt)

*) Ahol u.i. a többek közt azt találjuk, hogy ezek keresztyén nőt feleségül ne vehessenek és hogy keresztyéneket rabszolgákul ne tarthassanak; ünnepnapokon pedig a munkától tartózkodjanak! –

Kedvező helyzet

az akkori viszonyokhoz mérten (jogvédelemben részesültek) és mivel a város bíró-
nak kötelességévé van téve a zsidók feletti felügyelet, azt látjuk, hogy a zsidók túlnyo-
mólag a város egy bizonyos (ódulnak) laktak.

(Egyébiránt) E privilégium levél alapján a zsidók a király különös védelme alatt ál-
lanak, személyük és vagyonuk a király tulajdona (és aki a zsidóvagyonát megsérti,
az tulajdonképen a király vagyonát rá-
madja meg) külön zsidó bíróság ítélete
körébe vannak utalva.

(A zsidók helyzete azonban nem mind-
dég volt ilyen kedvező, mint e felvilágosult
uralkodók alatt; volt nyomorúságos is. Kü-
lönösen) II. Endre király korában (amikor
az antiszemitikus törekvések nagy mér-
tékben érvényesültek, s amikor az urak rá
vették a népet arra a gondolatra, hogy az
ő sok rendbeli szerencsétlenségeikben zsidói
nem az urak, hanem nyomorúságukban
másik társa: a zsidó! Innen származott)

fellépnek az ellenszenv, (mit különösen II. Endre alatt találunk a zsidók ellen és) amely (nem csak) az aranybullából, de a később említendő II. Endre 1233-iki u. n. beregi eskü-jéből is kitűnik.

Az izmaeliták.

Az izmaeliták mohamedán hitű bolgárok voltak, kiket szaracénok-nak (szerecsenek) is neveztek. Az izmaelitát a magyarral fajilag rokon nép (és csak) vallásbeli különbségek voltak a két nép között. Épen azért látunk arra irányzott törekvéseket, hogy ezeket beolvasszák a magyarságba (és a keresztyénségbe). (Ezért vannak olyan rendelkezések László és Kálmán királyok vallásügyi intézkedéseiben, hogy ezek kötelesek legyenek keresztyén templomot építeni és mikor a templom készen van, a falu lakosságának a fele vándoroljon ki keresztyének közé, viszont az elfagyott lakosság helyébe költözzenek

keresztyének, hogy ilymódon az izm. és a keresztyének állandó összeköttetésben legyenek. Látunk azután olyan rendelkezéseket, hogy egy izmaelita se merje leányát máshoz férjhez adni, mint keresztyénhez. Ezzel kétségkivül azt akarták elérni, hogy a folytonos vegyes házasságkötések következtében elvégre teljesen keresztyénekké váljanak. Ebből származnak továbbá azok a valósággal abszolút tilalmak, amilyenek pl. hogy izmaeliták ünnepségek alkalmával ne merjenek mást enni, mint disznóhúst.*)

Ezek egyetlen szabályok mellett az izmaeliták azonban továbbra is, mint mohamedán vallásuak fennmaradtak, úgy hogy bár e tilalmakat a 12. században

*) Mert épugy tiltja a Korán a mohamedánoknak is a disznóhús evést, mint a zsidóknak a biblia. Erendelkezéssel pedig arra akarták kényszeriteni az izmaelitákat, hogy vallás szabályaikat meg nem tartva, keresztyénekké legyenek.

hozták, mégis a XIII. században is szép számmal léteztek izmaeliták.

Az izmaeliták éppúgy, mint a zsidók kereskedésből, üzérkedésből éltek, most kivoltak dobva a keresztyén társadalomból (annak a félszeg helyzetnek, amelyben voltak, maga a középkori felfogás volt az oka. U. i. a jogképességet hozzá fűzték a kereszténységhez. A nem keresztyén hitűeket nem bántak jószágszerzési képességgel és olyan foglalkozásokból, amellyel a lakosság legnagyobb része élt, ők kivoltak zárva. Mivel azonban valamiből csak élniök kellett, azzal kezdtek foglalkozni, amit a keresztyének vagy nem szívesen, vagy egyáltalán nem folytattak.)

(A külföldi államokban a keresztyének túlnyomó része iparosokból és kereskedőkből állott, úgyhogy ott kizárólag csak egy megélhetési ág volt a zsidóknak és az izmaelitáknak: a pénzüzérkedés!)

(Magyarországon azonban nem igen szerették kereskedéssel foglalkozni a keresztyének, s azért ez a kereseti ág is rendelkezésükre állott, bár itt is szívesebben éltek a zsidók és az izmaeliták a pénzüzérkedésből! E foglalkozást nemcsak azért folytathatták, mert az módjukban állott, de azért is, mert e nemű tevékenységükre szükség volt.)

Pénzüzérkedéssel u. i. a keresztyének a kánonjog szigorú tilalma folytán, — melynél fogva a kamatszedést eltiltotta, — nem foglalkoztak. (Abból indultak ki u. i., hogy a pénz magában soha sem fiadzik meg; annak folytán erkölcstelen és istentelen dolog, ha a nem szaporodó pénzt kamat által szaporítják. Uzsorakárnyolásának, a szorultságban levő embertársunk megrablásának tekintették a kamatvételt.)

(Ez azonban nemcsak ilyen naiv hiten alapszik, hanem következik azok-

=ből a tilalmakból is, melyet maguk az uralkodók (köztük maga a pápa) hoc=csátottak ki, mert ezeknek, — mivel gyakran volt szükségük a kör megve=tett zsidóktól felveendő pénzre, s épen azért nájuk nézve, — nagyon előnyös volt, ha a kölcsön utáni kamatszedést eltiltják.

Mivel tehát keresztyén ember pénzt kölcsönre akánonjog és az uralkodók erre tilalmai miatt, nem adhatott; szükségszerűleg a nem keresztyének, így a zsidók és az izmaeliták foglalko=zásává vált.

Kölcsön a középkori társadalmak=nak még alig sarjadzó hitel viszonya=inál fogva még ritka. Az embereknek nincs még egymás iránt bizalmuk és a kölcsönnek csak kockázatát érzik min=den haszon nélkül. A kölcsön leginkább u. n. zsidókölcsönből áll.

Mivel kölcsönpénzre minden idő=

=ben szükség volt, tehát kölcsön adónak is lenni kellett! Innen is látszik, hogy a zsidók és az izmaeliták foglalkozásából meg=élhettek, annálinkább, mert a vehető kamat elégmagas mértéke állapittatott meg részükre az 1251-iki privilegium alapján.

Kamatban nemcsak a tőke használá=lat ellenértéke rejlik, hanem bizonyos biztositási díj azon esetleges veszedelemért melynek a kölcsön adott tőke ki van téve. Mára pedig a nemesi jószágot an=nak családi lekötöttsége miatt lefog lalni nem lehetett. Ezután meg a pénz használati értéke is nagyobb volt, mint ma. Mert minél több van valamely áru ból, annál kisebb annak a jövedelme=zősége: minél több pénz van az ország ban, annál inkább kevesbedik annak vásárló képessége. A középkorban a pénz kevés volt, emiélfogva drága is volt, ugyhogy nem lehet csodálkoznunk a

felett, hogy igen %-ban kifejezhető, kamat illetéket szedtek és ebben nem szabad zsarolást látni, amit kétségkívül látunk ma napság! Jól jegyezzük meg tehát, hogy az ekorbeli magas kamat nem a tőke használatából kifolyólag esett, hanem annak elveszte miatti biztosítási illeték volt a magos.)

Az zsidók és az izmaeliták a pénzüzérkedéssel kapcsolatban az adószedéssel is foglalkoztak, mivel, hogy ezt sem tartották keresztyén emberhez illő (tisztességes) foglalkozásnak. Az adószedők a régi (egyszerű gondolkozású) emberek előtt gyülöletesekké tünteték fel, s különösen azokban az országokban, ahol az adó túlságosan nyomasztó volt. *)

(Gyülöletesek voltak továbbá még

*) Mint a római provinciákban, ahol a procónsulok és propréторok szinte nyúzták a népet!)

annak folytán is, mert az összes közten-
hek mind a szegény jogtalan népet sujt
ják, ugy, hogy II. Endre hosszú uralko-
dása alatt tudott oly általános közny
mort létesíteni, mint a király és udvara
nem tudván gazdálkodni az állam
vagyonnal, folyton-folyvást zaklat-
ták adószedőik utján a népet mi-
nél nagyobb, ujabb adóbeli kötelezett-
ségük kielégitésére! Mivel pedig eze
ket a tűrhetetlen adókat az izmae-
liták, meg a zsidók szedték be, termé
szetes, hogy a közgyülölet ezek ellen
irányult.

Más az aranybulla megparan-
csolja 24. artikulusában, hogy pénz
váltó kamara ispánok, sókamará
sok és vámosok, országunkbeli neme
sek legyenek. Izmaeliták és zsidók
ne lehessenek. Minthogy azonban i-
lyen kör megvetett állásokra nemesek
nem vállalkoztak, kénytelenek vol-

= tak továbbra is alkalmazni az addig kö vetett általános szokást. *)

A BEREGI ESKÜ. A feináyt többször beparancsol= ták a magyarországi főpapok, a pápa előtt, hogy nem keresztyén embe= reket az országban nagy hatalomra tet= tek szert (Mert természetes dolog, hogyha ezek az adószedő zsidók és izmaeliták sanyargatásaik által közgyülöletet sze= reztek magukra iránt, ennek ellenére= kül, vagyoni törekvésük is inkább jogo= sult volt! Más többször hangoztatott tény az, hogy az anyagi jólét hatalmat, jogot és kedvező helyzetet biztosít) A zsidók=

*) (Hogy mily általánossá tudott válni ez a szo kás, mutatja az, hogy az Árpád-házbeli kirá lyok alatt) Hun László (ki elég könnyelmű volt az izmaelitáknak nagy hatalmat juttatni) + de (ez egy Mirse nevü izmaelita ember viselte a nádori méltóságot. Sőt még később az An= jou-korban egy gróf Szerecsen-család...

nak és izmaelitáknak, ha nem is volt meg a teljes jogi képességük, mint a keresztyén nemeseknek és ha jogokkal nem bíróknak is voltak feltüntetve, való jában azonban megis kedvezőbb volt a tényleges helyzetük (sok tekintetben) mint akna zoknak, mert a keresztyén lakosságnak gazdasági tekintetben hatalmuk alatt tudták tartani.

Király visszatetszést szült az egyház papjainál és mivel II. Endrének sok kellemetlensége volt fiával, IV Bélával, (ifjabb király) hogy tehát híveinek további jóakaratát biztosítsa 1233-ban megesküdött a benegi mezőben arra, hogy ezentúl a zsidóknak és izmaelitáknak semmiféle jogot engedni nem fog. Nem fogja tűrni, hogy keresztyén szolgákat és keresztyén nőket maguknál tartsanak, sőt külsőleg is megfogja kü-

(a 422. oldalról ... viselte a kincstartói méltóságot!

= lönböztetni ezeket a (többi) keresztyén lakosoktól az által, hogy bizonyos jeleket kellviselniök a ruhájukon, hogy messziről felismerjék őket.

Ezek, a zsidók és izmaeliták ruháin alkalmazott jelek nem IV. Endre kitalálásai, mint akkor szerte Európában divatozott az. Magyarországon a XIII. században a zsidók vörös, az izmaeliták pedig sárga foltot voltak kötelesek viselni köpönyegükön. Később is divatoztak e zsidójelek, így pl. zsidó-süveget, zsidó-köpenyeget hordtak. *)

*) Oroszországban Nelleneles néven ismeretes Iván cár elrendelte, hogy a zsidók sipkájukon egy rókafarkot vigyenek, szintén megkülönböztetésül a többi lakosoktól. S csak nagy nehezen tudták kivívni, hogy ezt a rókafarkot ne keresztbe, hanem sipkájukon körül tekerve viseljék és azt a sipkát, mit régen gúnyból kellett viselniök, ma nemcsak a galíciai, de a beregi és a máramarosi zsidók ünnepeiken nemzeti viseletként hordják!

De míg ilymódon, egyrészről II. Endre a zsidókat a keresztyén társadalomból kirekeszti, addig másrészről IV. Béla (előbb említett) zsidóprivilégiuma (szabályozván a zsidók jogi helyzetét egyenként és együttesen törvényes védelemben részesíti) kimondván (többek közt), hogy ha ki a zsidók zsinagógáját megkajigálja, halállal bűnhődjék (és azokat a visszásságokat, melyek II. Endre korában domináltak, IV. Béla felvilágosult uralkodása idején részben megszüntek).

(Az egyház üggyel kapcsolatban (a 247–256. oldalon elmondottak pótlására, illetőleg azok igazolására, de igazolására annak is, hogy lássuk, miszerint a magyar középkori államiélet nem az egyes nemzeti társadalmaknál és a királyi udvarnál élő embercsoportoknál, hanem a keresztyén egyháznál és annak hierarchikus szervezetén élt volt, — a Corpus Juris Hungarici-be felvett törvényszövegek címei közül azokat, melyek az egyház állapotjának és a papok ügyének rendezésére)

(a 425. oldalról) ... szolgálnak áttekintés végett ide iktatom, azzal a megjegyzéssel, hogy nehány ezek közül — tetszés szerint kiválogatva — a kérdés tárgyalásánál, megemlítendő.

A Corpus Juris Hungarici = Magyar Törvénytár az országos törvényeknek, (dekreta) gyűjteménye. Az alább következők találhatók a magyar törvénytár 1000—1526. I kötetében, ajolis az Árpád korból a következő törvények vannak felvéve.

Szt. István-törv.	I könyv	10 fejezet	}	65. t. c.
	II »	55 »		
Szt. László »	I »	42 »	}	89. t. c.
	II »	18 »		
	III. »	29 »		
Kálmán »	I »	84 »	}	102. t. c.
	II. »	18 »		
II. Endre »	1222. aranybulla			31. t. c.

Lássuk most az egyes törvényeknek az egy házra vonatkozó fejezeteit.

A magyar törvénykezés eredete és fejlődése

...Szent István törvényei. I. könyv: 1. fej: A keresztyén hit megtartásáról. 2., Az egyházról és az egyház állapotjának megtartásáról. 3., A püspök nevezetéről és a főpapokat illető tiszteletet megadásáról. 9., Az imádságról és azok módjáról. 10., A kegyességről és irgalmasságról és egyéb jóságos cselekedetekről.

II. könyv: 1. fej. Az egyház állapotjáról és Isten házának tiszteletéről. 2., A püspökök egyházi hatalmáról. 4., A papok szüntelen és nehéz munkájáról. 7., A vasárnap megtartásáról, hogy a munkának szünete legyen. 8., Hogy vasárnap mindenki templomba járjon. 9., Kántor napokon hüst emnitilos. 11., A gyónatlan meghaltakról. 12., A keresztyénség megtartásáról. 18., A templomi gyülekezetekről és azokról, kik a mise alatt sutognak, vagy fecsegnek. 31., A boszorkányokról. 32., A bűbájosokról, ördögösökről és jövendő mondókról. 34., Templomok épitéséről és arról, hogy mivel ajándékozzák meg a faluk az egyházat. 52. A tizedről.—

Szt. László törvényei. I. könyv: 1. fej. A másodnős papokról és diakónusokról. 3., A papoknak ideiglen adott engedelemről, hogy feleségökkel maradhassanak. 4., Ar[illegible]ról, ha a püspök enged a=

...zoknak, akik illető házasságukat felbontani nem akarják. 5, Az egyháznak igért adomány megnem adásáról. 6, Az egyház javainak a pap gondatlansága miá' való veszteről. 7, A jábo-rú' időkben elpusztult templomok felépítéséről 8, A régiség miá' romba dőlt templomokról. 9, Az izmaelita kalmárokról. 11, Azokról szól, akik vasárnap és ünnepeken templomba nem mennek 12, A mondott ünnepnapok megtartásáról. 16, A vasárnap megszegése. 18, Az egyházi személyek egy helyben való megmaradásáról. 19, Mikor a nép az ő templomát megveti és elhagyja. 22, A pogány módra áldozók büntetése. 26, Arról, ha a zsidó ünnepnapokon dolgoznak. 31, A húsvagyar-ról. 34, A lator asszonyok (latinúl: meretrix) és boszorkányok meglakoltatásáról. 35, Arról, hogy miképen járuljon az ápát, vagy szerzetes a királyhoz, vagy a püspökhöz csókadásra. 37, Az ünnepi szent böjtök megtartásáról. 38, A szent ünnepek megülésérőt. 39, A kalandosban ülő apátokról és szerzetesekről.

II. könyv: 13.fej. Arról, ha papi renden valók lopnak. —

III. könyv: 17.fej. A templomba futamló és magokat dr talmatlanoknak kiáltó tolvajokról —

... Kálmán törvényei. I. könyv: 1. fej. Az egyházaknak boldog István királytól rendelt adományokról. 3., Az ajánlólevél nélkül bejövő idegen papokról. 5., A papok törvényre idézéséről. 6., A papok és világi emberek közt indult perben való idézésről. 8., Arról, ha két apátúr perel egymással. 14., Hogy világi bíró egyházi személyre ne küldjön pecsétet. 26., Arról, hogy a tanuk gyónjanak meg, mielőtte tanuságot tesznek. 47. Az izmaeliták templomairól és azok ellátásáról. 48., Az izmaeliták házasságáról. 49., Arról, hogy az izmaeliták disznóhúst egyenek. 68., A mise mondásról. 70. A papi rend öltözetéről. 71., A kántor napokról. 72. A szent hármonság ünnepéről. Mindennemű adományok visszafoglalása, kivéve Szent István király adományát. 74., A kereszt yén csellédet tartó zsidókról.

II. könyv: 1. fejezet: A zsidókról. 2., A keresztyének és zsidók közt való kölcsön adásokról. 3., Arról, ha keresztyének és zsidók adnak és vesznek egymás között. 10., A házas papok szolgálatjáról. 15., A házasság kötésről hogy az egyház szine előtt legyen!

20

10. II. Endre király 1222. aranybullája

Az Árpád-korszakból ránk maradt törvények közül legfontosabb „II. Endre király Dekrétoma, aki Jeruzsálemnek mondatik.“ *)

Az aranybulla (Diploma, vagy Decretum Andreanum vagy Bulla aurea) szükebb értelemben neve az az arany pecsétes szabadságlevél, amellyel II. Endre király I. Istvánn adományait 1222-ben helyreállította és azt néhány újabb intézkedésekkel bővítette és amelyet, mint a nemesség jogait biztosító alaptörvényt (legna fundamentalem regni) sorozatok legrendesebb alkotmánytörténeti emlékeink közt. *)

*) Az a. k. keletkezése röviden a következő: Azok a viszályok, mik egyrészt a királyi család

Az „a. b." azokat a jogokat iktatta törvénybe, melyek az ősi alkotmányból eredve, folytonosan éltek. (Az una eadem que nobilitas eszméje, a nemesek kör- és magánjogi egyenlőségének elve, a szt. korona tagjainak személyi- és vagyonisérthetetlensége az „a. b." kiadása előtt sem volt jogilag tagadva. Mindezek hűbéres eszmék behatolása, a királyi fejetlenség épúgy veszélyeztették azt, mint az uralkodók alkotmányos hózkatalmát. Tehát mind a két érdek felvátva az ősi szabadságnak és a fejedelmi ha-

(a 430. oldalról) ... tagjai, másrészt ezek és a fő nemesség közt elfajarapózlak, II. Endre alatt felső pontjukat értek el. Mivel a várjószágokat könnyelműen elosztogatta, tényleten volt a nemzetsutyos megterhelésével uj abb jövedelmi forrásokat nyitni. A meggazdagodott hatalmas főurak sem jogot, sem törvényt nem ismertek. A király fia, IV. Béla az elnyomottak élére áll, s a főnemesek nemakadályozhatták meg, hogy II. Endre a szánalmas állapotok javitására 1222-ben országgyülést ne hirdessen.

=talomnak világos törvényekbe irását és ünnepélyes deklarálását annak, és a nemzet túlnyomó részének nyomatékos tiltakozását az oligarchikus törekvések, a nemzeti közhatalom megbontása ellen. Ebben rejlik az „a. b. "jelentősége és ezért mondják róla, hogy az alkotmányos királyság és a köznemesség diadala volt a hatalmas, féktelenkedő" szuverénitásra törekvő" urakkal szemben. Féltékenyen is őrizte a nemzet az „a. b."-ban nyílt biztosított jogait; azt a nemzet megnyugtatására több királyunk megerősítette (III. Endre óta) a királyi hitlevelek mindég megemlékeznek az „a. b. "-ről.

Az „a. b "külső" beosztása különbözik a Corp. Jur. Hung.-be előtte felvett törvények alakjától. Mert míg azok capitulonkra osztva capitularis formában vannak írva, addig az „a. b." a későbbi tör=

e a többi

=vények dekrétum formájában adatott ki. Előre van u. i. bocsátva a királyi bevezetés, amely azt mondja el, hogyan keletkezett az a törvény, végül van a záradék: befejezés; közben pedig a törvényes intézkedések olvashatók articulusokra, (cikkelyekre), a cikkelyek principiumokra és §§-okra osztva.

Az articulus első kikerdése, vagyis az első tétel: a principium. Az articulus második tétele: az 1 §. A többi tételek a 2, 3. stb §§-ok. Az aranybulla cikkelyeinek principiumokra és §§-okra való osztása a nem volt meg az okiratban eredetileg, hanem az későbbi eredetű. ~~Egy~~ Szegedi Fános nevű jezsuita, ~~ki az „a. b.“-t a XVIII.~~ ráfradban adta ismét közre, rendezte be a törvény szövegét ilyen módon.)

(Az egyes articulusok elején van egy -egy rubrika, amely ... a címfeliratokat kell értenünk, melyek az egyes cikkelyek summáját tartalmaz

=zák röviden. S mivel ezeket az illető ok
iratban a másoló barátok vörös festék=
kel rajzolták, innen kapták nevüket is.
(rubrum = vörös.)

Az aranybulla (cikkelyei a következők:)

A szent Háromság, egy Isten nevében.

1.§. Endre, Isten kegyelméből Magyaror=
szág, Dalmácia, Horvátország, Ráma, Szer=
bia, Galicia és Lodoméria királya, örök
emlékezetül.

2.§. Amiért, hogy országunk nemese=
inek és másoknak is szent István király
tól szerzett szabadságot némely királyok
hol tulajdon haragjok, hol go=
nosz, avagy önön hasznokat szerető em=
berek hamis tanácsadásából sok pontban
hatalmasúl megrontották vala, azért a
nemesség gyakorta sürgető könyörgések=
kel zaklatta felségünket és előttünk való
királyaink fülét az ország állapotjának meg
jobbításáról.

3.§. Mi tehát az ő kérelmöknek, minden=

=ben eleget akarván tenni, kivel tartozunk is, jelesben azért, mert ez okon velek már gyakortább nem kicsiny keserűségre jutott ügyünk, amit a királyi tisztség tökéletes megtartásáért eltávoztatnunk illik, ez pedig senki más által nem lehet inkább, mint ő általok: megadjuk mind nekik, mind országunk többi lakosinak azt a szabadságot, melyet a szent király adott.

4 §. E fölött egyebeket is, az országállapotjának épülésére való üdvös dolgokat, rendelünk ilymódon: *)

---

*) Az „a.b." cikkelyének magyarázata. U.a. az irányadó itt is, mint amely a „versenyződés"nél a 150. oldal *)-alatt elmondatott.

Ez a szöveg Nagy Gyula ország. levéltárnok fordítása (s hiteles latin-magyar szövege található a magyar törvénytár 131–145 oldalain).

Az „a.b." bevezetése áll a principiumból és 4 §-ból. A bevezetésből szemünkbe ötlik, hogy II. Endre legkevésbbé sem valami nagylelkűségből adta ki e bullát, hanem inkább ane-

1. cikkely

(Szent István király ünnepéről.)

Rendeljük, hogy a szentkirály ünnepét minden esztendőnként, hacsak va=

(a 435. oldalról)... messég által oktroyált mű nek ünneti fel, amikor azt mondja, hogy a nemesség gyakorla sürgető ...stb. A király nem csak az állapotok tűrhetetlen voltát ismeri el, hanem azt is, hogy ő jogosult annak a megjobbitásra. Nyilvánvaló az is, hogy nem pusztán a nemesekre vonatkozik az „a.b." hanem országunk többi lakosait is figyelembe veszi, tehát ezen elvéért határozottan demokratikus irányzatú törvénynek kell tekintenünk.

Ugyanebben a §-ban két féle rendelkezésről esik szó; arról a szabadságról u.i. amelyet a szent király adott és „egyéb" szabadságok. Világos tehát, hogy nemcsak István által adott jogok megerősitését célozza, hanem ujakat is akar életbeléptetni. Azonban, hogy melyek azok a rendelkezések, amik még István királytól eredtek és melyek a II. Endre által adott jogok, ma már nem lehet kimutatni. Egy azonban bizonyos, hogy akár a

= lamely nagy nehéz ügyeke gondja, vagy betegségünk meg nem tilt minket, Fehérvárat, tartozzunk megülni.

1.§. És ha mi ott nem lehetnénk, a nádor ispánkétségkivül ott leszen érettünk és a mi képünkben minden ember dolgát meghallgatja; és az egész nemesség, valaki akar, szabadon odagyülhessen. *)

2. cikkely.

(Hogy senki perbehivás nélkül el ne marasztassék.)

(a 436. old.) ... szent királyfélé intézkedések megerősitéséről, akárpedig ujjogok biztositásáról van szó; egy vezér elv vonúl végig a bullán, s amelyre van felépitve mind a 31. cikk, és ez az, hogy Magyarországon minden halalom közhalalom és nem az uralkodó személyes halalma!

*) E cikkben megvan állapitva minden nemesnek az a jog, mit kérelmezési és panaszlási jognak hivnak, amelynélfogva a nemzet szabad tagjai közvetlenül a királyhoz fordúlhatnak kérelmökkel, ki azt meghallgatni és az évenkénti törvény napokon orvosolni köteles azt!

Ezt is akarjuk, hogy a nemes embert sem mi, sem az utánunk való királyok soha meg ne fogják, vagy meg ne nyomorítsák valamely hatalmas kedvéért, hanem, hogy előbb perbe hivatott és rendes uton törvényt láttak reá.*)

3. cikkely.

(A nemesek és egyházak jószágának szabadságáról.)

Továbbá semmi szerpénzt, sem szabad dénáradót nem szedetünk a nemesek jószágán.

1.§. Hivatlan sem házokra, sem faluinkra nem szállunk.

2.§. Akonképen az egyházak népén

*) Ez az artikulus a nemeseknek személyes szabadságát biztosítja, amelynélfogva (megillette a személyes szabadság joga, amely abból állott, hogy csakis szabályszerű bírói eljárás alapján lehetett letartóztatni a nemes embert, nem pedig valamelyik hatalmas úr parancsára. E cikk (dacára a megváltozott viszonyoknak) az állam minden polgárára vonatkozólag ma is érvényes.

cum veruüvk semminemü szerpénzt.*)

4. cikkely.

(Hogy a nemesség az ő maradékával és birtokával szabad legyen.)

Ha valamely nemes ember, fiú-magzat nélkül hal meg, birtokának negyed részét leánya kapja; a többivel azt művelje, amit neki tetszik.

15. Ha pedig testamentom nélkül történik halála, valamely közelebb, vagy atyja

*) Az eredeti szövegben: supra praedia servientium = nemesek jószágain; super populos Ecclesiarum = az egyházak népein — találhatók. A fordítás nem fedi teljesen az eredeti szöveget, mintha jogy praedium nem jelenthet nemesi birtokot, mert a nemesi birtok megadóztatása ~~1~~ 1848-ig Magyarországon ~~sze~~ nem lehet. Hanem jelenti átvitt értelemben a nemesek birtokain lakozkodó úri hatóság alatt levőket, kiktől nem szedhetett a király adót, hasonlóképen az egyházak népei sem a királynak fizettek az adót.

Azonban hiába volt az „a. b." emlitkozása, mert a közszükségletek kielégitésekép

=fiai vannak, azoké legyen, és ha teljes=séggel semmi nemzetsége nem volna, a királyra szálljon birtoka.

5. cikkely.

A megyés ispánok hatóságáról és a király falus-ispánjairól.

A megyés ispán a nemesek jószágán ítéletet ne tegyen, hanem ha pénzt, vagy tizedet illet a dolog.

1.§ A megyei várispánok egyáltalán semmit ne ítéljenek, hanem csak a magok vámanépét.

2.§. A lopókat és latrokat ítélyék meg a király falus ispánjai, de ugyanazon me=gye ispánja széke előtt.*)

(a 439 old.)...szükségessé vált a király részéről ezeknek a megadózlatása is. (Róbert Károly alatt az imi falóság alatt állóttal a nemesség jozzdjá=rulásával portánként adózlatják meg.

*) A fordítás itt is ingadozó, amennyiben a prin=cipiumban ez van: comites parochiani = vári=spáni az első s második bekezdésében pedig ez áll: vagy: comites castrae parochiani = a vár ispán

6. cikkely.

(A pártolkodókról, hogy tolvajt ne kiáltsanak.)

Továbbá, összepártolkodásból a néptolvajnak senkit ne kiálthasson, mint eddig szokta vala.

7. cikkely.

(A királynak az országon kivül való hadakozásáról.)

Ha pedig a király az országon kivül akarna hadakozni, a nemesség ne tartozzék vele menni, hanem ha a király pénzén; és valamikor ha zatérend, a nemeseken hadi bíróságot ne vegyen.

1§. Ha pedig ellenség támadna haddal az országra, általán fogva mindnyájan tartoznak elmenni.

(a 440. old.)... udvarispánja. Tehát a várhercüllel élére állított ispánról mondja a törvény, hogy a nemesek jószágain ne ítéljen. A com. cur. par. tulajdonképen nem lehetett más, mint a megyei ispán vicéje. (Tudva azt, hogy vicéispánnak rendesen jobbágyszármazású lettek, (már pedig, hogy ítélhet egy ilyen jobbágysorsban lévő nemes emberfeletti.)

A másik ellérés pedig a latin és a magyar szöveg közt az, hogy Nagy Gyula az eredeti fures el latro-

2.§. Azonképen, ha az országon kivül akarná nak hadakozni és mi is a haddal mennénk, minden, valakinek ispánsága vagyon, a mi pénzünkön velünk jöni tartozzék. *)

8. cikkely.

(A nádor ispán hatalmáról és a helyettes birákról.)

A nádor ispán minden ember dolgában, ki országunkbeli, különbség nélkül ítéljen.

1.§. De nemesek perét, ha fejök vesztébe, vagy birtokuk veszedelmébe jár, a király hire nélkül el ne végezhesse.

2.§. Helyettes birákat pedig ne tartson, hanem ha egyet a maga udvarában.

9. cikkely.

(Az országbiró hatóságáról.)

Országunk birája, míg a curián leend, minde-

...nes = lopóknak és latroknak fordítja, már pedig ez tolvajt és rablót jelent inkább.

*) E cikkа nemesek honvédelmi kötelezettségét állapitja meg, bár nem elég érthetően, mert nem mondja meg, hogy a nemes az országon kivül egyáltalán nem tartozik háborúba menni, vagy csak...

=neket ítélhessen és a curián indúlt pert akár hol elvégezhesse.

1§. De mikor az ő jószágában lakik, akkor provocatiot ne bocsásson és a peres feleket meg ne idéztesse.

10. cikkely.

Hadban elesett jobbágyunnak fiainak jutalmokról.

Ha valamely jobbágyunnak, (– előkelő főemberen –) akinek tisztje vagyon, hadban történik halála, annak fiát, vagy atyjafiát illendő tisszttel méltó megajándékozni. *)

...ingyen nem, de zsoldért igen. Inkább az előbbi állásnál fenn. Egyébiránt nem tesz különbségel ez az artikulus támadó és védő háború között.

*) E cikkely fűbéries színezete ellenében áll az «a.b.» általában democraticus és közjogias felfogásával, hol a jogokat, mint a nemzet jogait fogja fel, addig ez a 10. cikk bizonyos családias, lejjál magán jogias felfogást mutat. A jivatalokat ugy tünteti fel, mint amelyekre egyes családoknak öröklési joguk volna. A személyes érdem kivan terjesztve a család többi tagjára.

18. És ha nemes ember halna meg azonkívül ajándékozza meg fiát a király, amint neki tetszik.

11. cikkely.

(Vendégek vagy idegenek mi módon jussanak méltóságra?)

Ha vendégek, tudni, mint jámborok, jönnének az országba, országtanácsa nélkül méltóságra ne jussanak.*)

12 cikkely.

(Akármi módon megholtak feleségének hitbéréről.

Ha valaki meghal, vagy törvény szerint halálra ítéltetett, vagy pördöntő bajon esik el, vagy akármi más okból, annak felesége az ő hitbérében kárt ne valljon.

13 cikkely.

(Hogy a hatalmasok meg ne nyomorítsák a föld népét, se a szegénységet)

*) Ez szintén a nemesek érdekében van megállapítva, hogy a király azon országos tisztségeket, melyek a nemesek számára vannak fentartva, hospesnek ne adományozza.

A jobbágy urak ugy kövessék a király udvarát, hogy akárminemüe is ugy járjanak, hogy a szegénységet ne fosszák, ne nyomorgassák.

14. cikkely.

Az olyan ispánról, ki az ő vára népét megrontja.

Továbbá, ha valamely ispán az ő ispánságának módja szerint magát tisztességgel nem viselné, vagy az ő vára népét megrontaná, ebben találtatván, mind az ország színe előtt vesszék ki tisztéből szégyenére, és amit elvagadott, adja vissza.

15 cikkely.

A lovászokról, pecérekről és solymárokról.

Lovászok, pecérek és solymárok nemesek falvaira szállani ne merészeljenek.

16. cikkely.

Hogy egész megyék ispánsága önökül ne adassék.

Egész megyét, vagy akárminemü mél-

tóságot örök jószágúl vagy birtokúl nem adunk. *)

17. cikkely.

(Hogy szerzett birtokától senki meg ne fosztassék.)

Amely birtokot valaki méltó szolgálatjával szerzett, attól soha meg ne fosztassék.

18. cikkely.

(A nemesek szabadságáról, hogy a királyfiához mehessenek, és a királyfia előtt elkezdett pencekről.)

Továbbá a nemesek, búcsút véve tőlünk, szabadon mehessenek a mi fiunkhoz, úgy mint a nagyobbtól a kisebbhez; ez azért az ő birtokuk veszedelmébe ne járjon.

1§. Valakit a mi fiunk igaz törvény szerint fején ítélt, avagy az előtte kezdett pert, míg ügyan ő előtte vége nem szakad, magunk elébe nem bocsátjuk; viszont a mi fi-

*) E cikkelyben az van, hogy nem a megyét nem szabad eladományozni, hanem a megye területére kiterjedő ispáni jatalmat!

=unk is azonképen.*)

19. cikkely.

A föld népe és vendégek szabadságáról.

A várakhoz tartozó jobbágyok szent István királytól szerzett szabadságuk szerint éljenek.

1.§. Hasonlatosképen a vendégek is, akármicsoda nemzet legyenek, azon szabadságban tartassanak, mely kezdettől fogva vagyon nekik engedve.

20. cikkely.

A tizedről.

A tizedet pénzül megváltani senki ne akarja, hanem amit a föld terem, bort vagy gabonát, abból fizessék.

1.§. És ha ebben a püspökök ellen tartók lesznek, nem segítjük őket.

*) E cikkely a nemesek bírói jogosságának válogatását bizonyítja. Mert úgy látszik, hogy abból az ellenségeskedő állapotból kifolyólag, mely az öreg, meg az ifjabb király között fennállott, előfordult az is, hogy a más területről átköltözködőket jószág elkobzással büntették. Kimondja, hogy a királynak nincs jogában a bíróság rendes menetét zavarni. —

21. cikkely

Hogy a püspökök ne adjanak a tizedből a király lovainak és a nép se hordjon tizedet a király jószágára.

A püspökök a nemesek jószágán való tizedből ne adjanak a mi lovainknak, se az ő népök ne tartozzék a tizedet a király jószágra hordani.

22. cikkely

A király disznairól.

Továbbá, a mi disznaink nemes emberendiéjén vagy népjén ne legeljenek az ő akaratja ellen. *)

23. cikkely

Az új pénzről.

Továbba a mi új pénzünk esztendeig járjon, húsvét napjától húsvét napjáig.

1. S. És a dénárok oly félék legyenek, ami nemük voltak Béla király idejében.

---

*) Ez a két utóbbi cikkely azt mutatja, hogy a materialis érdekek mennyire szerepeltek a szabadságlevél kiadása körül.

RONCSIK JENO

24. cikkely.

(Hogy izmaeliták és zsidók tisztséget ne viseljenek.)

Pénzváltó kamara a tspánok, sókamarások és vámosok, országunkbeli nemesek legyenek.

1.§. Izmaeliták és zsidók ne lehessenek.

25. cikkely.

(A sóról)

Továbbá, sőt az országnak közepette ne tartsanak, hanem csak Szabolcson és Regéczen és a végeken.

26. cikkely

(Hogy az országon kivül valóknak birtokot adni nem kell.)

Továbbá, birtokot az országon kivül való, emberieknek ne adjanak.

1.§. Ha valamelyest adtak, vagy eladtak, azt a haza fiai válthassák meg.

27. cikkely

(Nyest bőradóról.)

A nyestbőradót azon szokás szerint fizessék

amint Kálmánkirály elvégezte volt.

28. cikkely.

Hogy akit a törvény elmarasztott, annak oltalma ne legyen.

Ha valaki törvény renden elmarasztatott, senki a hatalmasok közül megne oltalmazhassa azt.

29. cikkely.

Az ispán jövedelméről és a királyi jövedelmekről.

Az ispánok csak az ő ispánságok igazával éljenek; egyebek a királyhoz tartozók, úgymint cseberpénz, vám, ökröke és a várak jövedelmének két része is a király számára legyen. *)

30. cikkely.

Hogy a nádor ispánt, a bánt és a király és királyné országbiráit kivéve, senki két tiszt et ne viseljen.

*) A várispánság közhivatal lévén, a vár jövedelmei nem az ispán tulajdona; ő csak annak a kezelője, kit ennek fejében egy rész illet meg. Ius comitatus = ispáni jövedelem.

Továbbá, e négy jobbágyunat: t. i. a nádorispán a bánt, királyunk országbíráját és királyné asszonyét kivéve, senki két tisztet ne viselhessen.

31. cikkely.

Hogy az előlbocsátott cikkelyek arany pecsét alatt írásba foglaltatván különbkülönbféle őrizőhelyekre adassanak és tartassanak el. És, hogy ezen mi tőlünk engedett szabadság és ezen rendelkezésünk mind a mi időnkben, mind az utánunk következők idejében örökké erős legyen, inattuk egy igén hét levélbe és megerősítettük a mi arany pecsétünkkel; ugy, hogy egyik levél küldessék a pápa urnak és ő is irassa be az ő lajstromába; a másikat az Ispotályban, (a szt. Jánosról nevezett ispotályos lovagrendnél), kanmadikat a Templomban (a templomos vitézeknél) tartsák; a negyedik maradjon a királynál; az ötödik az esztergomi káptalannál, a hatodik a kalocsaiknál álljon, a hetediket írassa a nádorispán, ki az időszerint lesz en. 1. Oly módon, hogy az irást mindenkor szemelőtt tartván, se ő maga megnevédjen valamiképen a mondott dolgokban, se királyt, vagy nemereket, avagy másokat

megtévedni ne engedjen; hogy ők is örüljenek az ő szabadságoknak és azért nekünk és a mi következőinknek minden időben hívek legyenek és a királyi koronának tartozó engedelmes szolgálatjokat megne tagadják.

2.§. Hogyha pedig mi, vagy az utánunk következendő királyok közül valaki ezen mi szerzésünknek ellene járna valaha, ez alól adjon szabad hatalmat mind a püspököknek, mind más jobbágy uraknak és országunkbeli nemeseknek mindnyájan és egyen-egyen, jelenvalóknak és jövendőbelieknek és az ő megmaradékoknak, hogy mind nekünk, mind az utánunk következendő királyoknak minden hütlenség szégyenvallása nélkül ellent állhassanak és ellentmondhassanak mind örökké.

3.§. Kelt Keled keréből, ki egri prépost és kancellárunk; a testé lett ige után ezer-két száz-huszonkettedik esztendőben, mikoron tisztelendő János esztergomi, tisztelendő Ugrin kalocsai érsekek, Dezső csanádi, Róbert veszprémi, Tamás egri, István zágrábi, Sándor váradi, Bertalan pécsi, Kozma győri, Benczk váci, Vince nyitrai püspökök voltanak, a mi királyságunknak tizenhetedik esztendejében. *) (L. 453. oldalon.)

*) E záradék 3. féle rendelkezést tartalmaz. 1., Az „a. b." 7. példányban állíttatik ki, amelyek azonban elvesztek. Legrégibb másolata XIII. sz.-ból való, mit az esztergomi káptalanban őriznek. 2., A nádor ellenőrző hatalma. 3., Jogot biztosít az ország nemeseinek egyenként és összesen arra nézve, hogy a királynak ellenálljanak. Az ellenállás azonban nem tökéletes alkotmánybiztosító eszköz, mivel a sérelmet nem előzetesen akadályozza meg, hanem csupán a már bekövetkezett sérelmeket torolja meg. A ius resistendi-t az 1687. törvény 4. t. c. törölte el, amikor a 2. és 3. t. c.-ben a Habsb. ház nőági örökösödését törvénybe iktatta. A ius resistendinek különben sem volt gyakorlati jelentősége, mert az egyeseken elkövetett sérelmet ezen joggal nem lehetett megtorolni, minthogy az egyes-nek rendszerint nem volt annyi hatalma, hogy a rajta elkövetett sérelmet a királlyal szemben megtorolhatta volna. (V. ö. Zách Felicián.) Ha pedig az összeség, maga a nemzet-egész veszi igénybe az ellenállási jogot, akkor forradalom áll elő. —

Összefoglalva, látjuk, hogy vannak az „a. b."-ban olyan cikkelyek, melyek a nemesek jogait biztosítják, ilyenek: 1, 2, 3, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 18, 24, 26. A főurak túlkapásait korlátozza, tehát a köznép javait segíti elő: 13, 14, 15, 19, 20, 28, 30. A király hatalmát korlátozzák: 1, 16, 17, 21, 22, 23, 25, 27, 29, 31. Magánjogi rendelkezéseket tartalmaznak: 4, 6, 12. (L. II. félév Jegyz.)

TARTALOMJEGYZÉK.

BEVEZETÉS

A társas együttélés. Mit szabad és mit nem. A társadalmi körök és jogszabályok. Az uralkodóvá váló társadalmi körök. Az állam. A jog és a kikényszeríthetőség. Szervezet és az alkotmány. Magyar alkotmány és jogtörténet. A germán és szláv népek befolyása a magyar jogfejlődésre. A jogtörténet tárgyalásának módszerei. A magyar alk. és jogtört. felosztása. Magyarország népességi változása a honfoglalás előtt. A magyarok őshazája és rokonsága. Forrás művek és kútfők = 116. oldal ... ... 1—116.

I. KORSZAK.

Az ősi államszervezet kora = 40 old.

1, A magyarral rokon népek államszerv. 116—121
2, Törzsi autón. vagy monarch. szerv.? ... 121—148
3, Vérszerződés ... ... 148—156

II. KORSZAK.

1, A harcias szellem átalakul. és a kereszty. = 5 old.

A hadakozás, mint megélhetési életmód.
A földmivelésre való áttérés. A rom. kalj. 157—162

2. A germán ősalkotmány: 24. old.
Forrásművek. Fürst és Hercog. Rendiség. Mark-kötelék. Kiséret. Népkirályság és patrimoniális királyság. A királyi szék betöltése. A római és germán rabszolga. A meggyódiolt rómaiak. Törvénykezés, kormányzat. Hadügy. Pénzügy 162–186

3. A magyar királyság intézménye: 24 old.
István király érdemei a r. k. terj. A nemzeti önállóság megőrzése. A római püspökök. A régi fejedelemség és az uj királyság. Intézményes korlátok. A kir. szék betöltése. A magyar kir. címei. A királyné. Kinnamos tudósítása. Koronázás és eskü. Dux. Ifjabb király. A kir. hatalom gyöngülése. Az alkotm. élet kialakulása... 186–210

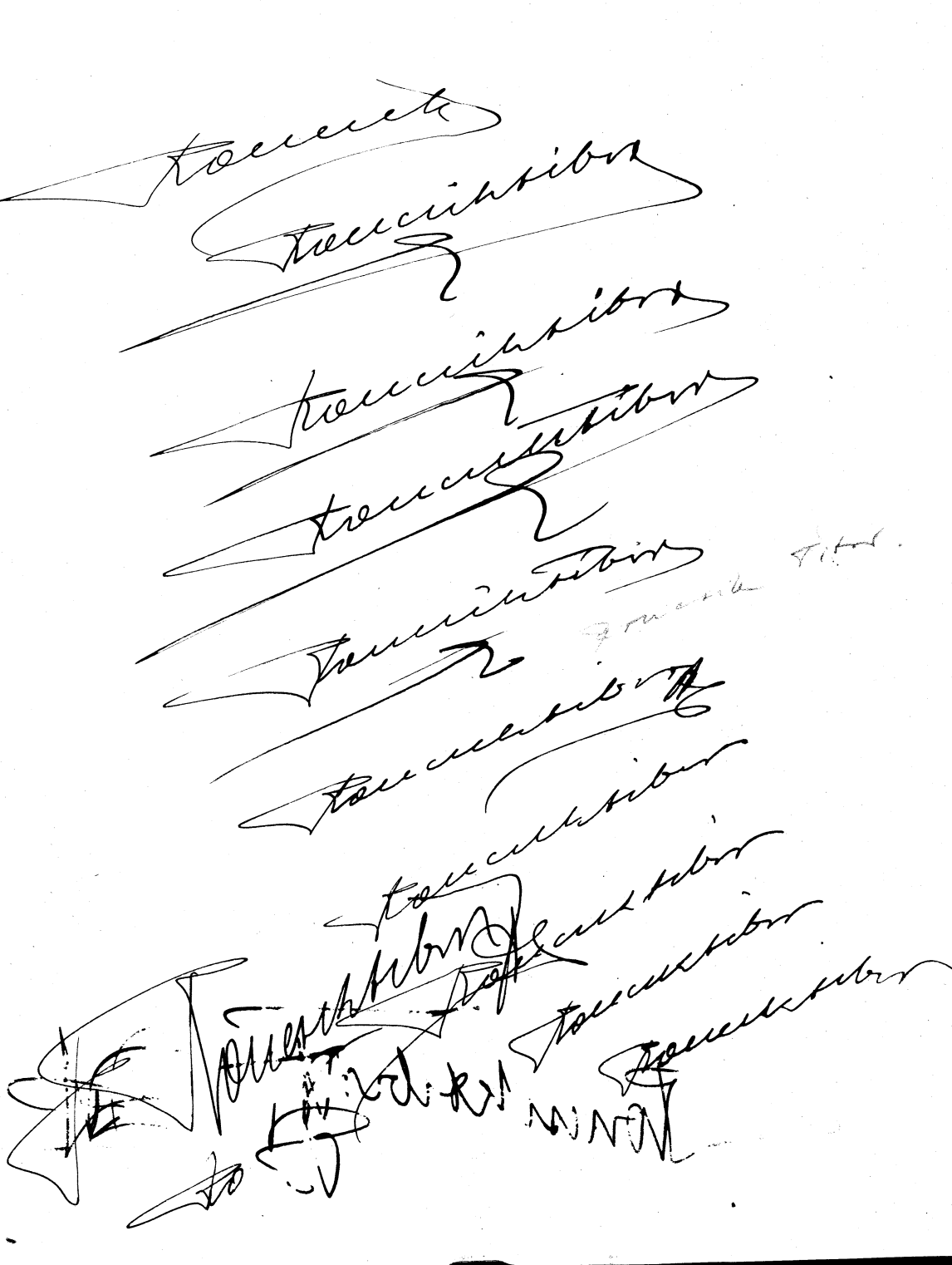
4. Rendi szervezet: 25 old.
A rendek osztályozása. Közjogilag szabadok rendje. Magánjogilag szabadok, Rabszolgák. A birtokaristocratia kifejlődése. A városok eredete és a v. polgárok kialakulása 210–235

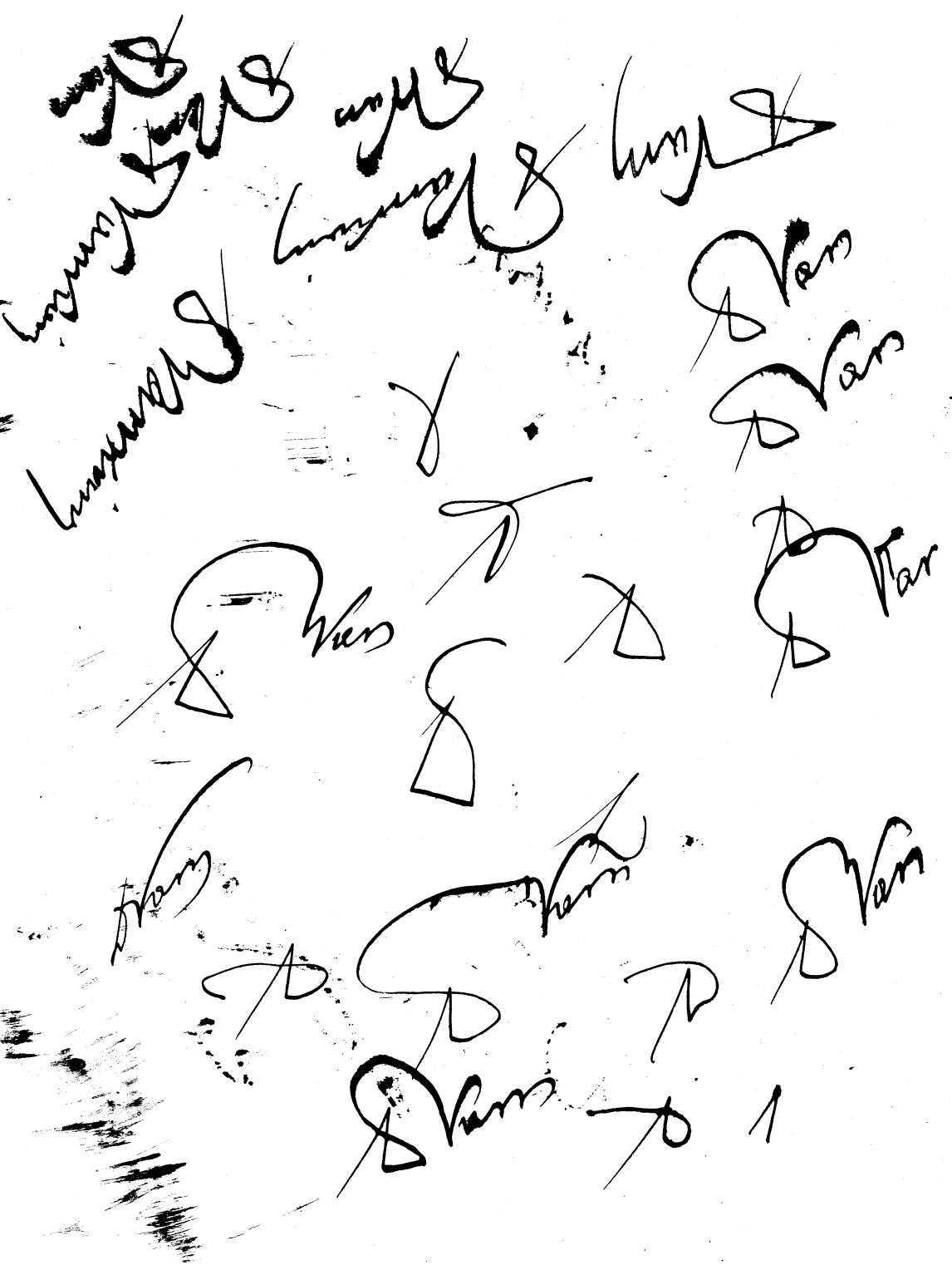
5. Kir. kormányzat és törv. kezés: 48 old.
Az Árpádkori törv. hozás fejlődésének áttekintése. Az angol és a magyar alk. fejl. összehasonl. Törvények ismertetése. Központi kir. korm. és törv. kezés. Kir. tanács. A központi kormányzat és törvénykezés közegei 235–283

6. Vidéki korm. és törv. kezés : 58 old.
Kir. vármegyék kialakulása. Az autonóm megyei szervezet. Városi önkormányzat. Földesúri jogosság. Külön korm. területek. Erdély kormányzata. Szlavónia Horvát és Dalmát ország kormányzata ... 283–341
7. Pénzügy : 21. old.
Terményadó. Kir. jövedelmek. Árpádházkorabeli rendes kir. adók. Regáliumok. Ajándékok 342–363
8. Hadügy: 6 old.
Nemzeti,- királyi -, zsoldos hadsereg 364–370
9. Egyház : 59 old.
A pápaság világuralma. II. Silvester-féle bulla és a legatus natus. Püspöki szék betöltése. A német és a magyarországi papok befolyásos helyzete. Káptalanok. Tized. A nem keresztyén hitfelekezetűek. A beregi eskü 370–429.
10. Az 1222. aranybulla: 13 old. ... 430–453

Vége
az I. félévi tegyzetnek.

DEBRECENI EGYETEMI KÖNYVTÁR
Leltári szám: 1932/c-1922

Introduction